

Latvijas Universitātes
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Skolotāju izglītības nodaļa

Diplomdarbs

Valodas un runas attīstības izpēte un traucējumu noteikšana bērniem 3
gadu vecumā

Research of speech and language development and evaluation of disorders in
three year old children

Autors: Kristīne Lokste

Stud.apl.num.: kl 14029

Vadītājs: Dr. Paed., prof. Sarmīte Tūbele

Rīga

2018. gads

ANOTĀCIJA

Diplomdarba autore: Kristīne Lokste

Diplomdarba nosaukums: Valodas un runas attīstības izpēte un traucējumu noteikšana bērniem 3 gadu vecumā

Diplomdarba autore izvēlējās šo tēmu, jo uzsākot darbu par skolotāju logopēdu, pirmsskolas izglītības iestādē ar jaunākā vecumposma bērniem, saskārās ar nepilnīgu informāciju par trīsgadīgu bērnu valodas un runas attīstību. Teorētiskajā literatūrā vairāk analizēta valodas un runas attīstība bērniem no piecu līdz septiņu gadu vecumam.

Pētījuma mērķis: teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt valodas un runas attīstību jaunākajā pirmsskolas periodā.

Praksē autorē novērojusi, ka katrs logopēds, balstoties uz logopēdisko un pedagoģisko literatūras teoriju, izveidojis savus darba paņēmienus un materiālo bāzi. Latvijā tikai nesen ir uzsākts darbs pie diagnosticējošo testu izveides tieši 3 gadus veciem bērniem. Autore balstoties uz logopēdu S. Tūbeles, I. Miltiņas, L. Kuškes un D. Kalinkas bērnu valodas un runas attīstības izpētes un vērtēšanas sistēmām, izpētīja trīs gadu vecu bērnu valodas un runas attīstības līmeni. Izvērtējot iegūtos rezultātus, autore noteica bērnu valodas un runas attīstības traucējumus.

Pētnieciskais jautājums: kādi ir salīdzinoši 3 gadu griezumā valodas un runas attīstības izpētes rezultāti trīsgadīgiem bērniem

Pētījumā iegūtie rezultāti sniedz salīdzinošu pārskatu par valodas traucējumiem bērniem trīs gadu vecumā. Autore sagatavoja ieteikumus logopēdiem, pedagogiem un vecākiem.

Atslēgas vārdi: 3 gadus veci bērni, valodas un runas attīstība, valodas un runas attīstības traucējumi, pirmsskola

ANNOTATION

Author: Kristine Lokste

Title: Research of speech and language development and evaluation of disorders in three year old children.

The subject of the paper was chosen beginning work as a speech therapist in a preschool with the younger groups and obtaining insufficient information about speech and language development of three year old children. Theoretical literature gives more analysis of speech and language development of 5 – 7 year old children.

Research aim: to study theoretically and prove practically the speech and language development in the younger period of preschool.

It has been observed that each speech therapist has created his or her own working methods and materials. Working out diagnostic tests for three year old children is a recent process in Latvia. The author's research on the level of speech and language development was based on the research and evaluation systems of children's speech and language development by S. Tubele, I. Miltina, L. Kuske and D. Kalinka. Having evaluated the results, the author defined the children's speech and language development disorders.

Research question: what are the three year period comparative results of speech and language development research on three year old children?

The research results show the comparative survey of language disorders affecting three year old children. The author has prepared suggestions for speech therapists, teachers and parents.

Key words: three year old children, speech and language development, speech and language disorders, preschool.

SATURS

IEVADS	5
1. TRĪS GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBAS RAKSTUROJUMS	10
1.1. Attīstības nozīme	10
1.2. Fiziskā attīstība.....	12
1.3. Kognitīvā attīstība	16
1.4. Emocionālā attīstība	20
1.5. Sociālā attīstība.....	23
2. VALODAS UN RUNAS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMI BĒRNIEM 3 GADU VECUMĀ.....	25
2.1. Valodas un runas attīstība.....	25
2.2. Valodas apguves un runas attīstības traucējumi.....	30
3. VALODAS UN RUNAS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMU DIAGNOSTIKA JAUNĀKĀ VECUMPOSMĀ BĒRNIEM PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ X.....	39
3.1. Pētījumā izmantoto metožu apraksts	39
3.2. Pētījumu rezultātu apkopojums un analīze.....	41
3.3. Ieteikumi logopēdiem, pedagogiem, vecākiem	53
NOBEIGUMS UN SECINĀJUMI	56
Izmantotā literatūra un avoti.....	58
Pielikumi	62

IEVADS

Pirmsskolas izglītība ir viens no pirmajiem posmiem bērna izglītībā un personības veidošanā. Tās nozīmīgums pēdējo gadu laikā tiek arvien vairāk izcelts. Pedagogi ir sekojuši līdzī un izteikuši savu viedokli VISC īstenotajā projektā “Kompetenču pieeja mācību saturā” (Skola 2030, Sabiedriskā apspriešana). Bērna izglītību var salīdzināt ar mājas celtniecību un valodas apguvi un runas attīstību par mājas pamatiem. Ja pamati nav kārtīgi ielikti un nostiprināti, tad kvalitatīvu māju uzcelt nav iespējams – tā var būt šķība, ilgi remontējama un sagādāt liekas rūpes nākotnē.

Pirmais balsts ir bērna vecāki, vecāku izteiktie vārdi, raitā valoda un savstarpējā izturēšanās. Ģimene ir pati svarīgākā vide, kurā bērns spēj psiholoģiski nobriest, attīstīt runas prasmi un apgūst pirmos priekšstatus par valodu kā izziņas līdzekli apkārtējās pasaules izzināšanai.

Ģimenē bērns mācās pirmās saskarsmes un komunikācijas prasmes. Šajos procesos bērns uzkrāj arī savu personīgo pieredzi. Apkārtējā vide ir nozīmīgs faktors bērna fiziskajā un psihiskajā attīstībā un, jo īpaši, runas attīstībā. Vislabāk bērns jūtas ģimenē, jo jau pirmie dzīves mēneši ir ļoti svarīgi, kad bērns atdarina mīmiku, prieku izsaka kustībās, skaņās, vērojot vecāku, vecvecāku vai aprūpētāju labestīgi noskaņotajās sejās. Pozitīva reakcija uz bērnu skaņām, lalināšanu, runas uzplūdumiem, sarunāšanās ar mazo pareizā valodā, vēlāk atbildes uz jautājumiem – veicina gan psihisko attīstību, gan bērna runas attīstību (Miltiņa, 2008, 6).

Ne visiem bērniem šī attīstība norit veiksmīgi. Darba autores novērojumi praksē sakrīt ar A. Baumanes (1976) novērojumiem, ka valodas apgūšana visiem bērnam ir sarežģīts un individuāls process. Vairums bērnu runa sāk raisīties agri, bet dažiem bērniem pirmie vārdi izskan tikai divu vai pat trīs gadu vecumā. Runas attīstības un valodas apguves kavēšanās iemesli var būt dažādi: tēva un mātes veselība, nelabvēlīga grūtniecības norise, bērna slimības, dažādas traumas, kas skar centrālo nervu sistēmu, perifēro runas aparātu; sociālie faktori – nepareiza pieaugušo runa kā paraugs, pedagoģiskā kavētība un divvalodība. Praksē autore novērojusi, ka katrā pirmsskolas izglītības grupiņā ir viens vai vairāki bērni, kuri no dzimšanas aug divvalodīgā jeb bilingvālā vidē. Šo novērojumu apstiprina Z. Anspokas (2015), Z. Anspokas, I. Stangaines (Anspokas & Stangaines, 2016), D. Markus, A. Vulāne, V. Rūķe – Draviņa (Markus, Vulāne & Rūķe – Draviņa, 2017) un citu zinātnieku, psihologu, valodnieku, pedagogu, logopēdu, biologu un fiziķu raksti, kas apkopoti zinātnisko rakstu

krājumā “Bērna valoda Latvijā 21.gadsimtā” un “Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā II”, un “Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā III.”

Maza bērna runas attīstības pamatā ir dzimtās valodas apguve, kurā bērns apgūst prasmes pielietot valodu kā savas tuvākās pasaules izzīņas līdzekli. To akcentē arī A. Ļubļinska (1979, 255) un uzsver, ka valodas apguves process ir sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzeklis. Mazais bērns nebeidzami atkārto to, ko viņš dzird, imitē aprūpētāja izturēšanos, sejas mīmiku, lūpu kustību, smaidu. Bērns atdarināšanas procesā attīsta runas prasmes. Atdarināšanu V.Kalniņa, un Dz. Skrube (Kalniņa & Skrube, 1983, 11) salīdzina ar elpošanu, jo abi šie refleksi ir beznosacījuma refleksi, instinkti, iedzimtas prasmes, kuras neapgūst, bet ar kurām jau piedzimst. Tāpēc bērnam augot un attīstoties ir svarīga apkārtējā vide. Labvēlīga dabiskās runas vide pozitīvi sekmē bērna runas un psihisko attīstību. Autores pedagoģiskā darba prakses novērojumi rāda, ka reizēm šī dabiskā runas vide var būt arī nelabvēlīga, un tas negatīvi ietekmē bērna runas un psihisko attīstību.

Otrais balsts ir pirmsskolas izglītības iestāde, kur skolotājas, logopēdes speciāli organizē runas vidi tā, lai tās attīstošais potenciāls būtu pēc iespējas lielāks. Viens no galvenajiem pirmsskolas izglītības iestādes uzdevumiem ir pareiza valodas apguve un runas attīstīšana bērniem. Valodas apguves process tiek sekmēts brīdī, kad bērns ir kopā ar izglītotiem pieaugušajiem un dzird literāri bagātu valodu un gramatiski pareizu runu.

Autore praksē novērojusi, ka katrs bērns valodu apgūst savā tempā – cits ātrāk, cits lēnāk. Jaunākajā pirmsskolas periodā, satiekoties vienā grupiņā trīsgadīgiem bērniem, vērojami dažādi valodas un runas attīstības līmeņi. Šajā brīdī ir īstais laiks iesaistīties logopēdam, lai noskaidrotu, vai bērnu valodas un runas attīstība atbilst noteiktajam vecumposmam.

Latvijā un citās pasaules valstīs aktīvi tiek runāts par bērniem, kuriem ir valodas un runas traucējumi. Latvijas Valsts statistikas pārskata “Par bērnu veselības stāvokli” dati liecina, ka ar katru gadu palielinās bērnu skaits, kuriem ir valodas traucējumi. Apskašu rezultāti apstiprina, ka vecumposmā no 3 līdz 14 gadiem 2013. gadā bija 11192 bērni ar valodas traucējumiem, bet 2014. gadā 11414 bērni. 2016. gadā pirmsskolas vecumā noteikti valodas traucējumi 90 bērniem un 50 bērniem stājas traucējumi no 1000 apskatītajiem (SPKC, 2016).

Latvijas Logopēdu Asociācijas pētījuma dati liecina, ka Latvijā 35 – 40 % 5 – 6 gadus veciem bērniem vajadzīga logopēdiskā korekcija, bet bērniem vecumā no 3 – 5 gadiem logopēdiskā palīdzība nepieciešama 50 % bērniem. Ja šiem bērniem netiks nodrošināta

savlaicīga logopēdiskā palīdzība, tad pieaugs to skolēnu skaits, kuriem būs ielaisti runas, valodas un komunikācijas traucējumi. Šiem skolēniem būs nepieciešams ilgāks laiks korekcijai. (LLA, 2015).

Pirmsskolas izglītības iestādēs arvien vairāk sastopami bērni ar dažādām valodas apguves un runas attīstības problēmām, piemēram, skaņu izruna, runas gramatiskā uzbūve, vārda zilbiskā struktūra. Bieži vien to cēlonis ir fonemātisko procesu nepietiekama attīstība. Pirmsskolu izglītības skolotāju un logopēdu uzdevumi saskaņā ar Valsts izglītības satura centra mācību programmām ir ļoti daudzpusīgi. Tie paredz, ka bērnam, uzsākot skolas gaitas, jāapgūst prasme sadarboties un runāt. Jāprot uzmanīgi klausīties un saklausīt dažādas skaņas runā un dabā. Jāapgūst prasme sadarboties ar citiem vienaudžiem un pieaugušajiem, prasme sazināties un saprast cita teikto. Svarīgi apgūt prasmi izteikt savu viedokli un pastāstīt par notiekošo. Šīs visas darbībām ietekmē runas un valodas attīstību (VISC, 2012). Arī projekts Skola 2030 "Kompetenču pieeja mācību saturā" akcentē valodas apguves nozīmīgumu, lai caur caurviju prasmēm, izaugtu zinātkāri un dzīvespriecīgi bērni, kuri dzīvo veselīgi un aktīvi, mācās, līdzdarbojas ar prieku, radoši izpaužas, gūst pirmo pieredzi par sevi, par citiem bērniem, par apkārtējo pasauli un to savstarpējo mijiedarbību (Skola 2030, Kompetenču pieeja).

Lai noteiktu bērna valodas apguves un runas traucējumus, nepieciešams veikt bērna valodas un runas pirmreizējo pārbaudi. Latvijā skolotājiem logopēdiem valodas un runas attīstības izziņāšanai ir pieejamas vairākas publicētas metodikas, piemēram: S.Tūbeles (2002) "Skolēna runas attīstības vērtēšana", Z. Opincānes, A. Stakas (2007) „Izrunā un ieklausies!” un L. Kuškes (2013) fonēmu producēšanas izpēti un fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpēti bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem, un D. Kalinkas (2013) valodas sapratne tests bērniem no 3 līdz 5 gadu vecumam. Latvijā 2017. gadā ir noslēdzies nozīmīgs projekts LAMBA par Latvijas bērnu valodas izpēti. Sagatavoti vairāki valodas pārbaudes materiāli: konkrētās valodas sistēmas pārbaudes testi latviešu un krievu valodā. Adaptēti bērnu komunikatīvās attīstības testi, kas lietojami monolingvālu un bilingvālu bērnu valodas attīstības pārbaudei (LAMBA, 2017). Baltijas valstu logopēdijas 4. kongresā, kas notika 2017. gada februārī, aktualizēja jautājumus par runas un valodas traucējumu savlaicīgu diagnostiku. Pārrunāja jautājumus, kas skar korekcijas darbu dažādos vecumos un tika aicināta jaunā logopēdu paaudze aktīvāk iesaistīties pētījumos (LLA, 2017).

Darba autores tēmas izvēli ietekmēja iespēja uzsākt logopēda darbu tieši ar trīsgadīgiem bērniem. Autore, kā jebkurš jaunais speciālists, saskārās ar nepilnīgām zināšanām par

trīsgadīgo bērnu vispārējo attīstību un jo īpaši par valodas un runas attīstības niansēm šajā vecumposmā. Izmantojot šo tēmu, tiks iegūtas pilnīgākas zināšanas par bērnu vispārējo attīstību, praktiski pārbaudīta bērnu valodas un runas attīstība un noteikti valodas un runas traucējumi. Tika arī sagatavoti ieteikumi vecākiem, pedagogiem, logopēdiem veiksmīgākai bērna valodas un runas attīstīšanai šajā vecumposmā.

Darba zinātniski teorētisko bāzi veido:

Psihologi: Ž. Piažē (2002), V. Vigotskis (1977, 2002), E. Eriksons (1998, 2000),

A. Ļubļinska (1979), I. Puškarevs (2001), G. Svences (1999).

Pedagogi: K. Dēķens (1921), J. A. Komenskis (1992).

Logopēdi: S. Tūbele (2002, 2004, 2012, 2016, 2017),

I. Miltiņa (1995, 2005, 2008, 2012).

Pētījuma objekts: runas un valodas attīstība 3 gadu vecumā

Pētījuma priekšmets: runas un valodas attīstības traucējumu diagnostika

Pētījuma mērķis: teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt valodas un runas attīstību jaunākajā pirmsskolas periodā

Pētnieciskais jautājums: kādi ir salīdzinoši 3 gadu griezumā valodas un runas attīstības izpētes rezultāti trīsgadīgiem bērniem

Pētījuma uzdevumi:

1. analizēt zinātnisko literatūru par trīsgadīgu bērnu attīstību
2. analizēt zinātnisko literatūru, raksturot valodas un runas attīstību un iespējamus traucējumus
3. izvēlēties atbilstošus valodas un runas attīstības līmeņa noteikšanas testus un traucējumu diagnostikas metodes
4. veikt atbilstošu diagnosticējošo darbību, izmantojot izvēlētos diagnostikas testus, jaunākās pirmsskolas grupu bērniem
5. iegūto rezultātu savstarpējā salīdzināšana
6. sagatavot ieteikumus vecākiem, pedagogiem, logopēdiem, kā veicināt valodas un runas attīstību trīsgadīgiem bērniem

Pētījuma metodes:

1. teorētiskās:

- zinātniskās literatūras izpēte un analīze

2. empīriskā:

- pedagoģiskā novērošana
- logopēdiskā izpēte
- pētījumā iegūto datu apstrāde
- pētījumā iegūto datu analīze

Pētījuma bāze: Pirmsskolas izglītības iestādes “X”, 66 bērni, kas apmeklē jaunāko pirmsskolas grupiņu

Pētījuma posmi: 2016. g. oktobri – 2018. g. novembris

Atslēgas vārdi: 3 gadus veci bērni, valodas un runa attīstība, valodas un runa attīstības traucējumi, pirmsskola

1. TRĪS GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBAS RAKSTUROJUMS

1.1. Attīstības nozīme

Ik dienu, ik stundu un ik minūti bērns veidojas, pieaug un attīstās. N. L Geidžs un D. C. Berlīnes uzskata, ka attīstība ir fiziska vai psiholoģiska pārmaiņa laika gaitā, tā noris no agras bērnības līdz sirmam vecumam (Geidžs & Berlīners, 1999, 598). Pedagoģijā un psiholoģijā šo jēdzienu izmanto bieži – fiziskā attīstība, psihiskā attīstība, runas attīstība, attīstības krīze utt. Jau sen zinātnieki, psihologi, pedagogi centušies izprast bērna attīstības ceļu. Ir veidojušās vairākas teorijas, kas balstījušās uz pētījumiem, novērojumiem, eksperimentiem. Zinātnieki šo bērna attīstības ceļu ir sadalījuši pa posmiem (sk. 1.1. tabulu). Darba autore tabulā apkopojusi trīs gadus vecu bērnu attīstības posmus.

1.1.tabula

Attīstības iedalījums zinātniskajā un pedagoģiskajā literatūrā

Autors	Bērna vecums	Attīstības periods	Raksturojums
Z. Freids (Смирнова, 2009)	3 – 6 gadi	Psihoseksuālas attīstības stadijas	Interese par saviem dzimumorgāniem
E. Eriksons (Эриксон, 2000)	3 – 6 gadi	Iniciatīvā – vainas apziņa, sirdsapziņa un atbildība par savu rīcību	Aktīvi iepazīst apkārtējo pasauli caur rotaļām, saskarsmē ar vienaudžiem, darbībās ar priekšmetiem
Ž. Piažē (Piažē, 2002)	2 – 6 gadi	Pirmsoperācijas	Spēja domāt, reaģēt uz simboliem, atdarināšana, izpēte (kognitīvā attīstība)
Ļ. Vigotskis (Выготский, 1977)	1 –3 gadi 3 – 6 gadi	Agrā bērnība Pirmsskolas vecums	Emocionālais kontakts, triju gadu krīze Rotaļas, izziņa, būt mīlētam
K. G. Jungs (Jungs, 1993)	līdz 5 g. v.	Pirmsseksuālā fāze	Indivīda attīstība.

Autors	Bērna vecums	Attīstības periods	Raksturojums
M. Montesori (Монтессори 2017)	1,5 – 4 g. v.	Valodas attīstības sensitīvais periods	Sensitīvo periodu attīstība
	1,5 – 4 g. v.	Muskuļu attīstības un koordinācijas attīstības sensitīvais periods	
	2 – 4 g. v.	Kustību bagātināšanas periods, tiek apzināta secība laikā un telpā, bērns grib uzticēties un izrāda interesi par “taisnību”	
	2,5 – 6 g. v.	Sensorās bagātināšanās periods	
	2,5 – 6 g. v.	Periods, kad bērns ir īpaši jūtīgs pret pieaugušo ietekmi	

Autore secina, ka attīstības periodi ir līdzīgi, bet tomēr atšķirīgi, jo neviens zinātnieks nespēs noteikt vienīgo pareizo attīstības rādītāju. Katrs bērns iet savu attīstības ceļu, un mēs varam meklēt tikai kopīgas attīstības iezīmes. Bet tomēr tie ir pieturas punkti, kas palīdz speciālistiem izprast bērna attīstības daudzpusīgumu.

J. A. Komenskis (1992), pamatojamies uz dabas likumiem un cilvēka attīstības likumsakarībām, visu izglītības sistēmu iedalīja četros vecumposmos: bērnība 1 – 6, pusaudža gadi 6 – 12, jaunība 12 – 18 un brieduma gadi 18 – 24 gadiem. Viņš uzskatīja, bērna mācības un audzināšana līdz sešiem gadiem noris *mātes skolā*. K. Dēķēns (1921) uzskata, ka agrā bērnība no 1 līdz 7 gadiem ir rotaļu laikmets un atbalsta viedokli, ka audzināšana notiek mājās, ģimenē. Ikvienu mazu bērna individuālo attīstību nosaka un ietekmē iekšējie, jeb iedzimtie faktori un ārējie faktori, jeb vides, dabas un sociālie faktori.

Mūsdienu straujajā dzīves ritmā ne visiem vecākiem ir pietiekamas zināšanas par bērna attīstību un pastāv maldīgs uzskats, ka ar laiku viss būs kārtībā. Trauksmes cēlāji bieži ir pirmsskolas skolotāji un logopēdi, jo bērnam katrs attīstības solis ir pamats nākamajam attīstības posmam. Pedagogiem, veicot attīstības uzdevumus, jāievēro pakāpeniskumu, jo pāreja jaunā posmā ir iespējama tikai tad, kad ir izpildīts iepriekšējais uzdevums (Vuorinene & Tūnala, 1999, 23).

Veiksmīgu bērna attīstību ietekmē vairāki faktori: endogēnie (iekšējie) – iedzimtības, prenatālā un perinatālā perioda iespaidi. Īpaši svarīga nozīme bērna attīstībā ir iekšējiem nosacījumiem, kas iegūti dzīves laikā. Tikpat svarīgi ir eksogēnie nosacījumi (ārējās vides) – dabas faktoriem, sociālās vides, sociālekonomiskiem apstākļiem, personības socializēšanās faktoriem (Puškarevs & Golubeva, 1999, 11). Tomēr vienmēr atcerēsimies psihologu, pedagogu, logopēdu pausto viedokli, ka katras individualitātes attīstības rādītājs ir atšķirīgs jeb unikāls, bet dažādos vecumposmos ir arī vispārējas kopīgas iezīmes. Apkopojot kopīgos un atšķirīgos attīstības rādītājus, tiek noteikts bērna attīstības līmenis.

Turpmāk tekstā autore slīprakstā norādīs novirzi bērna attīstības rādītājā.

1.2. Fiziskā attīstība

Zinātnieki, psihologi, pedagogi norāda, ka fiziskā attīstība aizsākas, bērnam atrodoties mātes miesās jau ar apaugļošanas un zigotas veidošanās brīdi. Visstraujākā bērna augšana novērojama pirmajā dzīves gadā. Lielo muskuļu regulācija tiek apgūta vispirms pēc tam tikai smalkā motorika. Bērna fiziskā attīstība ir nepārtraukts un sarežģīts organisma fizioloģiskās pārkaršanas process. Pēc piedzimšanas visas organisma bioloģiskās sistēmas cenšas ātrāk pielāgoties apkārtējās vides apstākļiem, piemēram, elpošanas, balsta un kustību sistēmu adaptēšanās. Tā ir nemitīga sarežģītu funkciju attīstība. I. Flēminga skaidro, ka dažādas patoloģiskas novirzes var rasties daudzveidīgo regulācijas sistēmu traucējumu dēļ (Flēminga, 1999, 17).

Mazbērna vecumposmā strauji rit bērna psiho – fizioloģiskās attīstības procesi. Bērni intensīvi aug, palielinās svars, strauji attīstās visas organisma funkcijas. Otrā gadā sākumā bērns mācās staigāt, pilnveidojas un stabilizējas bērna kustības, palielinās nervu sistēmas darba spējas. Bērns jau spēj koordinēt savas kustības, staigājot un darbojoties ar priekšmetiem. Tas savukārt sekmējot psihisko funkciju attīstīšanos. Trešajā dzīves gadā bērna miega ilgums ir samazinājies. Bērna fiziskās attīstības temps ir palēninājies, bet bērns kļūst fiziski izturīgāks un aktīvāks, pilnveidojas visas kustības. Bērns mācās skriet un mest ar bumbu. Palielinās bērna darba spējas un spēja ilgāk koncentrēt savu uzmanību. Trešā dzīves gada beigās bērna svars sasniedz 14,2 – 15 kg, augums 93 – 94cm (Golubina, 2007, 113 – 114). Autore darba praksē novērojusi, ka trīs gadus vecu bērnu muskuļi ir labāk attīstījušies, nekā bērns ikdienas kustību procesos spēj tos kontrolēt. Sīkā pirkstu muskulatūra tikai attīstās.

Trīs gadu vecumā bērnu interesē sīki priekšmeti un lietas, kas ievietoti interesantos traukos vai kastē. Vērojot šos priekšmetus, bērns pilnveido prasmi koncentrēt skatienu un, atrast noteikto priekšmetu starp daudziem citiem priekšmetiem. Šajā periodā zēniem labāk attīstījušie un viņi ir fiziski izturīgāki. Zēniem patīk kāpelēt un rāpties kokos, ilgstoši braukt ar skrejriteni, spēlēt skriešanās spēles. Meitenēm labāk attīstījusies sīkā pirkstu muskulatūra, jo veicot smalkus darbiņus, viņas ir precīzākas. Meitenēm patīk gatavot rotas un spēlēties ar lellēm.

Kustību aktivitāte būtiski ietekmē bērna domāšanas procesu, to savos pētījumos secinājuši psihologi E. Eriksons (1998) un Ž. Piažē (2002). Autore savā darba praksē novērojusi, ka bērni nemitīgi atrodas kustībā: skrien, lec, šūpojas, dejo, dzied un klaigā. Ap 3 gadu vecumu bērniem parādās kāpelēšanas dziņa, kura īpaši atbalstāma un veicināma. Kāpelējot bērns ne tikai vingrina savus muskuļus, bet arī nostiprina sirds, elpošanas orgānus, un tas veicina vielmaiņu organismā. Šajā vecumā bērni rotaļājās un rotaļājoties iemācās pārvaldīt savu ķermeni. Autore piekrīt M. Montesori (Монтесори, 2017) teorētiskajām un praktiskajām atziņām, ka kustību brīvība un radošās darbības nepieciešamības bērna attīstībai. Vecumposmu no trīs līdz sešiem gadiem dēvē par laiku rotaļām un iztēles spēju attīstīšanai. Bērna fiziskās aktivitātes vislabāk izpaužas rotaļās.

Caur rotaļu bērns izzina sevi, pasauli, lietu un parādību, priekšmetu sakarības. Brīvā laika rotaļas ir brīdis, kad logopēds var novērot bērnu, bērna kustības un klausīties bērna valodu. Reizēm ir grūti noteikt bērna sasniegto attīstības pakāpi, tāpēc ielūkosimies vairākās shēmās, kur noteikti pieturas punkti, ar kuriem raksturo, kā trīsgadnieku vecumposmā noris bērna normāla attīstība. I. Flēmiga trīsgadnieka fizisko attīstību raksturo izmantojot Denveras attīstības skalu: vienkāršas motoriskās reakcijas – stāv 1sek. uz vienas kājas, lēkā uz vietas, brauc ar trīsriteni, pārlec > 20 cm augstumu, ar kāju sper bumbu, met bumbu, iet atmuguriski, uzkāpj pa kāpnēm (Flēminga, 1999). G. Tomeles (2012) sagatavotajā un adaptētajā – Minhenes funkcionālās attīstības diagnostikas metodes – materiālā bērna attīstība norādīta pa mēnešiem. Valsts izglītības satura centra (VISC, 2012) metodiskie ieteikumi) izstrādātajos metodiskajos ieteikumos norādīti 3 – 4 gadu vecu bērna fiziskās prasmes un fizisko sasniegumu vērtēšanas kritēriji. Šie rādītāji apkopoti 1.2. tabulā.

Bērna fiziskā attīstība

Minhenes funkcionālā attīstības diagnostikas no 31. – 45. mēnesim (Tomele, 2012)	Valsts izglītības satura centra 3 – 4 gadi (VISCS, 2012 metodiskie ieteikumi)
<p>staigāšanas diagnostika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bērns ar abām kājām vienlaicīgi vismaz 2 reizes lec uz priekšu nenokrītot • bērns nenokrīt vismaz 2 sek. un stāv uz vienas kājas bez atbalsta • vismaz 3 pakāpienus bērns kāpj ar pieliekošo soli vai pārmaiņu soli • bērns vienlaicīgi ar abām kājām pārlec 10 – 20 cm platai sloksnei, tai nepieskaroties un nepakrīt • bērns pārmaiņus min pedāļus un pabrauc uz priekšu 1 metru • bērns 2 reizes ar abām rokām saķer bumbu un notur bumbu, kas mesta no 2 metru attāluma <p>roku veiklība:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bērns izver aukliņu cauri bumbiņas caurumam • bērns uzzīmē apaļu spirāli ar vismaz 3 lokiem • bērns atskrūvē pudeles vāciņu un daļēji aizskrūvē • uzbūvē tornīti no 8 klucīšiem paliek īslaicīgi stāvēt • bērns 2 reizes iegriež papīra sloksnē vai pārgriež (to darot, bērnam šķēres jātur tikai vienā rokā) • bērns pārplēš papīru (skaidri redzami virzieni virzot rokas pretēji vienu otrai) <p>bērns spontāni zīmē zig – zag līnijas</p> <ul style="list-style-type: none"> • bērns veltnē plastilīna bumbas ar tik lielu spēku, ka tās kļūst par rulli • bērns pēc parauga uzzīmē skaidri nobeigtu horizontālu līniju • bērns uzzīmē apli 	<ul style="list-style-type: none"> • labi prot rāpties • prot uzkāpt un nokāpt pārmaiņus solī pa trepēm; • bērns aktīvi skrien; • bērns prot braukt ar trīsriteni, ar kājām minot pedāļus; • noliecas un paceļ kaut ko nepakrīt; • par roku un pirkstu veiklību liecina spēja uzzīmēt apli, • ar krītiņu vai zīmuli velk vertikālas un horizontālas līnijas; • pāršķir grāmatas lapas • prasmīgi uzceļ torni no vismaz sešiem klucīšiem

Izvirzītie kritēriji ir ļoti līdzīgi, bet katrs ar savu niansi, visprecīzākais pēc autores domām ir Minhenes tests. Logopēds pēc šī testa spēs precīzāk novērot bērna lielo un smalko motoriku, un saskatīt kustību neatbilstību kritērijiem, kas norādīs uz valodas un runas attīstības, kā arī psihisko procesu kavēšanos.

Novirzes motoriskās attīstības normālajā norisē traucē piemērošanos apkārtējās vides apstākļiem, līdz ar to nevar veidoties normāla uztvere un identificēšanās iespējas. Jāuzsver, ka nespēja adekvāti uztvert apkārtni ir atkarīga no sensomotoriska traucējuma: muskuļu tonusa, uztvere un kustība nosaka viena otru, un tās jāuzskata par bioloģisku vienību. (Flēminga, 1999, 48)

Logopēdam, uzsākot bērna izpēti, jāizvērtē elpošana un zobu sakodiens. Jāskatās vai mutē ir visi zobi, jo 2 – 2,5 gadu vecumā bērnam ir 20 piena zobi. Meitenēm un zēniem līdz 3 gadu vecumam ir vienāda balsenes forma. Balss saites ir īsas, tāpēc maziem bērniem ir pēc tembra augsta balss. Otrajā dzīves gadā bērniem ir jaukts elpošanas tips, diafragmas 3 – 4 gadu vecumā sāk dominēt krūšu elpošanas tips. Bērna žoklis pakāpeniski attīstās. Šajā fizioloģiskās attīstības posmā zobu izmērs nemainās, tāpēc parādās spraugas starp piena zobiem. Lai zobi būtu skaisti un līdzīgi, to augšanai nekas nedrīkst traucēt, piemēram, dažādu priekšmetu turēšana mutē, mēles spiediens uz zobiem, vaiga vai lūpu piekošana. Tas var kaitēt zobiem, jo zobi var ieņemt nepareizu stāvokli – novirzīties no tiem paredzētās vietas. Apakšžoklis var būt izvirzīts uz āru vai atpakaļ (Geske, 2005).

Pazīmes funkcionāliem traucējumiem: bērni vēlu sākuši staigāt, vērojama motorā neveiklība un vestibulārā aparāt nepietiekamība.

Lielā motorika: stāvēt uz vienas kājas, līdzsvaru notur ar grūtībām, cenšas atrast atbalstu, lec smagnēji.

Sīkā motorika: grūti salikt mozaīku, uzbūvēt mājiņu no klucīšiem, uzdotos darbus neizdara līdz galam, baidās no grūtībām un to pārvarēšanu, izvairās rakstīt, zīmēt ar zīmuli (Smita & Strika, 1998; Miltiņa & Pastere, 1995).

Autore praksē novēroja, ka šajā vecumā daži bērniem ir paaugstināts vai pazemināts muskuļu tonuss, kustību asimetrija, gaita uz pirkstgaliem, “pīles” gaita; pēdas nedaudz pavērstas uz iekšu.

Bērna attīstības process ir vienots un nedalāms. Šajā procesā noris gan bērna fiziskā attīstība, gan bērna psihiskā attīstība.

1.3. Kognitīvā attīstība

Zinātniskajā literatūrā (Ž. Piažē, 2002) tiek lietoti divi termini: intelektuālā attīstība un kognitīvā attīstība. Kā skaidro Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā, šo terminu nozīme ir vienāda. Kognitīvā attīstība ir viens no attīstības veidiem, kam cilvēks ir pakļauts no dzimšanas līdz mūža galam. Bērna attīstībā izdala fizisko, sociālo, emocionālo, valodas un intelektuālo attīstību. Intelektuālo attīstību raksturo bērna spēja sākt saprast apkārtējo vidi un apgūt zināšanas (Lūse, Miltiņa & Tūbele, 2012, 140).

Pedagoģiski zinātniskajos rakstos par bērna agrīno attīstību K. Dēķēns (1921) uzskata, ka cilvēks, neatkarīgi no vecuma, domā nevis tāpēc, ka viņš iemācījies runāt, bet cilvēks mācās runāt tāpēc, ka domā. Savukārt Ž. Piažē savā teorijā par bērnu intelektuālo attīstību apgalvo, ka bērna domāšanas procesi ir galvenie kognitīvās attīstības virzītāji. Domāšanas pamatā ir runa, jo vispirms attīstās domāšana un tikai tad veidojas runa. Runas attīstība ir sekundāra. Meklējot atbildi uz jautājumu – Kā bērns domā? Ž. Piažē savos pētījumos novērojis, ka bērns uzņemto informāciju asimilē. Asimilācijas procesā bērns ārējo vidi izmanto, lai uzturētu pārmantotās vai apgūtās shēmas, piemēram, zīšanas, redzes, satveršanas shēmas, un šīm shēmām nepieciešama nepārtraukta akomodācija. Akomodācijas procesā bērns iepriekšējās kognitīvās shēmas maina, lai tās saderētu ar uztverto. Šie procesi ir savstarpēji nešķirami, un abiem procesiem vienlaicīgi mijoties, veidojas jaunas asociāciju ķēdes, tēli, priekšstati par apkārtējo pasauli un sevi. Intelektuālā darbība sākas ar sevis apzināšanos sava ES tēla attīstību. Jo vairāk bērnam iespēju iepazīt un izzināt pasauli, jo vairāk sajūtu bērns gūs, jo aktīvāk attīstīsies bērna domāšana. Vērojot, cēloņu un seku saistību starp lietām un norisēm, bērns attīsta domāšanu (Piažē, 2002).

Bērnībā, jo īpaši trīs gadu vecumā, bērnu pasaule ir ļoti dzīva un radoša, reizēm izdoma saplūst ar realitāti, jo viņi neprot norobežot īstenību no fantāzijas. Autore savu dēlu šajā vecumā sauca par “mazo filozofu”, jo viņš bieži stāstīja izfantazētus stāstus. Bērna spilgtā iztēle veido jaunus tēlus no iepriekš uztvertajiem, bet domāšanas procesā tie tiek vispārināti vai pastiprināti, izmantojot apkārt esošās pasaules īpatnības.

Es izjūta un Es apzināšanās sāk veidoties ap 3 gadu vecumu. Tas ir pakāpenisks process, un pasaules izzināšana notiek virzienā no sevis uz āru. Vecāki un pedagogi ir galvenie informācijas sniedzēji bērnam par viņu pašu un apkārtējo pasauli. Pieaugušajiem jābūt pacietīgiem prasmē saprātīgi virzīt bērna darbību un regulēt viņa iegribas. E. Eriksona

(1998) teorijā par Ego jeb “Es” psiholoģiju personības attīstību ietekmē sociālā vide un attīstības krīzes. Tās ietekmē bērna domāšanas funkcijas. Trīsgadnieku krīzes periods raksturojas ar bērna spītību, iecirtību, despotismu, paštaisnumu, negatīvismu. Bērns grib visu paveikt pats, taču to nespēj, darbības spējas ir ierobežotas un vājās valodas prasmes neļauj verbāli izteikt visas savas izjūtas. Tas rada neapmierinātību. G. Svence (1999), raksturojot bērna psihisko attīstību dažādu autoru koncepcijās, šo periodu dēvē par “Kāpēcīša” vecumu, jo šajā vecumposmā attīstās vairāki domāšanas veidi. Tie ir: uzskatāmi konkrētā domāšana – saistīta ar praktisku darbību konkrētā brīdī, uzskatāmi tēlainā domāšana – tiek izmantoti atmiņu tēli un priekšstati, verbāli loģiskā domāšana – spēja darboties ar jēdzieniem, izteikt domu ar vārdiem. Trīs līdz četrus gadus veci bērni joprojām domā, tieši darbojoties. Starp bērna domāšanu un valodas attīstību pastāv noteiktas savstarpējās saiknes, jo bieži bērniem ir vieglāk kaut ko izdarīt, nekā ilgstoši un gari stāstīt par izdarīto, trīsgadīgs bērns labāk saprot to, ko ir redzējis, nevis to, ko ir dzirdējis. Cilvēki šajā posmā tiek zīmēti kā galvkāji, pakāpeniski tiem pieaug mati, rokas, ķermenis, pogas (Puškarevs, 2002; Люблинская, 1972).

A. Ļubļinska, balstoties uz savu četrdesmit gadu darba pieredzi, secina, ka visi bērni noiet vienu un to pašu attīstības ceļu. Tikai šis ceļš katram ir savs, to ietekmēs ārēji un iekšēji apstākļi. Vienā attīstības fāzē bērns var aizkavēties ilgāk, otru var noiet ātrāk, fāzu nomaiņa var būt atšķirīga. Ārējos apstākļus ietekmē apkārtējā vide un pieaugušie. Pieaugušajiem jāsekmē bērna maņu orgānu attīstība, jo bērns apkārtējo pasauli sāk izziņāt ar izziņas sajūtām. Uztveres procesi ietver sevī sajūtas. Psihologe uzsver, ka bērna uztvere ir priekšmetu vai parādību atspoguļojums kopumā. Tie tieši iedarbojas uz bērna sajūtu orgāniem. Izteiktais vārds, kas ir konkrētās lietas nosaukums, sniedz bērnam informāciju par to, ko viņš uztver. Svarīgi, lai bērnam būtu priekšstats par attiecīgo priekšmetu vai parādību. (Ļubļinska, 1979, 144). Agrīnā periodā uztveres attīstībā palīdz ilustrāciju skatīšanās. Trīs gadus veci bērni jau spēj uztvert pazīstamus, bezkrāsas priekšmetus un pat kontūrpriekšmetus. Logopēdi ilustrācijas izmanto bērna valodas un runas attīstības diagnosticēšanā. G. Svence (1999) izdala trīs attēla uztveres līmeņus:

- **uzskaite** (kas tur ir), šo izmanto laika posmā no 2 līdz 5 gadiem
- **aprakstīšanas** (kāds kurš ir), šo izmanto laika posmā no 6 līdz 9 gadiem
- **interpretēšana** (kas ar ko un kāpēc), šo izmanto no 9 gadiem.

Svarīgs ir apskates ilgums. Trīs gadīgi bērni ilustrāciju apskata 5 līdz 6 sekundes. Autore, pamatojoties uz šo informāciju, diagnostisko izpēti organizēja atbilstoši vecumposmam, lai tas būtu piemērots bērnu uztveres spējām.

Iepazīstoties ar apkārtējo pasauli, līdz bērnam nonāk liels daudzums informācijas. Uzmanība ir tā funkcija, kas atlasa vajadzīgo informāciju un kontrolē tās saglabāšanu. A. Vorobjovs (1996) akcentē, ka uzmanība ir ikviena bērna visu psihisko izziņas procesu pamats. Izvērtējot uzmanības piesaistošos faktoros, psihologs uzmanību iedala vairākos veidos: netīšā, tīšā un pēctīšā. Netīšo uzmanību izsauc kairinātāja īpašības: spilgtas krāsas, troksnis, skaņa, gaisma, cilvēku runa. Bērns uz uztveres objektu koncentrēties, kamēr būs interese, tāpēc šajā vecumā raksturīgāka netīšā uzmanība. Tīša uzmanība veidojas pamazām, bet straujāk tā sāk attīstīties no 5 gadu vecuma. A. Ļubļinska (1979) novērojusi, ja bērns koncentrē uzmanību, pieaugušajam runājot, ieklausās viņa vārdos, tad tas nozīmē, ka radušies priekšnosacījumi viņa klausīšanās spēju attīstībai. Pirmsskolēnu, tātad jau no 3 gadu vecuma, uzmanības attīstībā vērojamas šādas galvenās izmaiņas: bērnam paplašinās uzmanības apjoms; ikdienu bērnam pieaug uzmanības stabilitāte; pakāpeniski no netīšās uzmanības veidojas tīšā uzmanība. Autore, veicot diagnostiku, pievērta uzmanību informācijas daudzumam, ko trīsgadīgs bērns spēj uztvert. Vēroja bērna spēju noturēt uzmanību, konkrētam uzdevuma, nepievēršoties kam citam objektam. Uzmanības un uztveres spējas ietekmē gribas, intereses un noguruma pakāpe.

Atmiņai bērna dzīvē ir ļoti svarīga loma, jo tas ir izziņas process, kas ietver sevī agrāk uztvertā, pārdzīvotā un darītā iegaumēšanu, saglabāšanu un tā vēlāku atpazīšanu. Bērns ik dienu satopas ar jauniem iespaidiem, sajūtām, visu, kas rosina bērna redzi un dzirdi, visu, kas kairina ožu un garšu, stimulē tausti iespīežas bērna smadzenēs. J. A. Kamenskis (1992) bērna smadzenes salīdzina ar vasku. Tajā iespējams atstāt nospiedumus un izveidot daudzveidīgas figūriņas. Vasks ir ļoti elastīgs un pieņem jebkuru formu. Bērna smadzenes arī ir elastīgas. Tās atspoguļo visu lietu tēlus, uztver to, kas bērnam svarīgs, visu, kas vien pasaulē atrodas. Bet to visu saglabāt atmiņā nav iespējams, tāpēc agrāk gūtie iespaidi izbāl, bet to atkārtojums tos atjauno. Ar atmiņas palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var pēc tam tās izmanto pēc vajadzības. Jau pirmsskolas periodā bērniem attīstās dažādu veidu atmiņa: redzes un dzirdes jeb tēlainā atmiņa; kustību atmiņa, ko novēro sportā, rakstīšanas iemaņās, pašapkalpošanās iemaņās: darbībām ar karoti un dakšiņu, pogu aizpogāšanu. Emocionālā atmiņa ietver sevī visu pārdzīvoto. Verbāli loģiskā atmiņa, balstās uz vārdisko atmiņu, bet vēlāk tā saplūst ar jēdzienisko. Sarunu valodas apgūšana rada būtiskas izmaiņas arī pašā atmiņas procesa norisē,

īpaši tad, kad vārdi iegūst vispārināšanas raksturu. Pirmsskolas praksē autore novēroja, ka trīsgadīgiem bērniem vēl nav attīstījusies tīša iegaumēšana, viņi labāk iegaumē to, kas saistīts ar emocijām, interesi. Sākumā bērni rīta dzejolīti vai rīta rotaļā iegaumēja kustības, ritmu un tikai pēc tam vārdus un to nozīmi. Autore secina, ka 3 gadus vecs bērns atmiņā operē tikai ar vienu informācijas vienību. Šī vecuma bērniem atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un vēlāk jau reproducēšanu. Kopīgās spēlēs un rotaļās attīstās uztvere, atmiņa un domāšana, kā arī caurviju prasmes sadarboties un līdzdarboties. Autore 1.3. tabulā apkopojusi attīstības rādītājus, kas sniedz informāciju par bērna spējām divu gadu vecuma līdz 4 gadu vecumam (VISC, vadlīnijas, 2013; Svence, 1999). Šāds vecumposma izvērtējums sagatavots, lai pedagogi un logopēdi spētu veikt pedagoģisko novērojumu un sagatavotu ieteikumus sekmīgai bērna attīstībai.

1.3.tabula

Bērna kognitīvā attīstība no 2 – 4 gadi

2 gadi	<p>Bērns sāk spēlēt elementāras loģiskās spēles. Cenšas izveidot darbības plānu spēlēs, rotaļas ietvaros. Mainās uztvere, attīstās spēja koordinēt kustības</p> <p>Izziņa – aktīvā runas izmantošana, izpratnes attīstība</p> <p>Kustības – roku un kāju funkciju saskaņošana</p> <p>Saskarsme – rakstura pamatiezīmju formēšana</p>
3 – 4 gadi	<p>Atšķir priekšmetu formas, protams, salīdzinot ar pazīstamu priekšmetu formām. Spēja vispārināt, atrast jaunas asociācijas starp jau zināmo un jauno. spēj fantazēt, variēt, modelēt</p> <p>Izziņa –runas veidošanās, pirmās tēlainās domāšanas pazīmes. Attīstoties iztēlei, prot pareizi nosaukt vismaz 3 krāsas, prot sašķirot 3 dažādas ģeometriskas formas, prot salikt attēlu no 3 – 4 gabaliem, prot saskatīt un norādīt uz attēlam atbilstošu priekšmetu telpā</p> <p>Kustības – roku kustību attīstība, manipulācija ar priekšmetiem, kustību pašregulācijas pazīmes,</p> <p>Saskarsme – pašapziņas, pašvērtējuma izpausmes, pirmo morāles, tikumisko normu apguve, cilvēku uzvedības noteikumu apguve. Ikdienas darbos atdarina pieaugušos, pirmsskolā atdarina rotaļu biedrus, izrāda interesi satikt sev pazīstamos rotaļu biedrus, spēlējoties jau spēj sagaidīt savu kārtu</p>

Par novirzēm kognitīvajā attīstībā varētu liecināt šādas pazīmes: bērns bieži paklūp, aizķeras, bieži grūtības sagādā kāpšana pa kāpnēm, bērna runa ir neskaidra, bērnam runājot vai citās ikdienas gaitās novērojama siekalošanās, grūtības sagādā darboties ar sīkiem priekšmetiem, grūti noturēt vajadzīgo uzmanību uz noteikto darbību, zema koncentrēšanās spēja, bērns nespēj uzzīmēt apli, pat tad kad ir piedāvāts paraugs. Sasniedzot trīs gadu vecumu, bērns neizprot vienkāršus ikdienišķus norādījumus, grūti izveidot teikumu no 2 – 4 vārdiem, bērnam nav interese par apkārtējiem bērniem un lomu spēlēm, grūti no rītiem PII atvadīties no mammas. Šie bērni bieži pamostas naktī un raud (VISC, vadlīnijas, 2013).

Autore par valodas un runas attīstību stāstīs darba otrajā nodaļā.

1.4. Emocionālā attīstība

Bērns nav iedomājams bez emocijām un jūtām. Tikko ienākot šai pasaulē, bērns sevi apliecina ar skaļu kliegšanu – Priecājieties, esmu klāt! Iesākumā mazi bērni spēj pārdzīvot tikai vienkāršas organiskas izjūtas: vajadzība pēc ēdiena rada izsalkuma pārdzīvojumu, vajadzība pēc atpūtas izraisa nogurumu. Bērnam augot, emocijas viņš gūst saskarsmē ar pieaugušajiem. No pieaugušā piemēra bērns gūst izpratni par apkārtējo pasauli un sevi. Emociju trūkums rodas, ja bērns ir audzināt ģimenē, kurā trūcis mīlestības, pieķeršanās un saskarsmes (Reber, 1995). Katram bērnam autore novēl, lai blakus būtu cilvēks, kurš viņu mīl un priecājas par bērna emocionālo attīstību.

Lai veiksmīgi bērns spētu orientēties apkārt notiekošajā, palīgā nāk emocijas un jūtas. Tās ir savstarpēji saistītas, tomēr jūtas ir noturīgs un patstāvīgs pārdzīvojums, bet emocijas ir reakcija uz konkrēto situāciju. Bērni uz sev emocionāli nozīmīgu iedarbību reaģē dažādos veidos: ar prieku, izbrīnu, smaīdu, raudāšanu, bailēm, spītību un reizēm pat ar sišanu. Tomēr šo emociju izpausmēm piemīt īslaicīgs, nenoturīgs raksturs. Šīs ambivalentās jūtu izpausmes novērojamas arī pirmsskolas periodā, jo bērniem bieži veidojas konflikts starp – Es gribu! un – Tā vajag! (Svence, 1999). Svarīgi, lai bērns savā attīstības procesā gūst savu pieredzi, piedzīvojot gan veiksmes, gan neveiksmes, novērojot, kā pret to izturas pieaugušie un vienaudži. Pēc autore domām svarīgākais, lai negatīvās emociju reakcijas nekļūtu dziļinātākas un neveidotos kā ieradums. D. Medne (2015) apstiprina darba autore bažas, ka bērniem, kuriem ir zemas prasmes regulēt emocijas, parādās uzvedības traucējumi. Ja bērns spēs regulēt savas emocijas, tas nozīmē, ka samazināsies uzvedības problēmas, un bērns gūs labākus mācību sasniegumus pirmsskolā. Valodas attīstībai šai vecumposmā ir svarīga loma, jo valoda ir kā alternatīva iespēja izteikties, aizstājot iepriekšējo kliegšanu. Tādējādi emociju

regulēšana ietver visus procesus, kuros iesaistīta emocionālo notikumu veidošana, uzturēšana, saglabāšana un modulēšana (Scholl, 2011). Tāpēc ļoti svarīgi vecākiem, pedagogiem un logopēdiem ar izpratni sekmēt bērnu emociju atpazīšanu un regulēšanas prasmi, kas savukārt stimulēs bērna vispārējo attīstību. Autore 1.4 tabulā, apkopojusi informāciju par emociju attīstības posmiem izvēlētajam vecumposmam.

1.4.tabula

Emociju attīstības posmi

Vecums	Emociju attīstīšanās / emociju zināšana (Medne, 2015)	Emociju attīstīšanās / emociju zināšana (VBTAI, 2008 & VISC, vadlīnijas, 2013)
Sākot no 2 g. v.	Veidojas sekundāri apzinātās emocijas. Emocijas – priekšstats par kauna sajūtu, mirkļa apmulsumu, lepnumu par padarīto darbiņu, neapzinātu skaudību un vainas apziņu Attīstās bērna spēja pieņemt un saprast emociju cēloņus (Medne, 2015)	Spēj respektēt tikai savas intereses, Emocionāli reaģē tikai uz to, ko uztver tieši Bērnu vēlmes ir nenoturīgas, viegli pārrejošas Nepieciešama drošības sajūta, ko nodrošina tuvs kontakts ar māti Motoras kustību spēles, spēlējas “blakus”, nevis “kopā” (VBTAI, 2008)
Sākot no 3 g. v.	Izpratne par prieku izraisošajām situācijām un notikumiem. Veidojas izpratne, ka pozitīvi notikumi izraisa laimi. Bērnam grūtības sagādā nosaukt emocijas (uz kurām viņi reaģē adekvāti), viss ir vai nu laimīgs vai nelaimīgs (Medne, 2015)	Brīvi pauž pieķeršanos, jau izprot un spēj paust daudzpusīgas emocijas No 3 gadu vecuma spēj uz neilgu laiku būt nošķirti no vecākiem Atdarina pieaugušo darbības un citu bērnu pozitīvo un negatīvo uzvedību Priecājas satikt savus rotaļu biedrus Spēlējot dažādas spēles jau spēj sagaidīt savu kārtu (VISC, vadlīnijas, 2013)

Autore secina, ka jau no 2 gadu vecuma bērns spēj diferencēti uztvert un paust emocijas, tās ir vairāk centrētas uz pašu bērnu un viņa interesēm, nepieciešamību pēc drošības sajūtas. Palielinoties vecumam, veidojas izpratne par pozitīvām emocijām, bet grūtības sagādā negatīvo emociju atpazīšana un nosaukšana. Svarīgs ir atdarināšanas moments, bērns atdarina pieaugušos un rotaļu biedrus. Emocijas tiek uztvertas, kā iespēja mainīt, izveidot, uzturēt attiecības starp bērnam svarīgiem notikumiem un vidi.

Ar emocijām cieši saistīta griba. Jūtās un gribā izpaužas attiecības ar apkārtējo pasauli, lietām, sevi, citiem cilvēkiem. Ar gribas palīdzību cilvēks spēj apzināti kontrolēt, aktīvi vadīt un pakļaut savu darbu izvirzītajam mērķim. Gribas attīstība ir bērna paša iedarbība uz sevi. Jo ātrāk bērniem attīstīsies griba, jo ātrāk veidosies iemaņas un prasmes, kas nepieciešamas dažādu vingrinājumu veikšanai. Autore novērojusi, ka bērniem trīs gadu vecumā emocionālā un gribas attīstība ir ļoti individuāla. Šajā vecumposmā attīstās arī augstākas jūtas, vērtību orientācijas un tikumi, izpratne par morāles likumiem un normām. Svarīgi, lai tikumiskās jūtas dominē pār agresivitāti, par to atbildīgi esam mēs – pieaugušie.

Par novirzēm emocionālajā attīstībā liecina šādas pazīmes:

- **problemātisku uzvedību**, kas saistīta ar grūti audzināmo bērnu tēmu, agresijas tēmu vai atkāpes no normas emocionālajā attīstībā,
- **agresivitāte**, kas izpaužas kā sišana, košana, grūstīšanās,
- **bailes un nemiers**, kas izpaužas bailēs no kukaiņiem, svešiniekiem, dzīvniekiem;
- **nedrošība**, kas izpaužas kautrīgumā vai pakļāvīgumā,
- **brāļu un māsu sāncensība**, kas izpaužas, ka bērnu vēlmē būt līderiem, būt gudrākie, būt stiprākie, viņos mostas spītība, stūrgalvība,
- **nervozī paradumi**, kas izpaužas kā nagu graušana, matu virpināšana, īkšķa sūkāšana, šūpošanās u.c. (Svence, 1999).

Trīs gadu vecumā bērni vēlas saņemt uzmanību no vecākiem, vienaudžiem un pedagogiem. Šajā vecumposmā bērniem nepieciešams socializēties.

1.5. Sociālā attīstība

Autore pedagoģiskā darba praksē novērojusi, ka bērni jau no agrīna vecuma mācās, vērodami citus sev tuvākajā sociālajā vidē. Vērojot savu vecāku, rotaļbiedru, skolotāju uzvedību, bērns iegūst zināšanas, iemaņas un prasmes. Veido attieksmi pret sevi un apkārtējo pasauli un apgūst kultūrvidei atbilstošu uzvedību. Vērojumi maina bērna uzvedību, jo gūtos iespaidus bērns iekšēji pārstrādā. Būtiski socializāciju ietekmē emocionālie faktori. Tie bērni, kuru attiecības ar vecākiem ir drošas un stabilas, ir atsaucīgi, motivēti un droši pārvar grūtības. Jau 3 gadu vecumā bērni uz apkārtējo pasauli raugās ar optimisma pilnu skatienu un ar zināmu pašpārliecību. I. Puškarevs un A. Golubeva (Puškarevs & Golubeva, 1999) norāda uz faktoriem, kas nosaka personības socializāciju. Tie būtu, ģimene, vienaudži, skola, masu informācijas līdzekļi.

Pirmskolā bērniem ir izteikta vēlme veidot kontaktus ar vienaudžiem. 3 – 4 gadu vecumā bērniem ir svarīgi atrast draugu, domubiedru, ar ko kopā spēlēt kustību rotaļas un iesaistīties lomu rotaļās, spēlējot veikalus, kafejnīcas un frizētavas, u.c. Svarīga loma šajā procesā ir pieaugušajam, jo bērns gaida pozitīvu novērtējumu un uzslavu. Bērniem pieaugušā viedoklis ir svarīgs un no audzināšanas viedokļa vecākiem un skolotājām jākontrolē bērna uzvedības modeļi. Bērni ātri pārņem nevēlamo uzvedību. Tāpēc pieaugušajiem jāierobežo bērnu saskares ar nevēlamas uzvedības modeļiem: televīziju, kino un videospēlēm.

Svarīgs posms bērniem ir adaptācijas periods pirmskolas izglītības iestādē. Grūtāk būs tiem bērniem, kuriem ir pārāk emocionāla piesaiste mātei un mazs kontakts ar vienaudžiem. Adaptācija vidēji ilgst 5 – 6 nedēļas, bet autore praksē novērojusi, ka tās ilgums svārstās atkarībā no bērna individuālajām īpatnībām, no pedagoga, no psiholoģiskā klimata grupiņā. I. Puškarevs un A. Golubeva (Puškarevs & Golubeva, 1999) uzsver, ka adaptācija ir organisma piemērošanās mainīgiem vides apstākļiem. Bērniem kā sociālām būtnēm ik dienu jāpiemērojas mainīgiem sociālās vides apstākļiem un jāizstrādā savas uzvedības reakcijas, piemēram, ierodoties pirmo reizi PII un sastopoties ar citiem bērniem.

Programma *Soli pa solim* (Hansena, Kaufmane & Saifers, 1998) balstās uz bērncentrētu grupu veidošanu, kur bērni attīsta sociālās prasmes, sadarbojoties ar vienaudžiem. Viņi mācās savstarpēji komunicēt un mācās dalīties ar lietām, ar prieku, ar bēdām un ar zināšanām. Šajos procesos bērni attīsta pašcieņu. Izvirzītos uzdevumus bērni izpilda kontaktējoties ar citiem

bērniem, tādejādi pārvarot sociālos izaicinājumus. Sociālās prasmes trīsgadīgiem bērniem vērtē atbilstoši programmā izstrādātajiem kritērijiem:

- vai bērns iesaistās sarunās ar citu bērnu vai pieaugušo,
- vai dalās ar citiem rotaļlietas, materiālos, pārtikā,
- vai sāk spēlēt lomas un tēlot veselās ainas,
- vai lūdz atļauju izmantot lietas, kas pieder citiem,
- vai bērns prot iesaistīties 10 līdz 15 minūtes ilgā nelielu grupu darbībā (audzinātājas vadībā),
- vai prot 15 minūtes spēlēties ar 2 – 3 bērniem, bieži sarunājoties,
- vai spēj 5 minūtes gaidīt un paciesties; vai izveidojies ieradums ievērot 3 grupas kārtības noteikumus.

Verbālās vai vizuālās informācijas apstrādes grūtību dēļ šiem bērniem ir grūtības izpildīt norādījumus, atcerēties noteikumus vai spēlēt dažādas spēles. Viņi vēlu mācās runāt, apģērbties un patstāvīgi ēst. Hiperaktīvie bērni spēj sarīkot grautiņu, viņiem grūti izveidot attiecības ar vienaudžiem, viņi ilgi var aizkavēties īpašnieciskajā stadijā – tas ir mans (Smita & Strika, 1998). Šie bērni bieži vien nezina savu vārdu, vecumu, nespēlējas ar citiem bērniem (Elnebija, 1992).

Šiem bērniem grūti iesaistīties PII grupiņas kolektīvā, grūtības sagādā sevi apliecināt. Viņi bieži konfliktē ar vienaudžiem un grūtības sagādā pareizi izmantot vispārpieņemtus noteikumus (Ābele, 2007).

Bērnā attīstoties, viņš mācās pārvaldīt savu rīcību un uzvedību, mainās arī psihisko procesu norises, kurās iekļaujas arī valodas un runas attīstība. Valodas apguve ietekmē socializācijas procesu. Bērns kļūst par sabiedrības locekli, kurš ar valodas palīdzību iegūst zināšanas par sabiedrības funkcionēšanu, vērtībām, attieksmi, jēdzienu un vārda nozīmi. Vārds, bērna domāšanas attīstībā, nozīmē gan kā vispārinājums, gan kā saskarsmes līdzeklis. Jau divu gadu vecumā bērns ir uztvēris, ka katram priekšmetam vai dzīvai būtnei ir vārds – nosaukums. Šajā vecumā izteiktais vārds visbiežāk skan nepilnīgi vai kļūdaini.

Par bērnu valodas un runas attīstības traucējumiem autore stāstīs nākamajā nodaļā.

2. VALODAS UN RUNAS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMI BĒRNIEM 3 GADU VECUMĀ

2.1. Valodas un runas attīstība

Ļ. Vigotskis (2002, 16) akcentē, ka runas primārā funkcija ir komunikatīvā funkcija. Bērniem un pieaugušajiem runa ir sociālās saskarsmes līdzeklis, izteikšanās un saprašanas līdzeklis. Runa sevī ietver gan saziņas funkciju, gan domāšanas funkciju. Psihologs savās teorijās par domas un valodas attiecībām un iekšējo runu meklē vidējo punktu, kas savieno domu un vārdu. Katrs izteiktais vārds ietver sevī slēptu vispārinājumu, tas nozīmē, ka vārds pieder gan runas valstībai, gan domas valstībai. Vārds bez nozīmes ir tukša skaņa, taču nozīme atklāj valodisko domu, vispārinājumu, jēdzienu. Tāpēc bērniem, kuriem nav izveidojies zināms vispārinājums, nespēj pilnībā izteikt vārda iekšējo saturu, jo trūkst attiecīgu jēdzienu, bez kuriem nav iespējama saprašana. Ļ. Vigotskis (2002, 103) grāmatā "Domāšana un runa" akcentē V. Šterna pētījumu, kurā tiek pierādīts, ka brīdī, kad bērns pamazām sāk apzināties valodas nozīmi, viņā mostas vēlme to apgūt, un šajā mirklī bērns izdara lielāko atklājumu, ka katrai lietai ir savs vārds. Par šo lūzuma brīdi liecina divas pazīmes. Viena no tām – bērns sāk aktīvi paplašināt savu vārdu krājumu un par katru lietu, priekšmetu jautā: kā to sauc? Otra pazīme – ka ļoti strauji lēcienveidā palielinās vārdu krājums, jo tas aktīvi paplašinās. *Psihologs norāda, ka šis lūzums runas attīstībā ir viens no rādītājiem, kas aizturētas attīstības gadījumā ir novirzījies laikā.*

Filozofi M. Kūle un R. Kūlis (1998, 553) pievērš uzmanību zinātnieka F. de Sosīra teiktajam par valodas divējādo dabu: valoda var būt gan kā zīmju sistēma, gan kā skaļi izteikts vārds. Valoda ir sistemātiska, noturīga, pastāv valodas iekšējās normas, gramatikas likumi. Valoda ir radoša, vispārinoša un sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi. Uz runu attiecas fonētika, konkrētie izteikumi noteiktā situācijā, runai piemīt nejausības un daudzveidīgums.

Pirmā valoda, ko bērns dzird šajā pasaulē ir viņu vecāku valoda un parasti tā arī ir dzimtā valoda. Valoda lielākoties ir vecāku un bērnu mijiedarbības rezultāts, jo īpaši bērna agrīnajos attīstības posmos. Bērns reaģē uz pieaugušā runātajām skaņām, uz skaņu intonāciju un daudzveidību apkārtējā pasaulē Emocionālā sazināšanās ir pirmsākums runas attīstībai. Ja bērnu iedrošina un mīlīgi sarunājas, tad bērns cenšas atbildēt ar sejas mīmiku, kustībām un skaņām. Pirmā gada beigās bērns sāk izrunāt savus pirmos vairāk vai mazāk saprotamos

vārdus. Pirmajā dzīves gadā bērni vidēji runā 7 līdz 10 vārdus un otrā gada otrajā pusē jau mēģina runāt divu līdz trīs vārdu teikumus. D. Markus (Markus, 2007) novērojuši, ka divgadīgs bērns spēlējoties, jo īpaši lomu rotaļās, variē ar valodas līdzekļiem, piemēram, emocionāli un pārliecinoši maina runas intonāciju un tembru. Bērni ar valodas palīdzību mēģina atdarināt pasaku tēlus, ikdienā vecākus un skolotājus.

Bērnu valodas pētniece V. Rūķe – Draviņa (1992, 9) uzskata, ka pirmajos četros gados noris nozīmīgākais valodas attīstības posms bērna mūžā, jo šajā laika posmā izveidojas bērna valoda un neliels priekšstats par valodas sistēmu vispār, par dzimtās valodas uzbūvi, izpratne par valodas skaņām un to veidošanās procesu, kā tās funkcionē, komunicējot ar apkārtējo pasauli, runājot un klausoties dzirdētajos vārdos. Svarīgi ielikt stabilus pamatus dzimtās valodas apgūvē. Bērnam apgūstot pirmo valodu, nostiprinās jēdzienu izpratne un attīstās uztvere par apkārtējo pasauli. Autore piekrīt Dž. Akosta (2012) definētajiem pirmās valodas apguves pamata nosacījumiem. Svarīgas ir fizioloģiskās un kognitīvās spējas, motivācija un sadarbība. Valodas apguves process tiek sekmēts, ja blakus bērnam ir ieinteresēts pieaugušais, kurš sarunājas, atbild uz bērna jautājumiem, neuzkrītoši izlabo runātāja valodu. Izteiksmīgi lasot priekšā pasakas, dzejoļus, bērnam paplašinās vārdu krājums, viņš dzird dažādas balss intonācijas. Autores praksē pārbaudīta metode bērnu komunikācijas prasmju veicināšanā ir pirkstiņrotaļas. Tās nodrošina smalkās motorikas vingrināšanu un runas prasmju attīstīšanu.

Autore piekrīt V. Kalniņas un Dz. Skrubes (1983) uzskatam, ka dzimtā valodas vispusīga attīstība jāuztver kā audzināšanas pamats. Valoda ir galvenais balsts uz kuras balstās bērna intelektuālā audzināšana. Šī procesa veicinātājas ir tautas kultūra, folklorā, pasakas un dainas. Tās ir arī pirmsskolas izglītības iestādes skolotājas, kuras ar gadskārtu ieražu tradīcijām, tautasdziesmām un pasakām bērniem atklāj dzimtās valodas bagātību. Valoda ir viens no bērna rakstura veidošanas līdzekļiem. Tā nepieciešama, lai izteiktu savu gribu, veidotu savstarpējās attiecības, izteiktu domu un jūtas, lūgumu vai pateicību. Valoda ir arī tikumiskās audzināšanas līdzeklis, tā virza bērna uzvedību, ietekmē rakstura veidošanu. Svarīgi, lai pieaugušais būtu paraugs bērnam gan valodas, gan uzvedības izpausmēs. Trīs gadu vecumā bērns neprātīs lietot vārdus godīgums, labsirdība, slinkums savā aktīvajā runā, bet, klausoties pasakas, stāstus, dzejoļus, kuros literārie tēli ar savu uzvedību būs paraugs bērnam, bērns centīsies atdarināt un apgūs šo vārdu saturu. Valoda ir intelektuālās un estētiskās audzināšanas līdzeklis. Pieaugušais ar valodas palīdzību bērnus iepazīstas ar dabu, sabiedriskās dzīves notikumiem, mākslas darbiem, paplašina redzesloku, sniedz zināšanas, veido pareizu attieksmi pret apkārtējo pasauli un tādejādi attīsta bērna valodu. Valoda ir viens

no galvenajiem rādītājiem, kas nosaka bērna psihes attīstību un *valodas attīstības aizturi nav iespējams kompensēt vēlākajā attīstības posmā*. I. Miltiņa (2008) norada, ka katra bērna personības tapšanas un veidošanās procesu ietekmē dažādi ārēji un iekšēji faktori. Starp tiem noteicošā nozīme ir mērķtiecīgi un humāni virzītai audzināšanai, mācībām. Šajā procesā trīsgadīgs bērns aktīvi iesaistās dažādās aktivitātēs: sociāli emocionālā, priekšmetiskā, rotaļu, mācību darbībā.

Vienotu viedokli par valodu pauž S. Tūbele un I. Vilka (Tūbele & Vilka, 2016), par to, ka valoda ir viena no svarīgākajām sazināšanās funkcijā, un tikai cilvēkam daba ir devusi spēju sazināties ar valodas palīdzību. Valoda nav iedzimta, tā bērnam jāapgūst pašam, straujākā vai lēnākā tempā. Valodas apguve ir radošs process, tas noris visa mūža garumā, tā pamatā ir ģenētisks mantojums un iedzimtie gramatikas likumi (Chomsky, 2002). Bērna valodas apguvi un runas attīstību ietekmē kultūrvide un nacionālās īpatnības. Liela nozīme ir sabiedrībā valdošajiem uzskatiem un principiem. Bērna psiholoģiskajā attīstībā, valoda kalpo kā regulējoša un komunikatīva funkcija.

Valoda kā sistēma realizējas runā. A.Vorobjovs (1996) raksturo, ka runas galvenā funkcija ir informācijas nodošana. Sarunai ir divi procesi: runas ekspresija, jeb domas ietērpšana valodā un tās izteikšana, un impresija, jeb saņemtās informācijas uztvere un analīze. Bērna runas attīstības procesā, noteiktā laikā vispirms rodas ārējā dialogiskā, pēc tam – ārējā monoloģiskā, t.i., runāšana pie sevis vai iekšējā runa. Bērns stāsta sev, ko šobrīd dara un ko vajadzēs darīt. Tas nozīmē – domāt skaļi. Tā ir uz sevi vērsta komunikācija jeb egocentriskā runa. Trīs gadu vecumā egocentriskā runa sasniedz 40 – 50 % no bērna runas apjoma. Bērni rotaļājoties pagalmā vai pirmsskolas izglītības iestādē var spēlēties kopā, bet katrs var būt pārņemts ar savu egocentrisko monologu (Joseph, 2011). Vēlākos attīstības posmos veidojas rakstu runa.

Valodas prasmes ietver sevī runas izteikuma sapratni un uztveri, un prasmi izteikt savas domas ar valodas palīdzību. Svarīgi noskaidrot bērna receptīvās valodas un ekspresīvās valodas izpausmes trīsgadīgam bērnam. Šī vecumposma izpausmes autore apkopojusi 2.1. tabulā.

Valodas normālas attīstības tabula

Vecums	Receptīvā valoda – runas sapratne (Smita & Strika, 1998)	Ekspresīvā valoda – valodas ārējā izpausme, prasmi izteikt savas domas (Smita & Strika, 1998)	Runas attīstība pēc – Soli pa solim, programmas
2,6 gadi	Saprot aptuveni 500 vārdu, Izprot attēlotā priekšmeta funkciju, Izpilda uzdevumu, kas sastāv no divām daļām, Saprot jēdzienus viens un visi	Vārdu krājums aptuveni 200 vārdi, 70% runas ir saprotama Atkārtoti teikumus, kuru garums ir līdz pat septiņām zilbēm, Veido 3vārdu teikumus, Sāk lietot vietniekvārdus viņš/ viņa, Paskaidro priekšmetu pielietojumu	Savieno vārdus, veidojot 2 – 4 vārdus garus teikumus, Uzdod jautājumus, kas sākas ar kas?, kur?
3 gadi	Saprot aptuveni 900 vārdus Klausās stāstījumu 20 min. Saprot jēdzienus uz/ iekšā/ zem/ liels/ mazs	Vārdu krājums ap 500 vārdu 80% runa ir saprotama Teikums satur teikuma priekšmetu, izteicēju un papildinātājus Veido teikumus no 3 līdz 4 vārdiem Izmanto īpašības vārdus Pareizi lieto darbības vārdu formas Lieto ģenitīva piederības formas Atbild uz jautājumiem kas?, ko? Parādās nē Lieto vietniekvārdus es, man, tu, mans	Runā 4 – 5 vārdus garos teikumos Stāsta par pagātnē notikušo Izmanto vietniekvārdus es vai mani Spēj noskaitīt vismaz vienu pantiņu un nodziedāt dziesmiņu
3,6 gadi	Saprot 1200 vārdus Saprot jēdzienus priekšā/ aizmugurē/ cits/ mīksts/ nelīdzens/ gluds/ apaļš/ stūrainis Izpilda uzdevumus ar trīs darbībām	Izmanto 800 vārdu Teikumus kombinē 4 līdz 5 vārdus Uzdod jautājumus kas?, ko?	Runā saprotami, taču vērojamas dažas skaņu kļūdas, Uzdod jautājumus kas?, ko?, Atbild uz jautājumiem

Autore secina, ka programmas “Soli pa solim” noteiktie attīstības normas kritēriji ir augstāki nekā K.Smitas, L. Strikas (Smita & Strika, 1998) izvirzītie valodas apguves normas attīstības kritēriji. “Solo pa solim” bērnam jāspēj ar vairāk vārdiem pateikt teikumu, kas liecina par ātrāku gramatiskās uzbūves un fonētisko sistēmu attīstības norisi. Vienmēr jāatceras, ka vecums, kādā bērni sasniedz kādu no kritērijiem, var būt dažāds. Tāpēc, veicot novērojumus, jebkuram speciālistam jābūt elastīgam, jo katrs bērns attīstās savā tempā.

Apkopotie kritēriji sakrīt ar I. Hadaņonakas un L. Hadaņonakas apkopotajiem novērojumiem, par to, ka bērns no 3 līdz 4 gadiem apgūst dažādas vārdšķiras, veido saskaņotus teikumus, lieto salikti sakārtotus un salikti pakārtotus teikumus. Šajā vecumā vēl vērojamas kļūdas darbības vārdu locīšanā un patskaņu mijā, piemēram, liet, lēju, leju, liešu. Šajā vecumposmā svarīgi apgūt dažādu īpašības vārdu un vairāku apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes, piemēram, liels, lielāks, vislielākais, prievārdus, un protams, visas nepieciešamās valodas skaņas, Bērns uzdod jautājumus, prasa izskaidrot vārda nozīmi, ieklausās savu un citu cilvēku runā (Hadaņonaka & Hadaņonaka, 2014).

Par cilvēka runas darbību atbildīgas ir galvas smadzeņu dažādu centru saskaņota darbība. Bērna agrīnajā attīstības posmā galvas smadzenes intensīvi aug, veidojas to funkcijas. Dabiskajā veidošanas procesā centrālās nervu sistēmas viegli pakļaujas treniņam, tāpēc bērnam jāvingrina runas orgānu muskulatūra. Runas izpildes orgāni ir mute, lūpas, mēle, zobi, deguna dobums, balsene ar balss saitēm, plaušas, kuru centrālā daļa ir galvas smadzenēs. V.Kalniņa un Dz. Skrube (1983, 10) šo procesu raksturo tā: bērna galvas smadzenēs tiek uztverts izrunātais vārds, tajā momentā tiek dots signāls kustībām, kuras nepieciešamas skaņu artikulācijai un izrunai. No šīs vietas tiek dotas komandas runas orgānu muskulatūrai. Lai bērna runa būtu saprotama, runas orgānu kustībām jābūt precīzām un automatizētām. Sākumā skaņu izruna ir neskaidra, bet, bērnam augot un attīstoties, runa kļūst aktīvāka, attīstās arī skaņu izrunas precizitāte.

A. Ļubļinska (1979) uzskaita tos uzdevumus, kas bērnam jāveic dažādos runas attīstības periodos, uzdevumu skaidrojumu var izlasīt pielikumā (sk.1. pielikums):

- 1) skaņu kompleksu (vārdu) izdalīšana,
- 2) fonemātiskā analīze,
- 3) vārda izpratne,
- 4) vispārināšana un apzīmēšana,

- 5) uztvere,
- 6) runas izteikšana,
- 7) noteiktās gramatiskās struktūrās.

Autores darba praksē novērotais sakrīt ar I. Miltiņas pausto, ka par valodas un runas traucējumiem liecina: zems pašapziņas līmenis, vājas komunikācijas prasmes ar vienaudžiem, grūti saprast bērna runu, runa ir neskaidra. Autore praksē novērojusi, ka bērns izvairās no runāšanas un noslēdzas sevī vai kļūst ātri aizkaitināms. Bērns jūtas noguris, ar nepatstāvīgu uzvedību, mazs vārdu krājums, bērna nepareizā izruna dezorganizē viņa vārda krājumu, kavē fonemātisko priekšstatu un fonemātiskās uztveres veidošanos (Miltiņa 2005, 2008).

Nākamajā nodaļā darba autore aplūkos iespējamās valodas apguves un runas traucējumus. Raksturos traucējumu veidus, traucējumu īpatnības, dziļumu un pakāpes.

2.2. Valodas apguves un runas attīstības traucējumi

Trīs gadu vecums uzskatāms par vienu no svarīgākajiem valodas apguves posmiem bērna attīstībā. Analizējot zinātnisko literatūru, autore secina, ka 2 – 3 gadu vecumā iestājas valodas attīstības sensitīvais periods. Šajā vecumposmā bērns klausās apkārtējās skaņas, uztver apkārt notiekošos notikumus, atdarina vecāku un rotaļbiedrus, imitē dzīvnieku skaņas un tādejādi ievingrina savus runas orgānus. Ja kādu iemeslu dēļ, bērnam šāda iespēja tiks liegta, tad turpmākā bērna valodas apguve un runas attīstība var būt kavēta un faktorus, kas ietekmē bērnu runas attīstības līmeni, var aplūkot 3. pielikumā (Kušķe, 2013).

Valodiskā darbība, kā uzsver I. Miltiņa (2005) ir process, kurā bērns apgūst noteiktas valodas formas, un valodas vienības tiek izmantotas kā līdzeklis jēgpilna izteikuma veidošanai. Jebkura valoda darbojas kā zīmju sistēma. Patī mazākā valodas sistēmas daļa ir skaņa, to apvienojums veidos fonētisko līmeni. Otra svarīgākā valodas vienība ir vārds, pēc izteiktā vārda seko divu vai trīs vārdu savienojumi, kas veido vienkāršus teikumus. Vēlāk teikumi paplašinās, teikumu uzbūve kļūst sarežģītāka un veidojas stāstījums.

Katri valodai ir sava fonemātiskā sistēma, kurai piemīt noteikts fonemātisko pazīmju kopums. Tas jāsaprot tā, ka valodā ir skaņas, kuras ir vārda nozīmes šķīrējpažīmes, piemēram,

patskaņiem fonemātiskā daba izpaužas to garuma maiņā: pile –pīle, lapa – lāpa; līdzskaņiem: zils – sils, gāja – kāja, dala – daļa.

Bērns, patstāvīgās runas apguves sākumā mācās izdalīt, atšķirt skaņu fonemātiskās pazīmes. I. Miltiņa (2005) akcentē, ka fonēmu diferencēšana notiek fonemātiskās pretstatīšanas procesā, kas norit noteiktā secībā (sk. 2. pielikumu). Fonemātiskā uztvere turpina attīstīties visā pirmsskolas vecumā un lēnām un pakāpeniski iemācās artikulēt valodas skaņas. V. Rūķe – Draviņa (1992) uzskata, ka bērns līdz piecu gadu vecumam ir jau apguvis savu dzimto valodu, bet L. Kušķe (2013) norāda (sk. 4. pielikums), ka sešos gados bērns apguvis visas valodas skaņas.

Runas darbība saistīta ar ekspresīvo runu un impresīvo runu. Ja traucējumu novēro vienā no runas darbības formām, tad tas radīs ietekmi uz visiem runas darbības sistēmas elementiem. Reizēm runas traucējumi var pastāvēt nevis kā primārais simptoms, bet gan kā sekundāra parādība. Runas traucējumi var būt saistīti ar personas psihisko darbības patoloģiju, iedzimto vai iegūto sensoro sistēmu organiskām nepilnībām, garīgās attīstības traucējumiem, izteiktiem kustību traucējumiem. Bieži runas traucējumi saistīti ar centrālās nervu sistēmas organisku bojājumu, tad šādās situācijā jāgriežas pie neirologa vai psihiatra (Miltiņa, 2005). Runas traucējumi vai runas nepietiekama attīstība novērojama bērniem ar saglabātu dzirdes, redzes un intelektuālajām spējām. Tāpēc logopēdijā līdzās klīniskai klasifikācijai pastāv arī pedagoģiskā klasifikācija.

Autore diplomdarba tēmas ietvaros valodas un runas traucējumus noteiks, izmantojot logopēdiski pedagoģisko klasifikāciju, jo bērni ar Medicīniski pedagoģiskās komisijas slēdzienu tiek uzņemti Speciālā pirmsskolas izglītības programmā izglītojamajiem ar valodas traucējumiem (01015511) vai Speciālā pirmsskolas izglītības programmā izglītojamajiem ar jauktiem attīstības traucējumiem (01015611).

Valodas traucējumus A.Baumane, L. Ķeire, (1994) iedala runas un rakstu valodas traucējumos, pamatojoties uz cilvēka daļēju vai pilnīgu nespēju sazināties ar runas vai rakstu valodas palīdzību. Runas traucējumus iedala – balss traucējumi, runas ritma, tempa un intonācijas traucējumi un skaņu izrunas traucējumi.

Balss traucējumi (Afonija, Disfonija, Funkcionālie balss traucējumi, Organiskie balss traucējumi) bērniem novēro retāk nekā pieaugušajiem, bet tomēr jāpievērš uzmanība šādām pazīmēm: pilnīgs balss zudums; čukstus runa; daļējs balss zudums; klusa, aizsmakusi, ļoti skaļa runa un balss stiprumam, tembram un augstumam. Bērniem reizēm novēro klusinātu,

piesmakušu balsi, kas rodas balss pārpūles rezultātā, ja bērni ir skaļi raudājuši, klieguši. Nopietnos balss traucējumu gadījumos nepieciešama konsultācija pie mediķiem.

Runas ritma, tempa un intonācijas traucējumus (Tahilālīja, Bradilālīja, Batarisms, Stostīšanās) raksturo:

- runas ritms – zilbju, vārdu, sintagmu (vismaz divu vārdu savienojums noteiktās attieksmēs) secīga nomaiņa noteiktā laika vienībā un intonācija, kas sakārto izteikuma sintaktisko un semantisko jomu. Vislabāk tas izteikts dzejoļos, vismazāk – dialogos (Lūse, Miltiņa & Tūbele, 2012).
- runas temps nosaka runas norises ātrumu laikā, tās paātrināšanos vai palēnināšanos un kas nosaka artikulācijas orgānu sasprindzinājuma un dzirdes precizitātes pakāpi (Lūse, Miltiņa & Tūbele, 2012).
- runas tempa un ritma traucējumus novēro, ka runas temps var būt pataloģiski paātrināts – tempa ziņā ātra runa, bērns runā ātri ar aizķeršanos, atkārtojumiem, norauj galotnes, pārstata zilbes, samaina vārdus, bērns pēc dabas ir nemierīgs, ātri uzbudināms, domas skrien pa priekšu; zilbju, vārdu neizrunāšana, notiek it kā vārdu norīšana, biežas pauzes, runā bez elpas; pataloģiski palēnināts – bērniem runa ir lēna, glēva ar neprecīzu artikulāciju, bieži novērojama patskaņu stiepšana (Baumane & Ķeire, 1994, 6).
- stostīšanās ir runas tempa un ritma traucējums, kā pamatā ir runas aparāta muskuļu spazmas – elpošanas ceļos, balsenē, artikulācijas aprātā. Stostīšanās ir viens no smagākajiem runas traucējumiem, jo to ir grūti novērst un tas traumē bērna psihi. Šiem bērniem vienmēr ir pavājināta CNS. Parasti stostīšanās bērniem sākas 2 līdz 5 gadu vecumā, kad sāk veidoties frāzes, teikumi, saistītā runa. Izšķir klonisko (*mā-māja*) un tonisko (*kkkaķis*) stostīšanās formu, sastopamas arī jaukta tipa stostīšanās formas. Speciālisti stostīšanās pakāpi nosaka pēc spazmu biežums un bērna psihiskā stāvokļa runas laikā. Stostīšanos iedala trīs pakāpēs: vieglas, vidējas un smagas stostīšanās. Stostīšanās brīdī novērojamas arī uzacu, deguna, sejas, roku raustīšanās (Baumane & Ķeire, 1994, 7).

Skaņu izrunas traucējumus (Dislālīja, Dizartrijs, Rinolālīja) I. Miltiņa (2005) raksturo, kā ilgstošus, noturīgus, literārās valodas normai neatbilstošu skaņu izrunu. Šos

traucējumus izraisa specifiski faktori. Logopēdiski attīstošās un koriģējošās darbības procesā iespējams pilnībā vai daļēji tos novērst. Šos specifiskos traucējumus veicina:

- fiziskās (bioloģiskās) dzirdes pazemināšanās,
- artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskie traucējumi,
- artikulārā aparāta mazkustīgums, to ierobežotā funkcionēšana,
- fonemātiskās uztveres mazattīstība,
- nepietiekama uzmanības pievēršana bērna runai.

Autore vēlas akcentēt artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskos jeb organiskas izmaiņas artikulācija aparātā (Organiskā Dislālija). Šie traucējumi var rasties jau bērna gaidību laikā, kad augļa attīstībai pirmajos trīs mēnešos, veidojas sejas skeleta daļas. Turpmākajos attīstības posmos, šīs organiskās izmaiņas var rasties dažādu traumu rezultātā. To var veicināt bērna paradums turēt īkšķi mutē u.c. Anatomiskos traucējumus veicina:

- zobu uzbūves traucējumi – zobi var būt reti, tie reizēm var būt izvietoti ārpus žokļa, dažādu anomāliju vai fizisku traumu rezultātā deformēti vai vispār trūkst; var pastāvēt distēma (plata sprauga starp augšējiem priekšzobiem), tā rada svelpjošu pieskaņu priekšējiem mēleņiem [s], [z], [c], [dz]; zobu iztrūkums veicina starpzobu izrunu.
- žokļu uzbūves traucējumi – rodas nepareizs sakodiens, t. i., izmainās augšējo un apakšējo zobu rindu savstarpējās attiecības. Var novērot:
 - ✓ dziļo sakodienu – augšējie priekšzobi dziļi pārsedz apakšējos, tādēļ ir daļēji ierobežotas apakšžokļa kustības. Grūtības skar šņāceņu, arī [r], [l] izrunu;
 - ✓ vaļēju priekšējo sakodienu –sakļaujoties dzerokļiem, starp augšējiem un apakšējiem paliek sprauga, tādejādi mēles galam nav atbalsta, un tas izslīd starp zobiem. Nepareizi tiek artikulēti priekšējie mēleņi [t], [d], [s], [z], [c], [dz], [l], [š], [ž], [č], [dž];
 - ✓ vaļējo sānu sakodienu –kad ir sakļauti priekšzobi, bet vienā vai abos sānos starp zobu rindām paliek sprauga. Mēles sānu malas noliecas, un gaisa plūsma tiek novirzīta uz vaigu iekšējo virsmu;

- ✓ prognatija – bērna augšžoklis ir sašaurināts un izbīdījies uz priekšu, tādēļ apakšējiem priekšzobiem ir grūti sakļauties ar augšējiem;
 - ✓ progēnija – novērojams apakšžokļa sašaurinājums un tā izbīdījums.
- mēles traucējumi – mēle bērniem var būt liela vai maza. Visbiežāk šīs pazīmes novēro bērniem un pieaugušajiem ar fiziskās attīstības traucējumiem un intelektuālās attīstības traucējumiem. Šiem cilvēkiem lielā mēle izslīd starp zobiem un tās mazkustīgums veicina starpzobu, piezobu sigmatismu. Autore praksē novērojusi, ka pirms laika dzimušam bērnam pastāv žokļu un mēles nevienmērīgums. Garā un šaurā mēle traucē priekšējo mēleņu izrunai [t], [d], [n], [r]. Īsa mēles saitīte sagādā grūtības pacelt mēles galu pie cietajām aukslējām, tādēļ grūtības visbiežāk rodas skaņu [r], [l] artikulācijā.
 - aukslēju anomālijas:
 - ✓ augstās cietās aukslējas traucē priekšējo mēleņu izrunu, jo mēles galam grūti rast kontaktu ar aukslēju augsto velvi,
 - ✓ rezonatora funkcijas mutes dobumā kavē zemās aukslējas,
 - ✓ nazāla pieskaņa rodas mīksto un cieto aukslēju šķeltņu gadījumos,
 - lūpu traucējumi – lūpas bērniem var būt plānas vai izteikti biezas. Liela nozīme ir lūpu simetriskumam, ja augšlūpa būs maza saīsināta, bet apakšlūpa – liela, atkārusies, vai arī lūpu šķeltnes neļauj tām pilnībā slēgties, tad visos gadījumos būs traucēta lūpeņu izruna (Miltiņa, 2005, 54).

Par skaņu izrunas traucējumiem neuzskata izrunas īpatnības:

- bērna runas vecumīpatnības, kuras ar gadiem pazūd bez speciālas palīdzības
- dialekts;
- akcents (Miltiņa, 2005, 49).

Logopēdi pirmsskolas izglītības iestādē pēc bērnu pirmreizējās valodas un runas attīstības izpētes veic bērnu atlasīti un grupē tos pēc runas traucējuma veida. Pirms veiktu padziļinātu analīzi un izvēlētos atbilstošo koriģējošo darbības virzienu, nepieciešams noteikt atbilstošu logopēdisko slēdzienu, izmantojot pedagoģisko klasifikāciju:

Fonētiski traucējumi – runas fonētiski (motorie) traucējumi, kad bērns neizrunā skaņu, piemēram, lapa – apa; artikulē nepareizi, kropļo skaņu, piemēram, starpzobu izruna, bet tās saklusa pareizi.

Fonētiskie traucējumi (Miltiņa, 2005):

- svelpeņu S, Z, šņāceņi Š, Ž, afrikāti C, DZ, Ć, DŽ kropļota izruna (sigmatismi)
- šo skaņu aizstāšana (parasigmatismi)
- skaņas R kropļota izruna (rotacisms), R skaņas aizstāšana (pararotacisms)
- skaņu L, Ļ, kropļota izruna (labdacisms), šo skaņu aizstāšana (paralabdacisms)
- skaņu K, Ķ, kropļota izruna (kapacisms), šo skaņu aizstāšana (parakapacisms)
- skaņu G, Ģ, kropļota izruna (gammacisms), šo skaņu aizstāšana (paragammacisms).
- skaņas H kropļota izruna (hiticisms), skaņas aizstāšana (parahiticisms).
- skaņas J kropļota izruna (jotacisms), šīs skaņas aizstāšana (parajotacisms).

Fonētiski fonemātiski traucējumi – runas fonētiski fonemātiskie (sensomotorie) traucējumi – bērns nepareizi izrunā (kropļo), aizstāj vai jauc skaņas, kā arī nesaklusa tās vārdos. Tie ir dzimtās valodas izrunas sistēmas procesu traucējumi bērniem uz fonēmu uztveres un izrunas problēmu pamata. Šajā grupā ir bērni ar normālu dzirdi un intelektu (Tūbele, 2017).

Bērniem 3 gadu vecumā raksturīgi:

- skaņu aizstāt ar pēc artikulācijas veida vienkāršāku, piemēram, R – L, S – T, Š – T, Z – D, Z – V, S – F, L – V, L – M, roze – loze, saule – taule, jo reizēm skaņu izrunā pareizi, reizēm to jauc ar citu (ir nestabils skaņu runas kustību vai runas dzirdes tēls); līdzīgi skanošo skaņu jaukšana, piemēram, P – B, S – C, C – Ć, DZ – Z, Z – Ž, Š – S, K – Ķ, G – Ģ, L – Ļ, N – Ņ, DZ – DŽ, saule – šaule.
- Skaņu artikulācija ir difūza, tiek aizstātas vesela skaņu kopa
- Skaņu lietošana dažādās runas formās ir nestabila
- Izrunā tiek kropļota viena vai vairākas skaņas

Fonētiski fonemātiskos traucējumus rada runas attīstības aizkavēšanās un fonemātiskās dzirdes traucējumi, tas nozīmē, ka bērns skaņu dzird, bet neatšķir, dzirdot kopā ar citām skaņām. D. Markus (2018, 73) jaunākajos pētījumos secina, ka vecuma grupā no 3 līdz 4 gadiem līdzskaņu savienojumu izruna padodas ievērojami sliktāk nekā no 4 līdz 6 gadiem. Bērni no 3 līdz 4 gadiem vārda sākumā līdzskaņus pareizi savieno 18 % līdz 60% (viszemākie rādītāji ir līdzskaņu savienojumos – *tr*, visaugstākais – *sv*), vārda vidū līdzskaņus pareizi savieno no 19% līdz 99% (viszemākais līdzskaņu savienojumos – *rp* , vislabākie rādītāji līdzskaņu savienojumos – *mb*).

Fonemātiski traucējumi –runas fonemātiskie (sensorie) traucējumi – bērniem ir grūtības pēc dzirdes diferencēt līdzīgas skaņas. Skaņas var arī izrunāt pareizi, bet nav izveidojusies to atšķiršana. Šie traucējumi var parādīties skolā tiem bērniem, kuri runā pareizi, bet kuru runa ir it kā “izziesta”. Sarežģītu frāzi šie bērni nevarēs atkārtot: jauks, samainīs burtus, skaņu secību (Lūse, 1994).

Veicot fonemātisko procesu pārbaudi, svarīgi pievērt uzmanību visiem ar to saistītajiem procesiem: fonemātiskā dzirde, fonemātiskā uztvere, fonemātiskā analīze, fonemātiskie priekšstati (Lūse, Miltiņa & Tūbele, 2012, 103).

Darba autore, pirms uzsāk bērna valodas un runas attīstības diagnostiku, pārbauda bērna dzirdi. To uzsver arī S. Tūbele (2004, 29), ka jāpārlicinās vai bērnam nav traucēta fiziskā dzirde, jo pat vismazākais dzirdes pazeminājums var radīt izrunas traucējumus. Fonemātiskās uztveres attīstību liecina tas, vai bērns, uztver pieaugušā runu, saprot un izpilda pieaugušā lūgumu, uztvert atsevišķus vārdus starp citiem vārdiem, saklausa atsevišķas skaņas zilbēs, vai atceras zilbju rindas, kā uztver ritmu, nosaka skaņu skaitu vārdā (Tūbele, 2002, 46). Autore savā pedagoģiskā darba pieredzē novērojusi, ka bērni trīs gadu vecumā nespēj veikt fonemātisko analīzi.

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA) – ir dažādu sarežģītu runas un valodas traucējumu kopums. Šiem bērniem ir saglabāts intelekts un normālas dzirdes funkcijas, bet traucētas visas valodas sistēmas komponentes. Traucēti ir fonētiskie procesi, fonemātiskie procesi, vārdu krājums, gramatika un saistītā runa (Tūbele, 2004).

Viena no raksturīgākajām bērnu ar VSNA pazīmēm ir valodas vēla attīstība, t. i., pirmie vārdi parādās trīs līdz četrus, reizēm pat piecus gadu vecumā. Vārdu krājums minimāls. Runa ir fonētiski nepareiza un disgramatiska. Runā jauc un nepareizi izrunā arī tās skaņas, kuras izolēti prot pateikt pareizi. Teikumu veido no viena līdz diviem vārdiem. Bērni galvenokārt

uztver tikai sakni – priedēkļus un piedēkļus bieži neizrunā. Traucētā runas attīstība ietekmē visus bērna attīstības rādītājus. Kavējas atmiņas un uzmanības attīstība, nav precīzu kustību koordinācijas, darba temps ir lēns, ātri nogurst. Vāja pirkstu koordinācija, novēroti traucējumi plaukstas kustību koordinācijā. Šiem bērniem raksturīga īpatnēja domāšana, zema atcerēšanās aktivitāte un zema verbālā atmiņa, grūtības izpildīt noteiktas kustības pēc vārdiskas instrukcijas. Viena no galvenajām diagnostiskajām pazīmēm – neatbilstība starp runu un psihisko attīstību (Tūbele, 2017).

S. Tūbele un J. Lūse (Tūbele & Lūse 2004; Tūbele, 2002, 2017) VSNA iedala trīs attīstības posmos:

I – runas praktiski nav. Autore praksē novērojusi, ka šiem bērniem ir ierobežoti sazināšanās līdzekļi un neliels aktīvo vārdu krājums, ko izrunā neprecīzi, lieto skaņu atdarinājumus un skaņu kompleksus, plaši izmanto norādāmos žestus un mīmiku, gandrīz nav priekšmetu un darbību diferencējošo pazīmju, izsakot gramatiskās attiecības. Bieži novērots, ka šie bērni neizmanto gramatikas elementus, pasīvais vārdu krājums plašāks par aktīvo, fonētiska nenoteiktība, vārda zilbju sastāva uztveres un reproducēšanas iespējas ir ierobežotas;

II – ir valodas iedīgļi. Autore novērojumi sakrīt ar S. Tūbeles un J. Lūses teorētiskajām atziņām, ka šiem bērniem attīstoties, pieaug runas aktivitāte, un veidojas plašāks valodas līdzekļu pielietojums, bet tomēr runas nepietiekamība bērniem izpaužas visos valodas komponentos. Sazinās ar pastāvīgu vārdu palīdzību, tomēr vārdu krājums ierobežots, diferencēti apzīmē priekšmetus, darbības, atsevišķas pazīmes, sāk izmantot vietniekvārdus, atsevišķus prievārdus, rupjas kļūdas gramatisko konstrukciju izmantošanā, ievērojami pieaug runas sapratne, fonētiski vēl ir daudz skaņu kropļojumu, jaukšanu un aizstāšana, tipiska ir vārda zilbju struktūras apguves grūtības, ir fonētiskās uztveres nepietiekamība;

III – S. Tūbele un J. Lūse raksturo, ka bērniem ir neattīstīta valodas fonētiskā un leksiski gramatiskā struktūra. Autore praksē novērojusi, ka valodas bāze bērniem ir labāk vai sliktāk attīstīta. Tā izpaužas bērna izvērstajā runā, kā fonētiski fonemātiskās un leksiski gramatiskās formas elementu nepietiekamībā. Novēro nenoturīgu skaņu aizstāšanu, jaukšanu, atkārtot logopēda teikto, trīs un četru zilbju vārdus izrunā pareizi, bet savā runā tos kropļo, daudzas leksiskās nozīmes lieto neprecīzi, neprot izmantot vārdu atvasināšanas paņēmienus, patstāvīgajā stāstījumā nelieto sarežģītas konstrukcijas teikumus, novēro

disgramatismus. Minētie traucējumi skolā bērniem radīs grūtības mācību programmas apgūvē.

Speciālās literatūras avotos analizēts arī VSNA 4. runas attīstības līmenis. T. Fiļičeva uzskata, ka VSNA iedalās četros runas attīstības līmeņos. Ceturtajā līmenī pieskaitāmi tie bērni, kuriem vērojami nenozīmīgi bērnu valodas sistēmas komponentu traucējumi. Tie būtu: atsevišķu vārdu struktūru traucējumi, vārdu zilbju struktūras traucējumi, skaņu izlaidumi, skaņu un zilbju pielikšana, nepietiekama skaņu diferencēšana, neskaidrā runas dikcija atstāj "sasmērētas" runas iespaidu. Šī līmeņa bērni atšķiras ar saistītās runas savdabību. Veidojot stāstījumu, bērni visbiežāk uzmanību pievērš nenozīmīgām detaļām, izlaiž galveno notikumu, atkārti vairākas reizes vienu un to pašu epizodi. Bērniem sagādā grūtības savu izteikumu plānošanā un valodas līdzekļu izvēlē (Филичнева, 2002).

Analizējot logopēdisko literatūru, autore piekrīt, ka bērna runa attīstās un pilnveidojas jau no pirmajiem dzīves mēnešiem, bet visstraujāk tieši 3 gadu vecumā. Šo attīstību var ietekmēt nelabvēlīgi faktori, tiem mijiedarbojoties, iespējami gan runas attīstības traucējumi, gan skaņu izrunas traucējumi. Nākamajā nodaļā autore pētīs un noteiks valodas un runas attīstības traucējumus.

3. VALODAS UN RUNAS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMU DIAGNOSTIKA JAUNĀKĀ VECUMPOSMĀ BĒRNIEM PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ X

3.1. Pētījumā izmantoto metožu apraksts

Pētījums notiek Ogres pirmsskolas izglītības iestādē X. Pētījumā piedalījās trīs jaunākā vecumposma grupiņas, kuras 2016. gadā apmeklēja 22 bērni, 2017. gadā apmeklēja 22 bērni un 2018. gadā apmeklēja 22 bērni.

Pētījums pedagoģijā būs sekmīgs, ja pētnieciskās metodes tiks izvēlas atbilstīgi pētījuma mērķim un pētnieciskajam jautājumam. Autorei, plānojot un veicot pētījumu, pārlicinājās, ka iegūtie dati būs korekti. Izglītības pētījumā tiek iesaistīti bērni, tāpēc tika ņemti vērā vairāki ierobežojumi, kas saistīti ar valsts likuma noteiktajām normām par personas datu aizsardzību un konfidencialitāti (Fizisko personu datu apstrādes likums, 2018). Autore lūdza vecāku rakstisku piekrišanu bērnu valodas un runas attīstības logopēdiskai izpētei, apliecinot, ka iegūtie dati tiks izmantoti apkopotā veidā.

Metode, kā apgalvo I. Jurgena, ir noteikta mērķa sasniegšanas un nepieciešamā uzdevuma risināšanas veids, ko veic darba autors, veicot teorētiskās un praktiskās izpētes paņēmienus (Jurgena, 2001).

Pētnieciskajā darbā tika izmantotas vairākas metodes.

Zinātniskās literatūras izpēte un analīze – pētnieciskais darbs sākas ar interesējošās tēmas izvēli; izvēlētajās tēmas literatūras avotu izpēti; tēmas aktualitātes noteikšanu; pētījumu mērķu, pētniecisko jautājumu izvirzīšanu. Svarīgi bija noskaidrot pētāmās problēmas vēsturiskos aspektus, zinātnieku veiktos pētījumus un izteiktos secinājumus, zinātniskās literatūras pārzināšanas par pētāmo tēmu, kas ir stabils pamats sekmīgai pētījuma norisei. Iegūtā zinātniskā bāze ļāva darba autorei salīdzināt vairāku zinātnieku, pētnieku, pedagogu, logopēdu izteikumus un veidot savus pieņēmumus un apgalvojumus par bērna valodas un runas attīstību.

Pedagoģiskā novērošana – visizplatītākā pedagoģijas pētījuma metode. I. Jurgena (2001) izdala septiņus novērošanas veidus – tīšā, netīšā, atklātā, slēptā, diskrētā, monogrāfiskā un specializētā novērošana. Tīšā novērošana, ja starp objektu un tā pētnieku pastāv tiešas attiecības. Novērošana palīdz logopēdam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā. Šo

metodi darba autore izmantoja, lai novērotu bērna kognitīvos rādītājus, emocionalitāti, komunikācijas un sadarbības prasmes testa laikā. Katrai pedagoģiskai novērošanai jāizvirza mērķi un jāsastāda plāns. Pētījumā autore izmantoja S. Tūbeles (2002, 31) izveidoto bērna pedagoģiskā raksturojuma paraugu, lai izstrādātu novērojuma protokolu (sk. 5. pielikumu) atbilstošu trīs gadus vecu bērnu attīstībai, kurā ietilps:

- pedagoģiskā novērojuma mērķis un uzdevums,
- norises vieta un laiks,
- novērotājpersona
- bērnu saraksts
- novērošanā iekļautie parametri
- novērojumā iegūtie dati
- novērošanas gaitā iegūto datu izmantošana

Logopēdiskā izpēte – rūpīga, sistēmiska bērna runas pārbaude, tās laikā iegūtie dati nodrošina un nosaka logopēdiskās korekcijas darba virzienus. Logopēdiskās izpētes pamatā, kā uzsver O. Pravdina (Правдина, 1973, 40), ir jābūt vispārējiem pedagoģiskās apsekošanas principiem un metodēm. Tām jābūt: kompleksām, pilnīgām, dinamiskām un ar atbilstošu saturu, kas virzīts runas traucējumu analīzes veikšanai.

Autore izmantoja individuālo, jeb padziļināto runas pārbaudi.

Perifērā artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaudi autore veica balstoties uz S. Tūbeles (2002, 40) izveidoto shēmu un apkopotajām anatomiskās uzbūves īpatnībā. Autore sagatavoja novērojuma protokolu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaudei (sk.6. pielikumu). Pēc perifērā artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves pārbaudes, autore pārlicinājās, kā bērns izrunā izolētu skaņu. Darba autore izveidoja skaņu pārbaudes protokolu (sk. 7. pielikums), balstoties uz I. Miltiņas (2008, 32) izveidoto Skaņu izrunas ekrānu, kas uzskatāmi parādīja, kādas skaņas bērnam ir traucētas izrunā. Kad noskaidroti izolētu skaņu traucējumi, tad tālāk tika noteikts fonemātiskās uztveres un valodas sapratnes attīstības līmenis. Valodas skaņu elementus bērns apzinās diezgan agri, taču trīs gadus veciem bērniem nav izveidojusies prasme vārdu sadalīt sastāvdaļās, bērns neapzinās

skaņu struktūru, nespēj noteikt skaņu secību vārdā. Autore izmantoja L. Kuškes (2013) izstrādātos Fonēmu producēšanas izpētes un fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testu un D. Kaliginas (2013) Valodas sapratnes testu (sk. 8. protokols). Šie testi tika veidoti, par pamatu ņemot noteiktus kritērijus, kas raksturo testējamo sasniegumus valodas sapratnes un fonēmu producēšanas jomā. Bērna sasniegumus salīdzina ar paredzamajiem sasniegumiem. Veicot šos testus, autore noteica bērna valodas sapratnes līmeni un fonēmu producēšanu konkrētajā laikā.

Pētījumā iegūto datu apstrāde un analīze – pētījumā iegūtos datus autore aprēķināja, izmantojot matemātiski statistiskās datu apstrādes metodes. Šīs metodes deva iespēju izmantot skaitliskos rādītājus un vērtēt atsevišķus pedagoģiskās novērošanas un logopēdiskās izpētes datus. Iegūtie dati tika piefiksēti un apkopoti tabulās, izveidoti grafiki, veikta datu aprakstošā analīze un salīdzināšana. Nobeigumā tika izdarīti secinājumi, izvērtējot literatūras materiāla izpēti un iegūto rezultātu analīzi. Iegūtie trīs gadu bērnu valodas un runas pirmreizējās izpētes analīzes rezultāti deva iespēju tos savstarpēji salīdzināt un noteikt valodas un runas attīstības traucējumus.

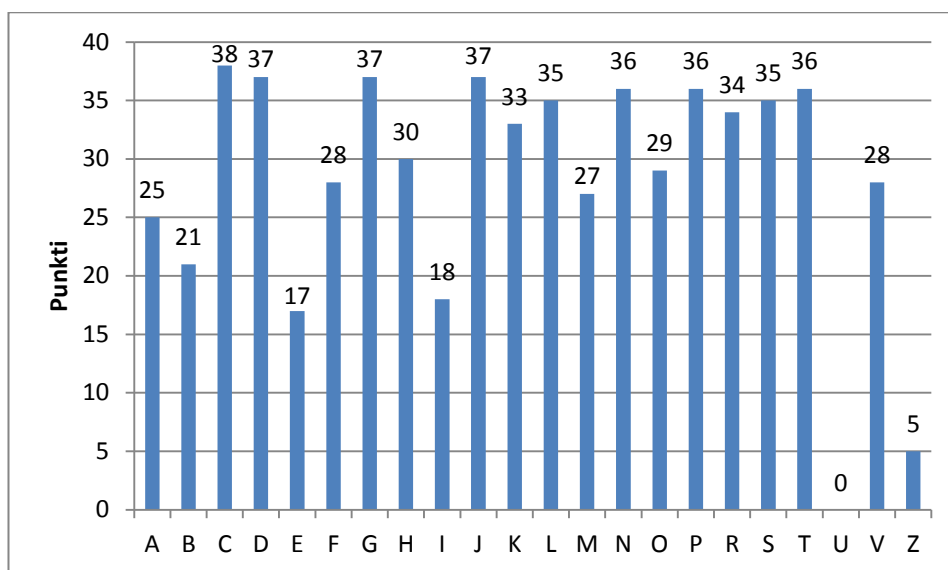
Pētījumā iesaistīto bērnu izpēte tiks atspoguļota nākamajā apakšnodaļā.

3.2. Pētījumu rezultātu apkopojums un analīze

Bērna valodas un runas attīstības traucējumu diagnostiku autore uztver kā nozīmīgu un atbildīgu logopēdiskās izpētes procesu. Diplomdarba ietvaros autore veikusi valodas un runas diagnostiku 66 jaunākā vecumposma bērniem pirmsskolas izglītības iestādē X. Diagnostiku veica 2016. gadā, 2017. gadā un 2018. gadā no oktobra līdz novembrim. Katru gadu tika pētīti 22 bērni, kuri apmeklēja jaunākā vecumposma grupiņu. Mainīgais lielums šajā pētījumā bija bērni, jo pētnieks un diagnostiskie kritēriji bija nemainīgi. Šī procesa noslēgumā diplomdarba autore apkopoja un analizēja iegūtos datus un noteica bērnu valodas traucējumus. Iegūtie rezultāti tika apkopoti tabulās un diagrammās.

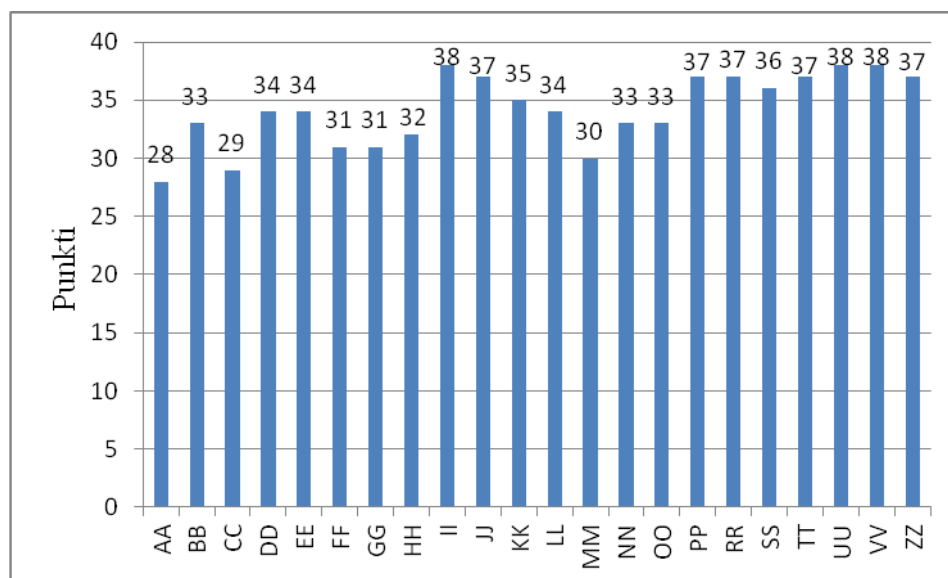
Diplomdarba autore, tiekoties ar bērnu, nodibināja kontaktu ar iedrošinošu, mierīgu sarunu. Vērojot un ieklausoties bērna teiktajā, pakāpeniski uzsāka diagnostikas darbu. Veicot diagnosticējošo testu, autore noskaidroja bērna valodas sapratnes līmeni. Ja bērns saprot teikto un precīzi izpilda norādījums, spēj pareizi uztvert īpašības, pazīmes, saturu, tad bērnam ir

valodas sapratne. Valodas sapratnes testā iegūtos datus autore apkopojā un vizualizēja diagrammās (sk. 3.2.1. att., 3.2.2. att., 3.2.3. att.).

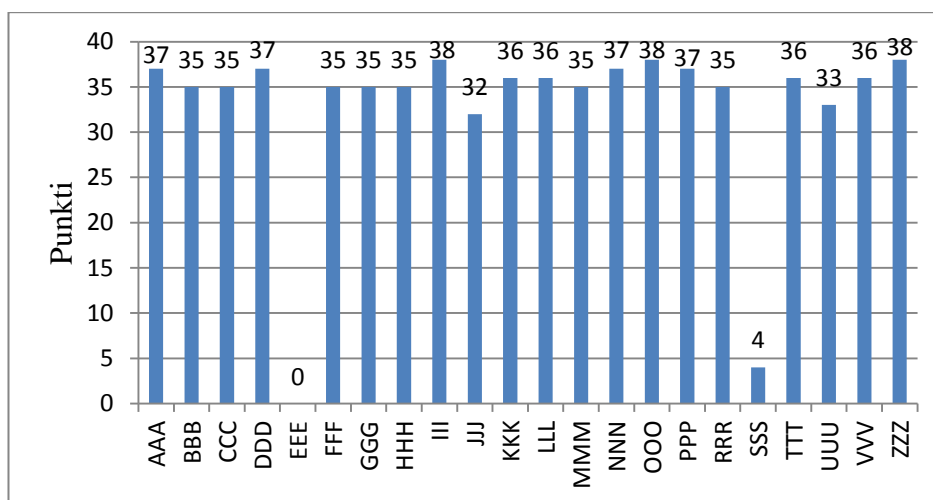
3.2.1.att. Bērnu valodas sapratnes rādītāji 2016.gadā

Izvērtējot iegūtos rezultātus, var secināt, ka 2016. gadā 12 bērniem ir labs valodas sapratnes līmenis, 7 bērniem pietiekams valodas sapratnes līmenis, bet 3 bērniem zems valodas sapratnes līmenis. Viens bērns neiesaistījās un neizrādīja nekādu interesi par notiekošo, neveidoja acu kontaktu un neizteica nekādas skaņas.

3.2.2.att. Bērnu valodas sapratnes rādītāji 2017.gadā

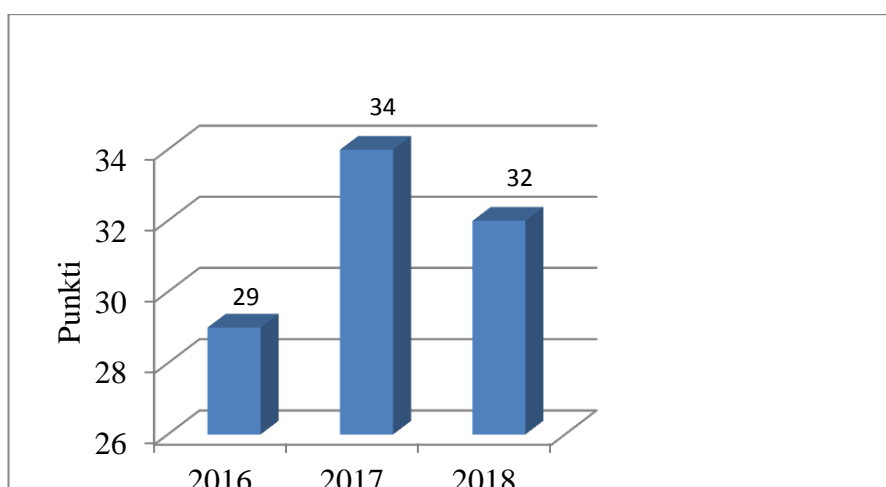
Aplūkojot 2017. gada testa rezultātus, autore secina, ka šīs grupas bērniem ir labs un pietiekams valodas sapratnes līmenis.

3.2.3.att. Bērnu valodas sapratnes rādītāji 2018. gadā

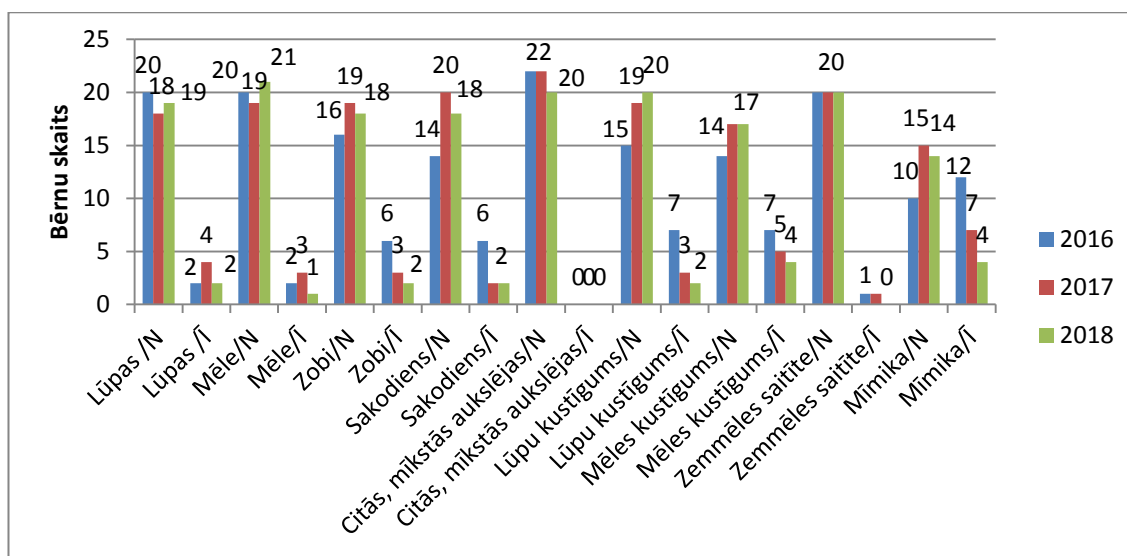
Bērnu valodas sapratnes 2018. gada rādītāji liecina, ka 20 bērniem ir laba valodas sapratne. Viens bērns daļēji iesaistījās un uzrādīja zemus rādītājus. Viens bērns neiesaistījās un neizrādīja interesi par piedāvāto aktivitāti, neveidoja acu kontaktu, bet izrādīja interesi par plauktā esošo rotaļlietu un kaut ko runāja savā valodā.

Savstarpēji salīdzinot trīs gadu testos iegūtos rezultātus, autore secina, ka viszemākie valodas sapratnes rādītāji ir 2016. gadā. Tas nozīmē, ka logopēdam jāveic plašāka bērna izpēte, tajā iesaistot vecākus un grupas pedagogus. Nepietiekams punktu skaits norāda tos valodas sapratnes kritērijus (sk. 10. pielikums), pie kuriem pedagogiem, logopēdam jāveic papildus darbs. Aprēķinot grupas vidējos valodas sapratnes rādītājus, autore secina, ka labākus rezultātus par 2016. gadu uzrādīja 2018. gada bērnu valodas sapratnes izpētes rezultāti. Salīdzinoši visaugstākos rādītājus uzrāda 2017. gada testa rezultāti. Šos rādītājus var aplūkot 3.2.4. attēlā.

3.2.4.att. Valodas sapratnes vidējie rādītāji

Tālāk pētījumā autore bērniem pārbaudīja artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu. Izpētes rezultātus var aplūkot 3.2.5. attēlā.

3.2.5. att. Artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve un kustīgums

Vērojot un salīdzinot diagrammā iegūtos datus, autore secina, ka lūpu anatomiskā uzbūve visos diagnostikas gados 86 % bērniem ir atbilstoša un astoņiem bērniem jeb 14 % novērojamas kādas īpatnības. Lūpas bija biezas, šauras, mazas. Atbilstošs lūpu kustīgums novērojams 81 % bērniem, bet lūpu mazkustīgums 16 % un lūpu nesakļaušanās 3 % bērniem no kopējā bērnu skaita. Novērotās īpatnības liecina, ka būs traucēta lūpeņu izruna.

Analizējot teorētisko literatūru, autore noskaidroja, ka mēle ir viens no aktīvākajiem runas orgāniem. Pētījumā 90 % bērniem anatomiskā uzbūve atbilst normai un 10 % bērnu vērojamas dažāda veida īpatnības. Pētījumā autore novēroja, ka dažiem bērniem ir liela vai plata, vai bieza mēle. Izrunājot artikulētas skaņas, nepieciešama kustīga mēle. Pētījot mēles kustīgumu, autore secina, ka 72 % bērniem ir kustīga mēle, bet mazkustīga mēle un neprecīzas kustības ar mēli veic 24 % bērni. Tas nozīmē, ka bērni nespēs precīzi izrunāt skaņas un tās kropļos. Mēles mazkustīgums veicina starpzobu, piezobu izrunu, traucē priekšējo mēleņu izrunai. Īsu mēles saitiņi autore novēroja tikai vienam bērnam. Tā neļauj pacelties mēles galam pie cietajām aukslējām un tādēļ rodas skaņu artikulācijas grūtības.

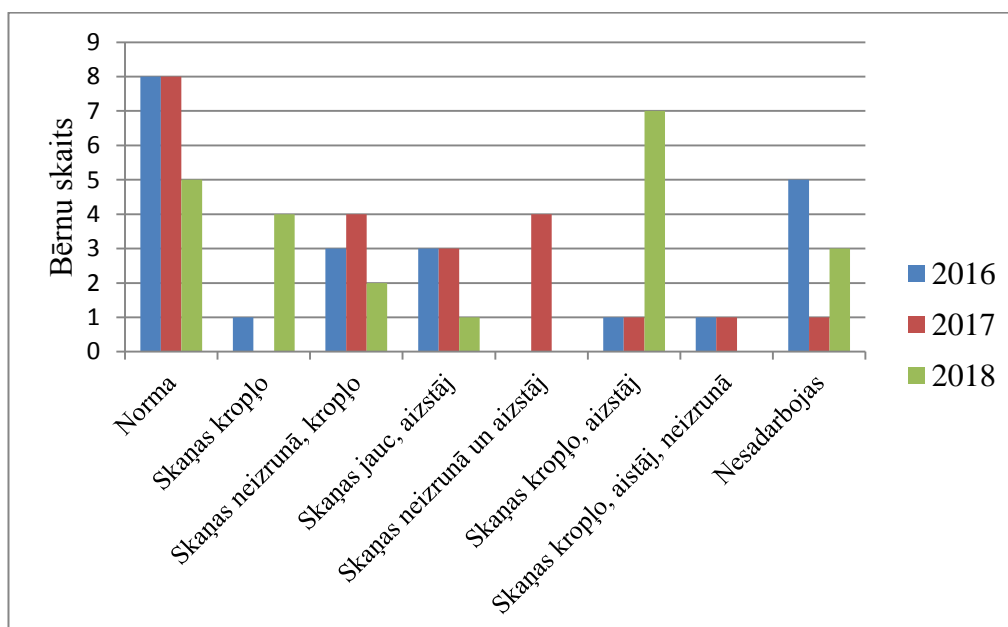
Izvērtējot zobu anatomisko stāvokli, var secināt, ka 80 % bērniem nav zobu anatomisku traucējumu. Autore novēroja, ka 16 % bērnu bija zobu uzbūves īpatnības. Dažiem bērniem zobi bija reti, citam slīpi vērsti uz iekšu, citam starp priekšzobiem vērojama sprauga, vairākiem bērniem trūka priekšzobu. Šīs zobu anatomiskās īpatnības apgrūtina skaņu izrunu.

Nepareizs sakodiens rada grūtības valodas skaņu artikulācijā. Pētījumā autore novēroja, ka 79 % bērniem ir atbilstošs zobu sakodiens. Desmit bērniem, jeb 15 % autore novēroja vairākas sakodiena īpatnības, piemēram, vienam bērnam ir vaļējais sakodiens, citam ir dziļais sakodiens, vairākiem bērniem ir vaļējais sānu sakodiens, citam prognatija. Autore secina, ka šiem desmit bērniem būs traucēta pareiza skaņu izrunas artikulācija šņāceņiem, priekšējiem mēleņiem u.c.

Pētot cietās un mīkstās aukslējas, autore anatomiskus traucējumus nenovēroja.

Vērojot bērna mīmiku, autore nenovēroja būtiskas simetrijas novirzes. Lielāka daļa bērnu, tas ir 59 % labprāt atdarināja mīmikas kustības, bet 34 % neatkārtoja un pārsteigti vēroja autores veiktās sejas mīmikas kustības. Tas liecina, ka bērni šādas mīmikas kustības apzināti nav veikuši.

Pēc perifērā aparāta anatomiskās uzbūves un kustīguma pārbaudes autore veica izolētu skaņu pārbaudi. Veicot pārbaudi, autore skaņu izrunas kropļošanu, skaņu neizrunāšanu, skaņu jaukšanu vai skaņu aizstāšanu atzīmēja protokolā (sk. 12.protokols). Analizējot bērnu skaņas izrunu traucējumus, autore secina, ka tie izpaužas daudzveidīgi. Veicot apkopojošo vērtējumu, autore secināja, ka vairākiem bērniem novērojami vairāki skaņu izrunas traucējumi vienlaikus. Iegūtie rezultāti attēloti diagrammā.

3.2.6. att. Izolētu skaņu izruna

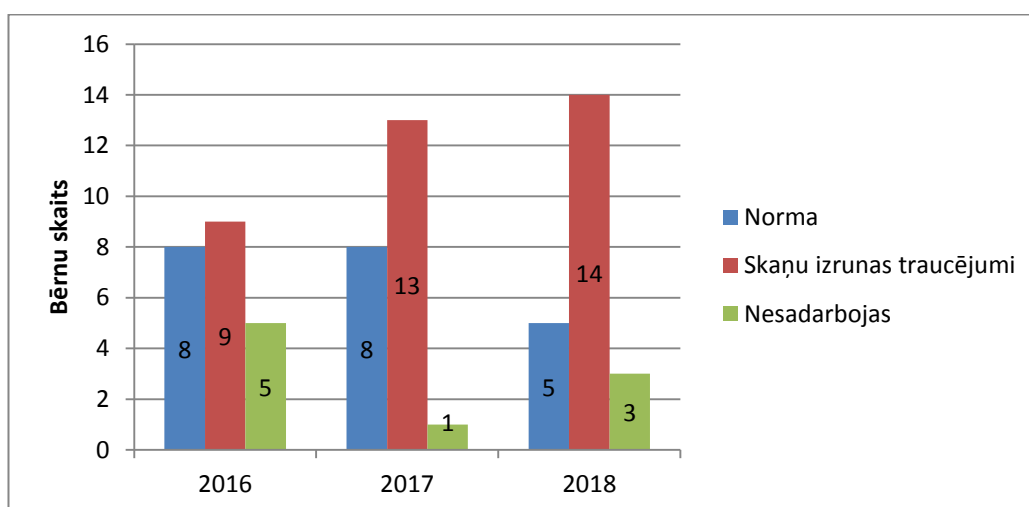
Izvērtējot rezultātus, autore secina, ka 2016. gadā un 2017. gadā 8 bērni un 2017. gadā 5 bērni izolētas skaņas izrunā atbilstoši normai. Balstoties uz teorētisko analīzi, autore skaņas

[r] neizrunāšanu vai aizvietošanu nepieskaita pie skaņu izrunas traucējuma, jo šo skaņu bērns apgūst vēlākā posmā. Izteikti skaņas kropļojumi novērojami vienam bērnam 2016. gadā un 4 bērniem 2018. gadā, kas liecina par fonētiskiem traucējumiem. Pie šiem traucējumiem var pieskaitīt arī tos bērnus, kas kādu skaņu neizrunā un kropļo. Tie ir 3 bērni 2016. gadā un 4 bērni 2017. gadā, un 2 bērni 2018. gadā.

Skaņu jaukšanu un aizstāšanu var novērot visos izpētes gados, līdzvērtīgi rādītāji ir 2016. gadā un 2017. gadā 3 bērniem un vienam bērnam 2018. gadā. Autore ievēroja, ka 2017. gadā bija 4 bērni, kas skaņas neizrunā un aizstāj, citos pētījuma gados šāds izrunas traucējums nav novērots. Septiņiem bērniem 2018. gadā novērojami skaņas kropļojumi un skaņu aizstāšana, bet citos gados tik liels bērnu skaits nav novērots. Balstoties uz logopēdiskās literatūras analīzi, autore secina, ka šos traucējumus var definēt kā fonētiski fonemātiskos traucējumus.

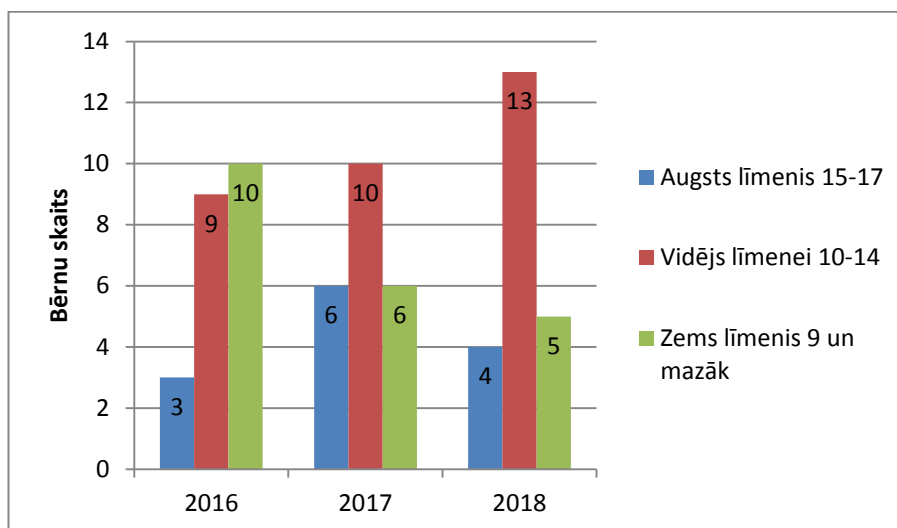
Autore novēroja, ka divi bērni skaņu gan kropļoja, gan aizstāja, gan neizrunāja. Šo traucējumu varēja novērot 2016. gadā un 2017. gadā, bet 2018. gadā šāds novērojums netika diagnosticēts. Vislielākais bērnu skaits, kas nesadarbojās, bija 2016. gadā. Šiem 5 bērniem un pārējiem 4 bērniem jāveic atkārtota diagnostika.

Izvērtējot apkopotos izolētu skaņu izpētes rezultātus (sk. 3.2.7. att.), autore secina, ka salīdzinājumā ar 2016. gadu, pieaudzis to bērnu skaits, kam noteikti skaņu izrunas traucējumi 2017. gadā un 2018. gadā. Lielāks bērnu skaits, kas nesadarbojas bija 2016. gadā. Tas nozīmē komunikācijas vai sadarbības grūtības, emocionālo nestabilitāti vai citus attīstības traucējumus.

3.2.7.att. Skaņu izrunas izpētes rezultāti

Veicot bērna valodas un runas izpēti, nākamais solis ir noteikt fonemātiskās uztveres iemaņu attīstības līmeni. Autore izmantoja L. Kuškes (2013) sagatavoto “Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas testu.” Iegūtos rezultātus var aplūkot protokolā (sk. 13. protokols) un diagrammā.

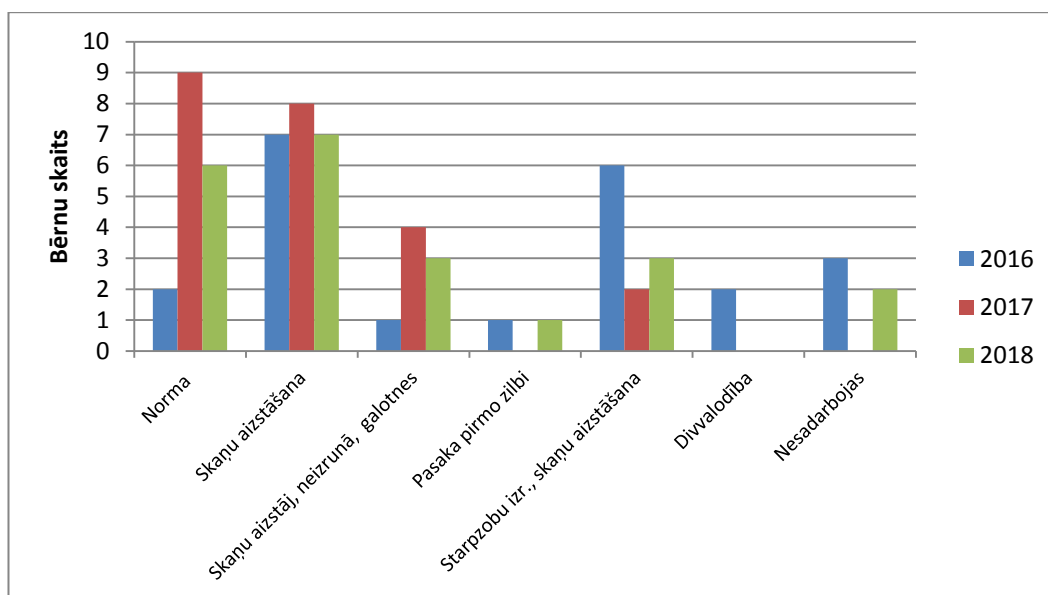

3.2.8.att. Fonēmu uztveršana un atšķiršana

Analizējot iegūtos datus, autore secina, ka 2016. gadā ir liels skaits bērnu, kam ir zems līmenis fonēmu uztveršanā un atšķiršanā, līdz ar to arī zemāki rādītāji pārējos līmeņos. Labākus rādītājus uzrāda 2018. gada pētījuma rezultāti. Šajā gadā mazāks bērnu skaits, kam ir zems līmenis fonēmu uztveršanā un atšķiršanā, nedaudz palielinājies bērnu skaits augstākajā līmenī un vidējo līmeni šajā gadā uzrāda vislielākais bērnu skaits. Diagnostikas rādītāji 2017. gada uzrāda, ka augstāko līmeni sasnieguši 6 bērni, desmit bērni uzrāda vidējas prasmes un 6 bērni zemu līmeni fonēmu uztveršanas un atšķiršanas prasmēs.

Salīdzinot iegūtos datus, autore secina, ka labākus rezultātu uzrāda 2018. gada testētie bērni, jo ir mazāks bērnu skaits, kuri uzrāda zemāku fonēmu uztveres un atšķiršanas līmeni. Viszemākie rezultāti ir 2016. gadā, jo šajā gadā 10 bērni uzrāda zemu fonemātiskās uztveres attīstības līmeni. Autore iesaka veikt fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumus (sk. 20. pielikums).

Svarīgi noskaidrot fonēmu producēšanas prasmes vārdos. Autore izmantoja L. Kuškes (2013) Fonēmu producēšanas izpētes testu bērniem vecumā no 3 līdz 4 gadiem. Apkopojot rezultātus, autore iespējamus traucējumus sadalīja pēc to īpatnībām. Iegūtos rezultātus var aplūkot diagrammā.

3.2.9.att. Fonēmu producēšana

Aplūkojot iegūtos datus, autore novēroja, ka 2016. gadā bija mazs bērnu skaits, kuri producē skaņas atbilstoši normai. Ja savstarpēji salīdzina izolētu skaņu izrunu un fonēmu producēšanu, tad 2016. gada bērniem zems producēšanas līmenis. Tas ir zems arī salīdzinājumā ar fonēmu producēšanas testiem pārējos gados. Izvērtējot 2017. gada normas rādītājus, var secināt, ka tie uzrāda visaugstākos rādītājus, jo deviņi bērni skaņas producē atbilstoši normai. Ja salīdzina šī gada producēšanas un izolētu skaņu izrunu, tad iegūtie rezultāti ir līdzvērtīgi. Aplūkojot 2018. gada normas rādītājus, autore secina, ka tie uzrāda vidējus rezultātus. Ja salīdzina 2018. gada producēšanas un izolētu skaņu izrunu, tad iegūtie rezultāti ir līdzvērtīgi.

Iegūtie dati liecina par lielu skaitu bērnu, kuriem fonēmu producēšanas testā novērojama skaņu aizstāšana. Tie ir 2016. gadā un 2018. gadā – 7 bērni, un 2017. gadā – 8 bērni. Pētījumā autore novērojusi, ka biežāk bērni aizstāj šādas skaņas: pēc artikulācijas veida vienkāršāku [s ⇔ t], [r ⇔ l], [l ⇔ v, j], [c ⇔ t]; līdzīgo skaņu jaukšana [b ⇔ p], [š ⇔ s]. Autore novēroja, ka 2017. gadā četri bērni, 2018. gadā trīs bērni un 2017. gadā viens bērns fonēmu producēšanas testa laikā skaņas aizstāja, neizrunāja un nekorekti lietoja vārda galotnes. Balstoties uz literatūrā gūtajām atziņām, autore secina, ka šie traucējumi pieder pie fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

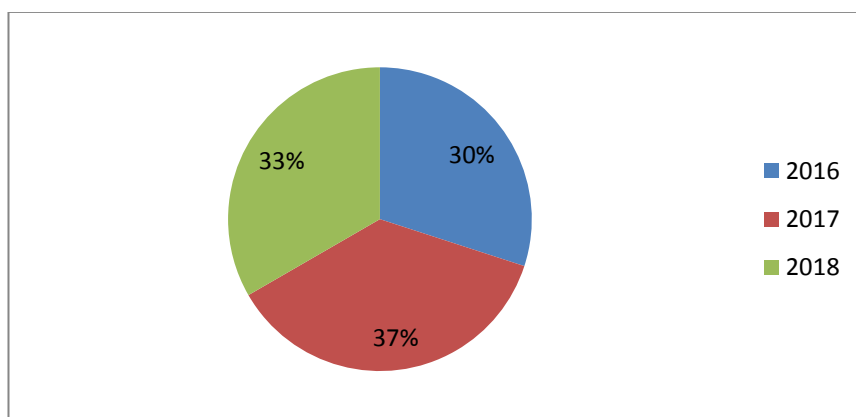
Veicot pētniecisko darbību, autore novēroja, ka divi bērni saka tikai vārda pirmās zilbes. To autore novēroja 2016. gadā un 2018. gadā. Analizējot literatūru, autore secina, ka šiem bērniem ir valodas iedīgļi, viņi sazinās ar pastāvīgu vārdu palīdzību, tomēr vārdu krājums ierobežots, sarunā vairāk izmanto žestus. Šie traucējumi klasificējās kā VSNA II pakāpe.

Izvērtējot iegūtos datus, autore secina, 2016. gadā bija lielāks skaits bērnu, kuriem novērota starpzobu izruņa. Uz pusi mazāks skaits bija novērojams 2018.gadā – trīs bērniem un 2017. gadā – diviem bērniem. Autore, balstoties uz literatūras analīzi, šo traucējumu klasificē kā fonētiskus un fonētiski fonemātiskus traucējumus, jo daži bērni skaņas aizstāja.

Mūsdienās aktuāla problēma ir divvalodība. 2016. gadā pirmsskolas izglītības grupiņu apmeklēja tikai divi bērni, kuriem krievu valoda ir dzimtā valoda. Šo bērnu valodas attīstības līmeni ir ļoti grūti izvērtēt, jo bērniem grūti “pārslēgties”. Mājās bērni sarunājās dzimtajā valodā, bet pirmsskolas izglītības iestādē – latviski.

Salīdzinot fonēmu producēšanas un fonēmu uztveršanas testu, šajā fonēmu producēšanas testā ir mazāks skaits bērnu, kuri neiesaistījās. Pēc autore domām, tas saistīts ar to, ka šajā testā tika izmantoti attēli un tie vizuāli piesaista bērna uzmanību.

Veicot logopēdisko izpēti, autore paralēli veica bērnu pedagoģisko novērošanu. Šajā procesā autore iepazīna bērnus, viņu kognitīvās prasmes, emocionalitāti, komunikācijas un sadarbības prasmes testa laikā. Apkopotos grupas rezultātus var aplūkot diagrammā.

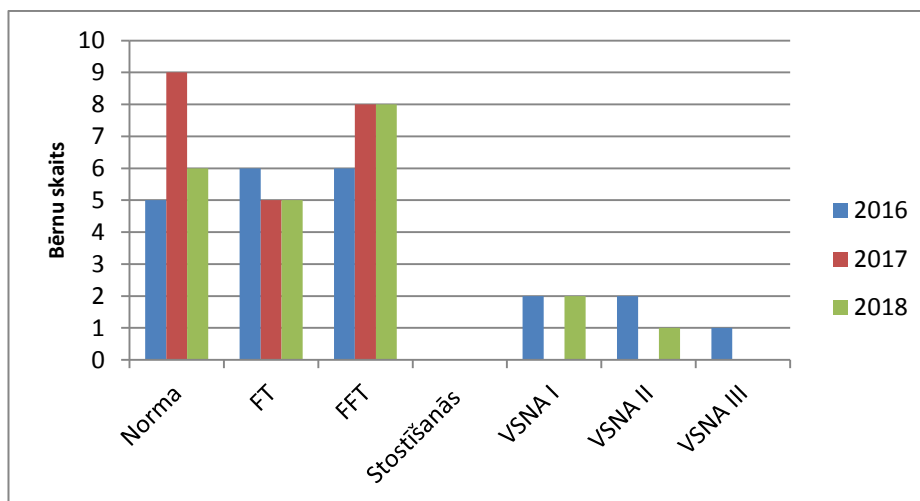

3.2.10.att. Grupas attīstības līmenis

Aprēķini liecina, ka pedagoģiskā novērojuma rādītāji visās grupiņās ir virs vidējā. Šie dati atspoguļo grupas kopējo ainu. Salīdzinot iegūto rezultātu, autore secina, 2017. gada rezultāti uzrāda visaugstāko bērnu attīstības līmeni 37 %, jeb 22 punkti no 24 punktiem. Nedaudz zemāku līmeni uzrāda 2018. gada novērojuma rezultāti 33 %, jeb 20 punkti. Zemāku līmeni uzrāda 2016. gada novērojuma rezultāti 30 %, jeb 18 punkti. Protams, veicot bērna izvērtējumu, autore ņēma vērā katra bērna individuālos rādījumus.

Pētījumā veiktie testi un novērojumi tika veikti, lai noteiktu trīs gadus vecu bērnu valodas un runas attīstības līmeni un valodas traucējuma veidu. Katra konkrētā bērna attīstības

procesa izpēte un valodas traucējuma līmeņu noteikšana sagādā lielas grūtības, jo viens un tas pats traucējums vienāda smaguma pakāpē katram bērnam izpaudās savādāk. To ietekmē individuālās atšķirības, bioloģiskie faktori un sociālas vides ietekme. Izvērtējot iegūtos rezultātus, autore noteica bērnu valodas un runas attīstības traucējumus, kas apkopoti diagrammā.

3.2.11. att. Logopēdiskais slēdziens

Analizējot apkopotos rezultātus, autore novēroja, ka 2017. gadā ir lielāks skaits bērnu, kuri atbilst trīs gadu vecu bērnu valodas attīstības normas rādītājiem. Nedaudz zemākus rezultātu uzrāda 2018. gada apkopotie dati. Izpētes rezultāti liecina, ka 2016. gada ir vismazākais bērnu skaits, kuri atbilst normas rādītājiem.

Fonētiskos traucējumus autore konstatēja visos izpētes gados. Tie tika konstatēti pieciem bērniem 2017. gadā un 2018. gadā, un sešiem bērniem 2016. gadā. Tas nozīmē, ka šiem bērniem ir traucējumi artikulācijas aprāta uzbūvē un traucēts artikulācijas aparāta kustīgums.

Izvērtējot diagrammas datus, arī fonētiski fonemātiskos traucējumi tika konstatēti visos izpētes laika posmos. Autore novēroja, ka vienāds skaits bērnu, kuriem ir fonētiski fonemātiskie traucējumi, ir 2017. gadā un 2018. gadā, bet 2016. gadā šie traucējumi tika novēroti sešiem bērniem. Tas nozīmē, ka izrunā tika kropļota viena vai vairākas skaņas, skaņas tika aizstātas un jauktas.

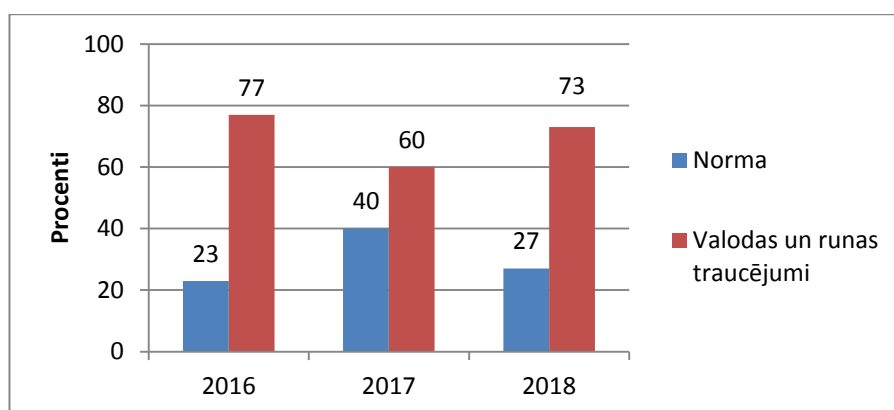
Pētījuma ietvaros netika konstatēts neviens stostīšanās gadījums.

Darba autore, apkopojot rezultātus, secina, ka divos izpētes gados novērojami valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA). Vislielākais skaits tika konstatēts 2016. gadā, kur

vienam bērniem tika konstatēts VSNA III līmenis un diviem bērniem VSNA II līmenis, un diviem bērniem VSNA I līmenis. 2018. gadā autore konstatēja diviem bērniem VSNA I līmeni un vienam bērnam VSNA II līmeni. Pētījumā autore novēroja, ka 4 bērniem runas praktiski nav. Kā jau iepriekš tika minēts literatūras analīzē – katrs bērns savu attīstības ceļu iet savā tempā. Arī šie bērni diagnostikas brīdī atradās kādā no attīstības posmiem, tikai tie ir iekavējušies. Traucētā runas attīstība ietekmēs visus bērna attīstības rādītājus, to apstiprina pētījuma rezultāti. Tas nozīmē, ka logopēdam jāievāc anamnēzes dati, jāiesaka vecākiem konsultācijas pie citiem speciālistiem, lai noteiktu vai valodas traucējumi ir primāri vai sekundāri (Maura, 2011). Iegūstot nepieciešamo informāciju, logopēds sagatavo atbilstošu korekcijas plānu.

Salīdzinot iegūtos 3 gadu valodas un runas traucējumu diagnostikas datus, autore secina, ka visvairāk valodas un runas attīstības traucējumi novēroti 2016. gadā. Šajā izpētes gadā pieciem bērniem tika diagnosticēti VSNA traucējumi un šajā gadā ir vismazākais bērnu skaits, kuriem valodas un runas attīstība atbilst normai. Autores pētījuma rezultāti par 2016. gada valodas traucējumiem apliecina Slimību profilakses un kontroles centra apkopotos datus, ka tieši šajā gadā konstatēts liels skaits pirmsskolas vecumā bērni, kuriem ir valodas traucējumi (SPKC, 2016). Salīdzinoši labākus rezultātus autore novēro 2018. gadā, jo šajā gadā ir mazāks bērnu skaits, kam noteikts VSNA un lielāks skaits bērnu atbilst valodas un runas attīstības normai

Diplomdarba autore, salīdzinot trīs gadu diagnostikas datus, secina, ka vislabāko valodas un runas attīstības līmeni uzrāda 2017. gada rezultāti. Šajā gadā ir lielākais skaits bērnu, kuri atbilst trīs gadu vecu bērnu valodas un runas attīstība normai un nav diagnosticēti sarežģītāki valodas traucējumi. Apkopotie dati izteikti procentos un aplūkojami diagrammā.

3.2.12.att. Valodas un runas attīstības norma un traucējumi

Pētījuma rezultāti apliecina, ka daudziem trīs gadus veciem bērniem ir kavēta vai traucēta valodas un runas attīstība. Dažādi valodas un runas attīstības traucējumi 2016. gadā tika novēroti 77 % bērnu, 2017. gadā 60 % bērnu un 2018. gadā 73 % bērnu. Šie dati liecina, ka liels skaits bērnu ir grūtības valodas apguvē. Valodas apguves process ir ilgstošs un pakāpenisks. Pirmskolas izglītības iestādē bērna runas un valodas prasmes palīdz pilnveidot skolotājas un logopēdi. Logopēdam svarīgs ir katrs bērns, jo valodas attīstība ir pamats kognitīvai attīstībai, komunikācijai un socializēšanās prasmju apguvē.

Logopēdiskās izpētes parametros vairākiem bērniem vērojami zemi rezultāti. Autore novērojusi, ka, ja bērnam ir vāja valodas sapratne, tad bērnam ir grūtības saprast teikto, uztvert norādījumus. Tas apgrūtina komunikāciju, un pirmreizējās diagnostiskais darbs ir nepilnīgs. Autore 3.2.1. tabulā apkopojusi dažus piemērus.

3.2.1.tabula

	Z	AA	SSS	D
Valodas sapratne	zems (5)	pietiekams (28)	zems (4)	labs (37)
Artikulācijas aparāts	prognātija	liela mēle, maza mutīte	nesadarbojas	norma
Izoļētu skaņu izruna	nesadarbojas	skaņas jauc, neizrunā	nesadarbojas	norma/ nekorekta -s
Fonemātiskā uztvere	nesadarbojas	zems līmenis	nesadarbojas	augsts līmenis
Fonēmu producēšana	skaņas jauc, aizstā, neizrunā	skaņas jauc, aizstāj	nesadarbojas	nekorekti/starpzobu izruna

Aplūkojot šos piemērus un analizējot pētījuma rezultātus, artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu pārbaudē autore konstatēja, ka nepareizs sakodiens, zobu izvietojums, mēles lielums un kustīgums, lūpu kustīgums rada izteikšanās grūtības. Šīs grūtības rada nepareizu skaņu izrunu. Autore novēroja, ka bērnam D artikulācijas aparāts atbilst normas kritērijiem, bet fonēmu producēšanas testā un ikdienas runā novērojama starpzobu izruna. Valodas sapratnes testā un fonemātiskās uztveres pārbaudē bērns D uzrāda labu un augstu līmeni. Izvērtējot valodas sapratnes un fonemātiskās uztveres rezultātus, autore secina, ka bērniem Z un SSS ir zems valodas sapratnes līmenis līdz to arī grūtības sadarboties. Analizējot bērnu AA, valodas sapratnes līmenis ir pietiekošs, bet fonemātiskās uztveres līmenis ir zems. Bērnam AA ir gan artikulārā aparāta īpatnības, gan fonēmu uztveres un producēšanas grūtības. Analizējot iegūtos datus un tabulas piemērus, autore secina, ka zemie rādītāji atšķirīgos parametros ir vieniem un tiem pašiem bērniem

Veicot izpēti, logopēdam jāievēro katra bērna individuālās attīstības īpatnības. Viens valodas traucējums var katram bērnam izpausties citādāk. Zemie izpētes rezultāti liecina par nopietnākiem attīstības traucējumiem un logopēdam svarīgi iegūt anamnēzes datus no vecākiem. Iegūtā informācija ļaus logopēdam izvēlēties atbilstīgas daba metodes un sagatavot ieteikumus bērna vecākiem un skolotājām, lai sekmētu bērna valodas attīstību.

Autore ir pārliecināta, jo agrāk tiks veikta bērnu valodas un runas pārbaude, jo ātrāk sāksies korekcijas darbs un veiksmīgāk koriģēsies valodas un runas traucējumi.

Salīdzinot pētījuma rezultātus, autore secina, ka valodas traucējumu struktūra katru gadu ir mainīga.

Teorijā par zonām L. Vigotskis (2002, 257) saista atšķirības starp bērna fizisko un psiholoģisko vecumu. Pirmais solis diagnostikā ir noteikt bērna attīstības zemāko sliekšni, jeb aktuālās attīstības zonu. Otrais solis ir noteikt tos procesus, kuri vēl nobriest, attīstās. Šo procesus sauc par tuvākās attīstības zonu. Katram bērna vecumposmam ir noteikts mācības līmenis, kas atbilst tieši šim vecumam. Tikai noteiktos vecumos bērns var apgūt noteiktas darbības un priekšmetus. Autore piekrīt G. Svences (1999, 31) teiktajam, ka bērna attīstību nelabvēlīgi ietekmē arī tas, ka bērns sāk kādu konkrētu lietu mācīties pārāk vēlu. Piemēram, ja trijos gados bērnam sāk mācīt dzimto valodu, viņš to apgūst sliktāk, nekā tad, ja to sāk mācīt 1,5 gadu vecumā. Autore secina, ka bērna mācīšana ir labvēlīga tajā brīdī, kad atbilstošie psihes mehānismi attīstās un nobriest.

3.3. Ieteikumi logopēdiem, pedagogiem, vecākiem

Vecāki ir pirmie bērna attīstības veicinātāji. Daži vecāki uzskata, ka bērns var augt un attīstīties pats, ja vien ir nodrošināti materiālie apstākļi. Autore šim apgalvojuma nepiekrīt. Protams, ir bērni, kam šūpulī jau ielikta dabas dziņa augt un attīstīties, bet ir bērni, kam nepieciešama papildus uzmanība un atbalsts. Bērnam nepieciešams piedzīvot dažādas emocijas, darbināt prātu, fiziski attīstīties. Bērniem ikdienu nepieciešams pilnvērtīgs uzturs, vecākiem un pedagogiem jānodrošina pozitīvs emocionālais klimats, kur bērns spēs pilnveidot savas intelektuālās prasmes. Tieši vecāku ieinteresētības un līdzdarbošanās ir pamats bērna emocionālajai, fiziskajai un kognitīvajai attīstībai. Autore pedagoģiskā novērojuma laikā novēroja, ka vairākiem bērniem ir lielās motorikas un smalkās motorikas nepietiekama attīstība. Logopēdiskās izpētes laikā autore novēroja, ka ir nepietiekams

artikulārā aparāta kustīgums un vāja fonemātiskā dzirde. Dažiem bērniem apgrūtināta valodas sapratne un vājas komunikācijas prasmes.

Autore sagatavoja vairākus ieteikumus, ko var izmantot vecāki, pedagogi un logopēdi.

Trešajā dzīves gadā bērns ir ļoti kustīgs. Viņa uzmanību var piesaistīt ar dažādas formas un faktūru priekšmetiem. Autore iesaka izmantot dažāda lieluma un faktūru bumbas. Logopēds bumbu var izmantot individuālajās nodarbībās. Pedagogi var veidot atraktīvas rotaļnodarbības iesaistot visus grupas bērnus, bet vecāki var sportiski pavadīt brīvo laiku kopā ar bērnu. Īpaša uzmanība jāpievērš bērna roku sīkās muskulatūras attīstīšanai. Autore iesaka plaukstas un pirkstu masāžu ar masāžas bumbiņu (sk. 14. pielikumu) un spēles ar dabas materiāliem (sk. 15. pielikums).

Bērnā 3 – 4 gadu vecumā pastiprināti attīstās pēdas sīkā muskulatūra. Šajā vecumā bērnam jābūt fiziski aktīvam vismaz 5 stundas dienā. Ieteicamais dienas soļu skaits ir 900 – 12000 soļu. Autore iesaka vecākiem un pedagogiem izmantot rotaļspēles, kurām jau ir izstrādāts saturs un noteikta struktūra, piemēram, latviešu tautas rotaļas. Šajās rotaļās ietverta tautas gudrība. Tās izraisa bērnos pašdarbību, vingrina veiklību un spēku, veicina sadarbību, rada pozitīvas emocijas, veicina valodas apguvi un runas attīstību (sk. 16. pielikums).

Kustību attīstības nodarbībās nepieciešams iesaistīt lielo motoriku un runas elementus. Šīs nodarbības veicina bērnu artikulācijas aprāta un balss brīvāku pārvaldīšanu. Ritma izjūta ir ļoti svarīga gan runas attīstībā, gan ķermeņa kustību attīstībā. To var attīstīt muzikālajās nodarbībās, fizikālajās nodarbībās un dinamiskajā pauzītēs. Pedagogiem, organizējot kustību nodarbības, jāievēro kustību ritmu maiņa. Vienā nodarbībā apvieno ne vairāk kā divas kustības dažādām ķermeņa daļām. Vingrinājumiem jābūt īsiem, jautriem, tādiem, kas jāizraisa pozitīvas emocijas. Mazākie bērni izrunā zilbju apvienojumus, bet vecāki bērni jau runā pilnus vārdus un dzejoļus. Kustību un runas tempam ir jābūt raitam. Ritmiski runājot un veicot ķermeņa kustības, attīstās bērnam pareiza runa un prasme pareizi izmantot savas elpošanas iespēja. Vingrojumi nedrīkst būt ilgstoši. Lai bērns nezaudētu interesi un nenogurtu. Autore apkopojusi vairākas runas un ritma rotaļas (sk. 17. pielikums).

Rotaļājoties ar bērnu, vecāki, pedagogi un logopēdi var izmantot sižetu un lomu rotaļu elementus. Bērna uzmanību viegli piesaistīt ar pirkstiņu lēllēm un roku lēllēm. Vienā mirklī dažādi dzīvnieki un pasaku varoņi sāk kustēties un runāt. Bērns pats var atdarināt dzīvnieku balsis, uzvelkot uz rokas lelli, iejusties pasaku tēlā. Pieaugušais šo rotaļu veido interesantu un produktīvu. Rotaļāšanās ar lellēm palīdz bērnam attīstīt runu, paplašina un aktivizē vārdu

krājumu, attīsta iztēli, dažādas emocionālās sfēras. Tās veicina spēlēšanās iemaņu un teatrālo iemaņu attīstīšanu (sk. 18. pielikums).

Logopēdiem bērna runas attīstīšanas un traucējumu korekcijā, jāievēro noteikti darbības posmi. Viens no tiem ir sagatavot artikulācijas aparātu pareizai skaņu izrunai. Autore iesaka veikt artikulācijas aparāta vingrinājumus, kas būtu interesanti un saistoši trīsgadīgiem bērniem (sk. 19. pielikums).

Svarīgs attīstības process ir dzirde jeb fonemātiskā dzirde. Dzirdes uzmanība ir spējīga reaģēt un koncentrēties uz dažām apkārtējās pasaules skaņām un trokšņiem. Tā spēj noteikt, no kurienes nāk skaņa. Cilvēka runa arī pieder pie skaņu pasaules. Ar fonemātisko uztveri cieši saistīta runas dzirde un dzirdes uzmanība. Autore aicina gan vecākus, gan pirmsskolas pedagogus un logopēdus aktīvi iesaistīties trīsgadīgu bērnu fonemātiskā dzirdes attīstībā, izmantojot sagatavotos ieteikumus (sk. 20. pielikums).

Vecākiem, kuru bērniem novērotas komunikācijas, saskarsmes, valodas un runas traucējumi, autore iesaka izmantot alternatīvās metodes. Autore darba praksē novērojusi, ka nodarbības ar suni (kanisterapija) rada pozitīvu dinamiku bērna psiholoģiskajā izaugsmē. Attīstās runāt prasme, saskarsmes un komunikācijas prasme. Spēja izteikties mazina bērna agresīvo uzvedību. Autore vēl iesaka mūzikas terapiju, smilšu terapiju, mākslas terapiju, peldēšanas nodarbības un Montesori nodarbības.

Bērns vienmēr jāuzslavē pat par mazāko panākumu.

NOBEIGUMS UN SECINĀJUMI

Viens no svarīgākajiem logopēda darba posmiem ir bērna valodas un runas attīstības diagnostika. Tā nepieciešama, lai savlaicīgi uzsāktu atbilstošu korekcijas darbu. Laikus pamanītas bērna valodas apguves nepilnības ļauj logopēdiem, pedagogiem un vecākiem savlaicīgi iesaistīties un izmantot dažādas logopēdiskās un pedagoģiskas metodes, lai ar to palīdzību mazinātu valodas un runas attīstības traucējumus. Ja bērnam ir valodas un runas traucējums, tad tas radīs komunikācijas un saskarsmes grūtības ar vienaudžiem un sagādās grūtības mācību sekmīgā apgūvē. Smagāki runas traucējumi kavēs izziņas procesu attīstību.

Bērna valodas attīstības agrīna diagnosticēšana ir ļoti svarīga, jo katrā vecumposmā bērnam jāapgūst zināmas prasmes. Ja kāds posms izkrīt, tad tiek kavēta normāla attīstība. Darba autore uzskata, ka svarīgi pēc iespējas ātrāk ievērot runas un valodas traucējumus un iesaka logopēdisko diagnostiku bērniem veikt jau 3 gadu vecumā. Viens no būtiskiem priekšnosacījumiem bērna valodas apguves procesā ir pareiza skaņu izruna un skaņu saklausīšana. Autores pētījuma rezultāti apstiprina, ka biežāk novērotie traucējumi ir saistīti ar skaņu kropļošanu, skaņu aizstāšanu un jaukšanu.

Valodas un runas attīstības izpēte ir atbildīgs darbs. Tas prasa no logopēda zināšanas par attiecīgo vecumposmu, zināšanas par izpētes metodēm, zināšanas par valodas traucējumiem. Logopēdam nepieciešamas labas komunikācijas un sadarbības prasmes.

Diplomdarbā, balstoties uz teorētisko atziņu analīzi, tika veikta valodas un runas attīstības izpēte un noteikti valodas traucējumi jaunākā pirmsskolas periodā.

Analizējot literatūru un veicot pētījumu, autore secina:

1. Katrs bērns iet savu attīstības ceļu. Trīs gadus veciem bērniem ir savas raksturīgākās īpatnības. Bērna attīstība jāvērtē kopumā. Bērna attīstību ietekmē visi psihiskie procesi, jo tie ir savstarpēji saistīti. Videi, kurā bērns aug un attīstās, ir liela nozīme.
2. Valoda nav iedzimta spēja, tā attīstās mijiedarbībā ar bērna fizisko, kognitīvo, emocionālo attīstību. Lai valoda spētu attīstīties ir nepieciešams pieaugušo labas valodas paraugs, kas palīdzēs bērnam veido pareizu runas kultūru. Runa pirmsākumos attīstās kā sazināšanās līdzeklis ar pieaugušajiem. Runas pilnveide norit pakāpeniski, bieži novērojami runas traucējumi. Valodas un runas traucējumus var noteikt, ja pārzina bērna attīstības normas trīs gadus veciem bērniem.

3. Ļoti svarīgi, lai logopēdiem būtu pieejami diagnosticējošie testi un metodes, kas būtu ne tikai teorētiski pamatoti, korekti izstrādāti, bet arī praksē pārbaudītas un piemērotas Latvijas kultūrvidei. Ja logopēds izvēlēšies vecumposmam atbilstošus diagnostiskos testus un metodes, jo precīzāki un patiesāki būs to rezultāti.
4. Testi un metodes bija izvēlēti atbilstoši vecumposmam. Atbilstošu testu lietošana nodrošināja iespēju autorei vērtēt bērnu valodas attīstību un dinamiku. Ar testu palīdzību tika pārbaudīta bērnu valodas un runas attīstība. Iegūtie rezultāti tika apkopoti tabulās un diagrammās. Iegūtie trīs gadu bērnu valodas un runas pirmreizējās izpētes analīzes rezultāti deva iespēju tos savstarpēji salīdzināt un precīzāk un savlaicīgāk noteikt valodas traucējumu riskus.
5. Daudziem pētījumā iesaistītajiem trīs gadus veciem bērniem ir kavēta vai traucēta valodas un runas attīstība. Iegūtie rezultāti liecina, ka 2016. gadā 77 % bērniem un 2017. gadā 60 % bērniem, un 2018. gadā 73 % bērniem ir kavēta vai traucēta valodas un runas attīstība. Salīdzinoši lielāks skaits riska zonā iekļauto bērnu ir 2016. gadā. Biežāk novērotie traucējumi ir fonētiski fonemātiskie un fonētiskie traucējumi. Salīdzinot valodas traucējumu struktūru, var secināt, ka tā katru gadu ir mainīga.
6. Lai veicinātu un attīstītu bērnu valodu, sasniegtu pozitīvus rādītājus, nepieciešams veikt roku sīkās motorikas vingrinājumus, attīstīt fonemātisko dzirdi, vingrināt artikulācijas aparātu, spēlēties un rotaļāties.

Pēc iepriekš minētajiem secinājumiem, diplomdarba autore uzskata, ka mērķis ir sasniegts un izvirzītie uzdevumi paveikti.

Autore uzskata, ka logopēdiskā diagnostika jāveic jau 3 gadu vecumā, lai maksimāli novērstu valodas un runas attīstības traucējumus un sasniegtu labākus korekcijas rezultātus.

Diplomdarba autore vēlas turpināt pētīt trīs gadus vecu bērnu valodas attīstību. Lielāku uzmanību pievēršot valodas attīstīšanas un korekcijas darbam.

Izmantotā literatūra un avoti

1. **Acosta, J.** (2012). *Stages of Acquisition of first language*. [skatīts 26.10.2018.] Piekļuve: <https://www.slideshare.net/kiprus/stages-of-acquisition-of-first-language>
2. **Anspoka, Z.** (2015). *Divvalodīgs bērns latviešu mācībvalodas pirm skolā un sākumskolā. No: Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: Zinātne, 11. lpp līdz 27. lpp
3. **Anspoka, Z. Stangaine, I.** (2016). *Divvalodīga bērna ieguvumi: teorija un prakse. No: Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 107. lpp līdz 119. lpp.
4. **Ābele, Z.** (2007). *Praktisko darbu izmantošana dabaszinību stundās bērniem ar psihiskās attīstības aizturi sākumskolā* Diplomdarbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
5. **Baka, A. Grunevalds, K.** (1998). *Grāmata par aprūpi*. Rīga: Preses nams.
6. **Baumane, A., Ķeire, L.** (1994). *Valodas traucējumu veidi Dislālija Alālija Dizartrijs Afāzija*. Rīga: Zvaigzne ABC
7. *Bērna valoda Latvijā 21. Gadsimtā* (2015) Rīga: Zinātne
8. *Bērna valoda Latvijā 21. Gadsimtā II*(2016) Rīga : RaKa
9. *Bērna valoda Latvijā 21. Gadsimtā III* (2017) Rīga: Zinātne
10. **Brice, B.** (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa
11. **Chomsky, N.** (2002). *On Nature and language*. Cambridge: Cambridge University press
12. **Dēķens, K.** (1921). *Agrā behrnība*. Rīga: Kulturas Balzs
13. **Elnebijs, I.**(1992). *Pakāpieni bērna attīstībā. Latvijas organizācija "Glābiet bērnus"* Rīga: Pētergailis.
14. **Fizisko personu datu apstrādes likums** (2018). [skatīts 05.11.2018.] Piekļuve: <https://likumi.lv/ta/id/300099-fizisko-personu-datu-apstrades-likums>
15. **Eriksons, Ē.** (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava
16. **Flēmiga, I.** (1999). *Zīdaiņa attīstība un attīstības traucējumi*. Rīga: Zvaigzne.
17. **Geidžs, N. L., Berliners, D. C.** (1999). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
18. **Geske, R.** (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: RaKa.
19. **Golubina, V.** (2007) *Pirmskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
20. **Hadaņonaka, I., Hadaņonaka, L.** (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S.
21. **Hansena, K. A., Kaufmane, R. K., Saifers S.** (1998). *Bērncentrētu grupu veidošana*.

22. **Joseph, R.**(2011). *Origins of thought:consciousness, language, egocentric speech and the multiplicity of mind*. Journal of cosmology.Vol.14.[skatīts 20.11.2018] Pieejams: <http://cosmology.com/Cosmology10.html>
23. **Jungs K. G.** (1993). *Psiholoģiskie tipi*. Rīga: Zvaigzne.
24. **Jurgena, I.** (2010) *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: N.I.M.S.
25. **Kamenskis, J. A.** (1992). *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne
26. **Kušķe, L.** (2013) Metodiskas rekomendācijas logopēdiem, kā strādāt ar fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes un fonēmu producēšanas izpētes testiem bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem. Eiropas Sociālā fonda projekts „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveidošanās” Nr.2010/0330/1DP/1.2.2.4.1/10/IPIA/VIAA/001). Rīga: VISC
27. **Kušķe, L.** (2013). *Fonēmu producēšanas izpētes un fonēmu uztveršanas vērtēšanas un atšķiršanas testi bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem. Eiropas Sociālā fonda projekts „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide”* (vienošanās Nr. 2010/0330/1DP/1.2.2.4.1/10/IPIA/VIAA/001). Rīga: VISC
28. **LAMBA (LAMBA2017)** *Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” sadaļā Jaunumi” Bērnu valodas projekts LAMBA finišējis ”* [skatīts 20.10.2018] BFP/2017/17 Līguma Nr. NFI/R/2014/053 Piekļuve: <https://www.lamba.lv/index.php/lv/jaunumi>
29. **LLA** (2015). Latvijas Logopēdu Asociācija *Logopēdiskā palīdzība vispārīzglītojošās izglītības iestādēs Latvijā*. Pdf [skatīts 17.10.2018.]
Piekļuve:<http://logopedi.lv/faili/faili/2015/rekomendacijas%20logopediska%20darba%20organizacijai%20visparizglitajosas%20izglitibas%20iestades.pdf>
30. **LLA** (2017). Latvijas Logopēdu Asociācija. 4. *Baltijas valstu logopēdu kongress ĒD DROŠI, RUNĀ BRAŠĪ! Rīgā, 2017.gada 24.-25.februārī* [skatīts 20.10.2018.] Piekļuve: <http://logopedi.lv/index.php?sad=kongresi&val=lv>
31. **Luse, J.** (1994). *Bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību: metodiski ieteikumi skolotājiem un logopēdiem*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
32. **Lūse, J. Miltiņa, I. Tūbele, S.** (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
33. **Ļubļinska, A.**(1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.
34. **Markus, D.** (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliedziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC
35. **Markus, D.** (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC
36. **Markus, D. Vulāne, A. Rūķe - Draviņa, V.** (2017). – *Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā III. „Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums*. Rīga: Zinātne
37. **Markus, D.**(2018). *Prognozējamā neprognozējamība. Bērna valoda Latvijā* Rīga: Zinātne
38. **Maura, R.** (2011). *Speech and language delay in children*. [skatīts 25.11.2018] Piekļuve: <https://www.aafp.org/afp/2011/0515/p1183.html>

39. **Medne, D.** (2015). *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa
40. **Miltiņ, I.** (2008) *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa.
41. **Miltiņa, I. Pastere, S.** (1995). *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības
42. **Opincāne, Z., Staka, A.** (2007). *Izruna un ieklausies!* Rīga: Vieta
43. **Piažē, Ž.**(2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
44. **Pirkstiņlles, roku lelles** [skatīts 28.11.2018.]
<http://rotalbode.weebly.com/pied257v257jums.html>; <https://kanclers.lv/rokas-lelle-princese>
45. **Puškarevs, I.** (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
46. **Puškarevs, I., Golubeva, A.**(1999). *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds.
47. **Reber, A.S.** (1995). *Dictionary of psychology*. England: Penguin books
48. **Rūķe – Draviņa, V.**(1992). *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Rīga: Zvaigzne.
49. **Scholl, A.** (2011). *Emotionale Kompetenzen: Emotionswissen und Emotionsregulation. Theorie, Diagnostik, Intervention* [skatīts 28.10.2018.] Bern: «Edition Soziothek»
Piekļuve: <https://www.soziothek.ch/soziothek/freedownload/link/id/113/>
50. **Skola 2030 Kompetenču pieeja mācību saturā**. [skatīts 3. 09. 2018] Pirmsskola.
Piekļuve: <https://www.skola2030.lv/satura-piedavajums>
51. **Skola 2030 Sabiedriskā apspriešana Kompetenču pieeja mācību saturā**. [skatīts 03.09. 2018] Piekļuve: <https://www.skola2030.lv/apspriešana>
52. **Smita, K. Strika, L.**(1998). *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RaKa
53. **SPKC** (2016). Slimību profilakses un kontroles centrs. *Bērnu veselība*.
[skatīts 18.10.2018.] Piekļuve:
https://www.spkc.gov.lv/upload/Gadagr%C4%81mata/Gadagr%C4%81mata%202016/9_bernu_veseliba_2016.pdf
54. **Svence, G.** (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
55. **Šternfelde, I.** (2017). *Sīkās motorikas attīstīšana pirmsskolas vecuma bērniem*. Rīga: Pētergailis
56. **Tomele, G.** (2012). *Minhenes funkcionālās attīstības diagnostikas metode (MFAD)*. Semināra materiāli Eiropas Sociālā fonda projekta “Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide” (vienošanās Nr.2010/0330/1DP/1.2.2.4.1/1/10/IPIA/VIAA/001)
57. **Tūbele, S.** (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa.
58. **Tūbele, S.** (2017). *Valodas sistēmas nepietiekama attīstība*. Lekciju materiāls. Rīga.
59. **Tūbele, S. Lūse, J.** (2004). *Ja skolēns raksta nepareizi...* Rīga: RaKa
60. **Tūbele, S. Vilka, I.** (2016). Spēle – pirmsskolas vecuma bērnu fonemātiskās uztveres sekmētāja. [skatīts 18.10.2018.] Piekļuve: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2016vol3.1432>

61. **VBTAI** (2008) Valsts Bērnu Tiesību Aizsardzības Inspekcija. *Vecumposmi attīstības īpatnības bērniem* [skatīts 28.10.2018.] Piekļuve: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/?doc=818
62. **Vigotskis, Ļ.** (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: EVE.
63. **VISC** (2012). Valsts izglītības un saturs centrs. *Metodiskie ieteikumi* [skatīt 20.10.2018.] Piekļuve: <https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/standarti.shtml>
64. **VISC** (2013). Valsts izglītības un saturs centrs. Vadlīnijas bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai [skatīts 18.10.2018.] Piekļuve: https://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/vadlinijas_attistibai.pdf
65. **Vorobjovs, A.** (1996). *Psiholoģija pamati*. Rīga: Mācību apgāds.
66. **Vuorinene, R., Tūnala, E.** (1999) *Psiholoģijas pamati. Cilvēka attīstības posmi*. Rīga: Zvaigzne ABC
67. **Выгóтский, Л. С.** (1977) *Вопросы детской психологии*. МОСКВА: РИМИС.
68. **Филичнева, Т., Чиркина, Т.** (2002). *Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с фонетико – фонематическим недоразвитием*. Москва: Школьная пресс.
69. **Куликовская Т. А.** *Артикуляционная гимнастика в стихах* [skatīts 18.10.2017] Piekļuve: <http://www.myshared.ru/slide/985029/>
70. **Люблинская, А. А.** (1972). *Воспитателю о развитии ребенка*. Москва: Просвещение
71. **Монтессори, М.** (2017). *Полный курс воспитания*. Москва: АСТ; Карпуз [skatīts 26.11.2018.]. Piekļuve: <https://7books.ru/mariya-montessori-polnyy-kurs-vozpitanija-sbornik/>
72. **Правдина, О. В.** (1973). *Логопедия*. Москва: Просвещение
73. **Смирнова Е. О.** (2009) *Детская психология*. Питер Пресс.
74. **Эриксон, Э. Н.** (2000). *Детство и общество*. Санкт – Петербург: ЗАО ИТД Летний сад

Pielikumi

Pielikumi

1. <i>pielikums</i> . Runas attīstība dažādos bērnības periodos.....	64
2. <i>pielikums</i> . Fonēmu diferencēšanas secība.....	65
3. <i>pielikums</i> . Faktori, kas ietekmē bērna runas attīstības līmeni	66
4. <i>pielikums</i> . Fonēmu producēšana	67
5. <i>pielikums</i> . Bērnu pedagoģiskā novērošana	70
6. <i>pielikums</i> . Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude.....	72
7. <i>pielikums</i> . Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude.....	73
8. <i>pielikums</i> . Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests	75
9. <i>pielikums</i> . Fonēmu producēšanas izpētes tests	76
10. <i>pielikums</i> . Bērna valodas sapratnes tabula	78
11. <i>pielikums</i> . Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude.....	81
12. <i>pielikums</i> . Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude	85
13. <i>pielikums</i> . Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests	91
14. <i>pielikums</i> . Plaukstu un pirkstu masāža ar masāžas bumbiņu	95
15. <i>pielikums</i> . Spēles ar dabas materiāliem	96
16. <i>pielikums</i> . Rotaļas	97
17. <i>pielikums</i> . Runas un ritma rotaļas.....	98
18. <i>pielikums</i> . Roku un pirkstu lelles izmantošana runas attīstīšanā	101
19. <i>pielikums</i> . Artikulācijas vingrinājumi ”Jautrie dinozauriņi”	102
20. <i>pielikums</i> Fonemātiskās dzirdes attīstīšana	107

1.pielikums. Runas attīstība dažādos bērnības periodos

(Ļubļinska, 1979, 256)

- 1) Noteiktu skaņu kompleksu (vārdu) izdalīšana no veselā runas plūduma, kuru bērns pastāvīgi dzird;
- 2) Katra skaņu komplekta sīka fonemātiskā analīze, t.i., līdzīgu skaņu kopu (fonēmu) un vārdu atšķiršana, piemēram “pa – pa”, “ba – ba”, “gotiņa – gultiņa”;
- 3) Izdalītā vārda attiecināšana uz noteiktu priekšmetu (pazīmi, darbību, saikni), t.i., vārda izpratni
- 4) Radniecisku priekšmetu vispārināšana un apzīmēšana ar vienu to pašu noteikto vārdu;
- 5) Vesela teikuma, t. i., ar noteiktiem gramatiskajiem sakariem apvienotu vārdu grupas uztvere; teikumā vienmēr izteikta doma;
- 6) Runas izteikšanas (artikulācijas) mehānisma apguve;
- 7) Māka katrā atsevišķā gadījumā izvēlēties vajadzīgos vārdus un, organizēt tos noteiktās gramatiskās struktūrās, izteikt savas domas citiem cilvēkiem saprotamos teikumos

2. pielikums. Fonēmu diferencēšanas secība

(Miltiņa, 2005, 34)

- ar otro dzīves gadu izdalās patskanis [a] citu patskaņu starpā;
- **seko patskaņu** [i] – [u], [e] – [o], [i] – [o], [ē] – [u], [i] – [e], [u] – [o] diferencēšana;
- **līdzskaņu diferencēšana pēc sonoritātes**; skaneņi- troksneņi. Līdzskaņu [m], [n], [ŋ], [r], pretstatīšana citiem līdzskaņiem;
- **līdzskaņu diferencēšana pēc meles vidējās daļas līdzdalības** skaņu izrunā: cietie – mīkstie līdzskaņi. Mīksto līdzskaņu [k], [g], [l], [ŋ], [j], izdalīšana citu skaņu starpā;
- **skaneņu savstarpējā diferencēšana**: nazālās un orālās skaņas. Nazālo skaņu [m], [n], [ŋ] pretstatīšana orālajām skaņām [l], [l̥], [r];
- **lūpeņu → mēleņu diferencēšana**. Bērns viegli diferencē lūpeņus [p], [b], [f], [v]. Lūpeņi tiek diferencēti no mēleņiem (slēdzeņiem): [p], - [t], [b] – [d], [p] – [k], [b] – [g], no mēleņiem (spraudzeņiem): [p] – [f], [t] – [s], [b] – [v], [d] – [z];
- **priekšējo un pakalējo mēleņu** diferencēšana; [t] – [k], [d] – [g], [s] – [h];
- **nebalsīgo – balsīgo līdzskaņu** diferencēšana [p] – [b], [t] – [d], [k] – [g] u.c;
- **svelpeņu un šņāceņu** diferencēšana [s] – [š], [z] – [ž], [c] – [č], [dz] – [dž];
- **skaņu [r] un [l] savstarpēja diferencēšana**

4. pielikums. Fonēmu producēšana

4.1.tabula

N. p. k.	Vecums	Producējamās skaņas	Pieļaujamās atkāpes no normas	Raksturīgi
1.	5 m. – 1 g. v.	Pirmsvalodas runa. Pirmais skaņu apguves posms		
	5-6 mēn.	a, ā e, ē m		*Gugināšana pāriet lalināšanā *Atkārtoti vienu un to pašu zilbi ķēdes veidā.
	7 mēn.	p, b n, g, k ġ, ķ d, ņ, ļ, t, pa – pa ma – ma ba – ba te – te (dubultzilbes		*Ļoti svarīga loma vecāku runas intonācijai. *7-9 mēneši pseido vārdu rašanās laiks. *Parādās vārdi ar struktūru – 2 vaļējas zilbes ar dažādiem patskaņiem ma – nu, ta – pa. *Runa uzņemas informatīvo funkciju. *Reizēm apvieno patskaņus arī ar- h, v, f. *Ialīnot, lieto garas un īsas skaņu grupas. * patskaņi un līdzskaņi. Sistemātiski mainās (ba – di – ba – di) *biežāk lieto ekskluzīvos un nazālos līdzskaņus (p, b, d, n, m).

Nr.	Vecu ms	Producējamās skaņas	Pieļaujamās atkāpes no normas	Raksturīgi
2.	1,3 – 2 gadi	Patstāvīgas runas sākumposms. Otrais skaņu apguves posms.		
		a, ā, o, o, u, ū, i, ī, m, p, b, k, g, ķ, ģ, n, ņ, ļ, d, t, h, ai, au	*Bērni šīs skaņas pareizi var izrunāt izolēti, vai vārda sākumā. Taču viņiem tiek dots laiks līdz 3 gadu vecumam, lai pareizu izrunu nostiprinātu visās pozīcijās. *vājdzirdīgajiem bērniem laiks līdz 4.gadiem * vājdzirdīgajiem bērniem līdz 5 gadiem – b, k, g, d, f *līdz 7 gadiem – t *līdz 8 gadiem – j, ļ, ķ, ģ, ņ	*artikulācija kļūst patvaļīga. *nespēj pilnībā izrunāt, atdarināt aprūpētāja izrunātas skaņas. *artikulējot skaņu, runas orgāni sāk ieņemt izruna atbilstošu stāvokli *vārda vidū parādās līdzskaņu sablīvējumi. *dažreiz izlaiž vārda 1 skaņu *atdarina izmainītus patskaņus *vairāk lieto priekš. Ekskluzīvos līdzskaņus un nazālos līdzskaņus – p, b, d, m, n. *mainīgi producē priekšējos līdzskaņus – p, b, d, m, n, t. *spēlējoties ar balsi lieto vairāk patskaņu *lietot sāk arī –h –
	2 gados			*vārdi ir tuvināti īstajiem vārdiem. *vairāk patskaņu un līdzskaņu * tie stabili parādās un nostiprinās (sevišķi vārda sākumā) k, g, t, d, p, b, m, n, h. *vārda vidū un beigās bieži

Nr.	Vecums	Producējamās skaņas	Pieļaujamās atkāpes no normas	Raksturīgi
3.	2-3 gadi	f, v, l, r, s, š, z, c, č, e, ē, visi divskaņi	*vājdzirdīgajiem bērniem līdz 5 gadiem f, v, - līdz 7 gadiem l, m - līdz 9 gadiem s, z, - līdz 8 gadiem c, š, ž * e, ē reizēm nepareizi izrunā līdz mūža galam – (-dialekti – divvalodība). * divskaņi (līdz 8 gadiem) (-dialekti – divvalodība) * s, z, c, dz (līdz 8 gadiem) (-sigmatisms – nav priekšzobu). *r – ieteicams pagaidīt līdz 5 gadiem.	*a - īpaši izdalās citu patskaņu vidū *paplašinās vārdu krājums un pilnveidojas visu iepriekšējo skaņu izruna *attīstās domāšana, atmiņa *raksturīga līdzskaņu mīkstināšana (sauļe, tulpe) *šņāceņu aizvietošana ar svelpeņiem (sodien, cetri) *r, l neizrunāšana vai aizvietošana ar citu skaņu (īga, japa) *saīsina vārdus (izstrūkst vidējie līdzskaņi) *dažādas situācijās vienu un to pašu vārdu izrunā atšķirīgi *biežāk mēģina čukstēt *pareizi izrunā visus, vai gandrīz visus divskaņus *reizēm turpina pielietot eholāciju *bieži izlaiž vai aizvieto pēdējos līdzskaņus

Nr.	Vecums	Producējamās skaņas	Pieļaujamās atkāpes no normas	Raksturīgi
4.	3-4 gadi	R J Sapludinājumi mp, pt, br, dr, gr, sm	*no 3 līdz 5 gadiem nav ieteicams mācīt- r – ja bērnam šīs skaņas nav, jo vēl nav nostiprinājusies muskulatūra. *ķ, ģ, j izrunas problēmas var rasties nepietiekamas mēles muskulatūras nostiprināšanas gadījumā (līdz 7 gadiem, arī vājdzirdīgajiem bērniem).	*viena vārda izruna ir daudz stabilāka, nekā pāreja no 1. Vārda uz nākamo. *samazinās skaņu izlaišana un aizsākšana. *tiek ieviesti runā līdzskaņu sapludinājumi. *80% runas ir saprotama.
5.	4-5 gadi	š, ž, č, dž		*parastos apstākļos bērni šīs skaņas apgūst 3-5 gadu vecumā kā vienas no pēdējām. *vairums bērnu jau runā pareizi *gadījumi, kad izolēti izrunā pareizi, bet vārdos – dažādi (šeit masīna) *reizēm vēl izlaiž vidējos līdzskaņus un līdzskaņu sablīvējumus neizrunā pareizi.
6.	6 gadi	Visas 48 latviešu valodas izskaņas		*raksturīgas pastiprinātas atdarināšanas spējas, kā arī tieksme pareizi izrunāt skaņas

5. pielikums. **Bērnu pedagoģiskā novērošana**

Mērķis: 3 gadus vecu bērnu attīstība līmenis

Uzdevumi: noteikt bērna kognitīvās, emocionālās, komunikācijas un sadarbības prasmes testa laikā

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

5.1.tabula

N.p .	Bērna vārds, uz- vārds	Domā- šanas temps	Uz- manība	Krās- sas	Skaita dau- dzumu	Lielā moto- rika	Smal- kā moto- rika	Komu- nikācija	Emo- cijas
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									
10.									
11.									
12.									
13.									
14.									
15.									
16.									
17.									
18.									
19.									
20.									
21.									
22.									

Lietotie apzīmējumi: 3 – ļoti labi, 2 – vidēji, 1 – vāji, nesadarbojas – 0

Domāšanas temps: ātrs – 3, vidējs – 2, lēns – 1, nesadarbojas – 0;

Uzmanība: laba (var koncentrēties, ātri uzsāk darbu) – 3, vāja (ātri novērš uzmanību, lēni uzsāk darbu, uzsāk tikai pēc atkārtota pamudinājuma) – 2, neievēro – 1, nesadarbojas – 0;

Krāsas: nosauc atbilstoši – 3, nosauc kļūdaini – 2, nenosauc nevienu – 1, nesadarbojas 0;

Skaita daudzumu: līdz 3 – 3, līdz 2 – 2, līdz 1 – 1, neskaita – 0;

Lielā motorika: atbilst normai – 3, normas robežās – 2, neatbilst normai – 1;

Smalkā motorika: atbilst normai – 3, normas robežās – 2, neatbilst normai – 1;

Komunikācija: iesaistās sarunā – 3, daļēji iesaistās – 2, ar pamudinājumu – 1, nesadarbojas – 0;

Emocijas: kontrolē emocijas – 3, daļēji kontrolē emocija – 2, nekontrolē emocijas – 1, neizrāda emocijas – 0.

Kritēriji:

Labs attīstības līmenis – 24 līdz 20

Vidējs attīstības līmenis – 19 līdz 14

Zems attīstības līmenis – 13 un zemāk.

6.pielikums. Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude

Mērķis: pārbaudīt bērnu artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu

Uzdevumi: noteikt artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves un kustīguma atbilstību noteiktajiem normas

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

6.1.tabula

N.p · k.	Bērna vārds, uz- vārds	Anatomiskā uzbūve					Kustīgums			
		Lūpas	Mēle	Zobi	Sako- diens	Cietās, mīkstās aukslējas	Lūpas	Mēle	Mīkstās aukslējas	Mī- mika
1.										
2.										
3.										
4.										
5.										
6.										
7.										
8.										
9.										
10.										
11.										
12.										
13.										
14.										
15.										
16.										
17.										
18.										
19.										
20.										
21.										
22.										

Lietotie apzīmējumi: N – atbilstība normai; Ī – Ja, konstatēta kāda neatbilstība normai, to ieraksta ailītē ar vārdiem

7.pielikums. Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude

Mērķis: izolētu skaņu pārbaude katram bērnam

Uzdevumi: bērns atkārto logopēda teikto skaņu

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

7.1.tabula

N.p . k.	Bērna vārds, uz- vārds	Priekšējie mēleņi												Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi		
		S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	L	N	R	D	T	Ķ	Ģ	Ļ	Ņ	J	H	K	G
1.																					
2.																					
3.																					
4.																					
5.																					
6.																					
7.																					
8.																					
9.																					
10.																					
11.																					
12.																					
13.																					
14.																					
15.																					
16.																					
17.																					
18.																					
19.																					
20.																					
21.																					
22.																					

N.p . k.	Bērna vārds, uz-vārds	Lūpeņi					Patskaņi					Divskaņi					
		B	P	M	V	F	A Ā	I Ī	E Ē	U Ū	O	AI	EI	IE	UI	AU	O
1.																	
2.																	
3.																	
4.																	
5.																	
6.																	
7.																	
8.																	
9.																	
10.																	
11.																	
12.																	
13.																	
14.																	
15.																	
16.																	
17.																	
18.																	
19.																	
20.																	
21.																	
22.																	

Lietotie apzīmējumi:

▲ - skaņu izrunā kropļo

□ - skaņu neizrunā,

⇒ - skaņu jauc un aizstāj ar citu

8. pielikums. Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests

Mērķis: fonemātiskās uztveres iemaņu attīstības līmenis

Uzdevumi: zilbju rindu atkārtošana, čukstus runas atkārtošana, ritma atkārtošana, atdarināt dzīvnieku balsis, īso un garo patskaņu diferencēšana.

Vieta: PII X

Datums: 2016.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

8.1.tabula

N.p.k	Bērna vārds, uzvārds	Zilbju rindas atkārtošana	Čukstus runa	Ritms	Atdarināt dzīvnieku balsis	Īsie un garie patskaņi	Kopā
1.	A						
2.	B						
3.	C						
4.	D						
5.	E						
6.	F						
7.	G						
8.	H						
9.	I						
10.	J						
11.	K						
12.	L						
13.	M						
14.	N						
15.	O						
16.	P						
17.	R						
18.	S						
19.	T						
20.	U						
21.	V						
22.	Z						

9. pielikums. Fonēmu producēšanas izpētes tests

Mērķis: fonēmu producēšana vārdos un vārdu krājuma pārbaude

Uzdevumi: nosaukt attēloto priekšmetu, noteikt skaņu izrunas precizitāti vārdos

Vieta: PII X

Datums:

Logopēds: Kristīne Lokste

9.1.tabula

N.p .k.	Vārds	Vārdu nosauc		Visas skaņas izrunā pareizi	Kļūdas			piezīmes
		patstāvīgi	atkārto		Skaņu neizrunā	Izrunā nepareizi	aizvieto	
1.	BUMBA							
2.	BALONI							
3.	ĀBOLI							
4.	PUSE							
5.	PUĶE							
6.	LAPA							
7.	KOKS							
8.	MAŠĪNA							
9.	LELLE							
10.	KLUCĪŠI							
11.	MĀJA							
12.	DŪMI							
13.	LOGS							
14.	DURVIS							
15.	OLA							
16.	IELA							
17.	MEITENE							
18.	SAULE							
19.	SULA							
20.	SĒNE							
21.	KAĶIS							
22.	DESA							
23.	JAKA							
24.	CIMDI							
25.	CEPURE							
26.	ŠALLE							
27.	ZĀBAKI							
28.	NAUDA							
29.	VABOLE							
30.	ĻIPA							

10. pielikums. Bērna valodas sapratnes tabula

Mērķis: 3 gadus vecu bērnu valodas sapratne

Uzdevumi: logopēds uzdod jautājumus bērnam un atbildes atzīmē tabulā, pēc norādītajiem kritērijiem

Vieta: PII X

Datums: 2016.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

10.1. tabula

N.p k.	Bērna vārds, uz vārds	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	kopā
1.	A	3	3	6	2	3	3	1	3	1	0	0	25
2.	B	0	0	3	3	3	3	3	3	3	3	3	21
3.	C	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
4.	D	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
5.	E	3	3	6	2	1	2	0	0	0	0	0	17
6.	F	3	1	5	3	2	3	3	2	2	1	3	28
7.	G	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
8.	H	3	1	6	2	3	3	2	2	2	3	3	30
9.	I	0	0	0	3	2	3	2	2	1	3	2	18
10.	J	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
11.	K	3	3	6	3	3	2	3	3	1	2	3	33
12.	L	3	2	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
13.	M	0	1	3	2	3	3	3	3	3	3	3	27
14.	N	3	3	6	3	3	4	3	3	3	2	3	36
15.	O	1	1	6	2	3	3	3	2	3	3	2	29
16.	P	3	2	6	3	3	4	3	3	3	3	3	36
17.	R	3	3	6	3	3	3	3	2	2	3	3	34
18.	S	3	3	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
19.	T	3	2	6	3	3	4	3	3	3	3	3	36
20.	U	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21.	V	3	0	5	2	3	2	3	3	2	3	2	28
22.	Z	0	0	0	2	0	2	0	1	0	0	0	5

Bērna valodas sapratnes tabula

Mērķis: 3 gadus vecu bērnu valodas sapratne

Uzdevumi: logopēds uzdod jautājumus bērnam un atbildes atzīmē tabulā, pēc norādītajiem kritērijiem

Vieta: PII X

Datums: 2017.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

10.2. tabula

N.p .k.	Bērna vārds, uz vārds	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	kopā
23.	AA	3	3	6	2	2	4	3	3	0	0	2	28
24.	BB	3	3	5	3	3	2	3	3	3	3	2	33
25.	CC	3	2	5	3	2	2	3	3	1	2	3	29
26.	DD	3	3	6	3	2	4	2	3	3	2	3	34
27.	EE	3	3	6	3	3	2	3	3	2	3	3	34
28.	FF	3	3	6	2	3	4	1	2	1	3	3	31
29.	GG	0	2	6	3	3	3	3	3	3	3	2	31
30.	HH	3	1	5	3	3	4	3	3	2	3	2	32
31.	II	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
32.	JJ	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
33.	KK	3	3	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
34.	LL	3	3	6	3	2	3	3	3	2	3	3	34
35.	MM	2	2	4	3	3	4	3	3	3	3	0	30
36.	NN	3	1	5	3	3	4	3	3	3	3	2	33
37.	OO	1	3	5	3	3	4	3	3	3	3	2	33
38.	PP	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
39.	RR	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
40.	SS	3	3	6	3	3	4	3	3	2	3	3	36
41.	TT	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
42.	UU	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
43.	VV	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
44.	ZZ	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37

Bērna valodas sapratnes tabula

Mērķis: 3 gadus vecu bērnu valodas sapratne

Uzdevumi: logopēds uzdod jautājumus bērnam un atbildes atzīmē tabulā, pēc norādītajiem kritērijiem

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

10.3. tabula

N.p k.	Bērna vārds, uz vārds	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	kopā
45.	AAA	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
46.	BBB	3	3	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
47.	CCC	3	1	6	3	3	4	3	3	3	3	3	35
48.	DDD	3	3	3	3	3	4	3	3	3	3	3	37
49.	EEE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
50.	FFF	3	3	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
51.	GGG	3	3	5	3	3	4	3	3	2	3	3	35
52.	HHH	3	3	6	3	2	4	3	3	2	3	3	35
53.	III	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
54.	JJJ	3	3	3	3	3	4	3	2	2	3	3	32
55.	KKK	3	3	6	3	3	3	3	3	3	3	3	36
56.	LLL	3	3	6	3	3	3	3	3	3	3	3	36
57.	MMM	3	3	6	3	3	3	3	3	2	3	3	35
58.	NNN	3	3	6	3	3	4	3	3	3	3	3	37
59.	OOO	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38
60.	PPP	3	3	6	3	3	5	3	3	2	3	3	37
61.	RRR	3	3	6	3	3	4	3	3	1	3	3	35
62.	SSS	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	4
63.	TTT	3	3	6	3	3	4	3	3	2	3	3	36
64.	UUU	3	3	5	3	3	3	3	3	2	3	2	33
65.	VVV	3	3	6	3	3	4	3	3	2	3	3	36
66.	ZZZ	3	3	6	3	3	5	3	3	3	3	3	38

Lietotie apzīmējumi, kritēriji:

Labs valodas sapratnes līmenis ir 38 – 30 punkti,

Pietiekams sapratnes līmenis 30 –20 punkti

Nepietiekams 20 un mazāk punkti.

Katrā valodas sapratnes kritērijā ietilpst trīs līdz seši jautājumi, par katru pareizu atbildi tiek piešķirts punkts. Valodas sapratnes kritēriji:

1. Parāda galvenās ķermeņa daļas.
2. Kombinē 2 lūgumus ar vienu objektu
3. Saprot vietniekvārdus: mans, tavs, viņš, viņa, savs
4. Parāda pazīstamus priekšmetus
5. Saprot darbības vārdus
6. Saprot izmēra atšķirības
7. Saprot prievārdus – uz, zem, jēdzienu “iekšā”
8. Saprot vienības: daudz, viens
9. Atpazīst objekta daļu
10. Saprot: Kas pazudis?
11. Saprot vienkāršus nepaplašinātus teikumus.

11.pielikums. **Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude**

Mērķis: pārbaudīt bērnu artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu

Uzdevumi: noteikt artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves un kustīguma atbilstību noteiktajiem normas

Vieta: PII X

Datums: 2016.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

11.1.tabula

N.p k.	Bērna vārds, uz- vārds	Anatomiskā uzbūve					Kustīgums			
		Lūpas	Mēle	Zobi	Sako- diens	Cietās, mīkstās aukslēja s	Lūpas	Mēle	Zemmēle s saitīte	Mī-mika
1.	A	N	N	N	N	N	mazkustīgas	N	N	neatkārto
2.	B	N	N	N	N	-	N	mazkustī- gas	-	neatkārto
3.	C	N	N	N	vaļējs sakodiens	N	N	N	īsa	N
4.	D	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
5.	E	N	N	cieši	nekorekts	N	N	N	N	neatkārto
6.	F	N	N	N	N	N	mazkustīgas	mazkustī- gas	N	neatkārto
7.	G	N	N	uz iekšu vērsti	nekorekts	N	N	N	N	N
8.	H	N	N	reti	atklātais priekšējais	N	mazkustīgas	mazkustī- gas	N	neatkārto
9.	I	N	N	-	-	-	-	-	-	-
10.	J	N	N	N	N	N	N	neceļ uz augšu	N	N
11.	K	N	N	N	N	N	N	mazkustī- gas	N	neatkārto
12.	L	šauras	N	N	N	N	mazkustīgas	N starpzobu izrūna	N	N
13.	M	N	N	N	N	N	N	N starpzobu izrūna	N	neatkārto
14.	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
15.	O	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
16.	P	N	N	N	N	N	N	N	N	N

17.	R	N	N	N	N	N	N	N	N	N
18.	S	N	N	N	N	N	N	N	N	N
19.	T	N	N	N	N	N	N	N	N	N
20.	U	N	-	-	-	-	-	-	-	-
21.	V	N	N	N	N	N	N	N	N	N
22.	Z	Biezas, nesa okļauja s	N	Sprauga priekšzobo s	prognātija	-	mazkustīgas	mazkustī gas	-	neatkārto

Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude

Mērķis: pārbaudīt bērnu artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu

Uzdevumi: noteikt artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves un kustīguma atbilstību noteiktajiem normas

Vieta: PII X

Datums: 2017.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

11.2.tabula

	Bērna vārds, uz- vārds	Anatomiskā uzbūve					Kustīgums			
		Lūpas	Mēle	Zobi	Sako- diens	Cietās, mīkstās aukslējas	Lūpas	Mēle	Zem mēles saite	Mī- mika
23.	AA	mazas	liela, plata	reti	N	N	N	N	N	neatkārto
24.	BB	biezas	plata	N	N	N	N	mazkus tīga	N	N
25.	CC	N	N	N	N	N	N	N	griezta	N
26.	DD	N	N	N	N	N	N	mazkus tīga	N	neatkārto
27.	EE	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
28.	FF	N	N	N	N	N	runājot šķoba	N	N	neatkārto
29.	GG	N	N	N	N	N	N	N	N	N
30.	HH	N	N	N	N	N	N	neceļ uz augšu	N	N
31.	II	N	N	N	N	N	N	N	N	N
32.	JJ	biezas	plata	N	N	N	N	N	N	N

33.	KK	N	N	N	N	N	N	N	N	N
34.	LL	šauras	N	N	N	N	N	neceļ uz augšu	N	neatkārto
35.	MM	N	N	N	N	N	N	N	N	N
36.	NN	N	N	N	N	N	N	N	N	N
37.	OO	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
38.	PP	N	N	N	N	N	N	N	N	N
39.	RR	N	N	N	N	N	N	N	N	N
40.	SS	N	N	N	N	N	N	N	N	N
41.	TT	N	N	N	N	N	N	N	N	N
42.	UU	N	N	N	N	N	N	N	N	N
43.	VV	N	N	N	Nedaudz apakšējais žoklis uz priekšu izvirzīts	N	N	N	N	neatkārto
44.	ZZ	N	N	N	N	N	N	N	N	N

Bērnu artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaude

Mērķis: pārbaudīt bērnu artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu

Uzdevumi: noteikt artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves un kustīguma atbilstību noteiktajiem normas

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

11.3.tabula

N.p .k.	Bērna vārds, uz-vārds	Anatomiskā uzbūve					Kustīgums			
		Lū pas	Mēle	Zobi	Sako- diens	Cietās, mīkstās aukslējas	Lū pas	Mēle	Zem mēles saite	Mīmika
45.	AAA	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
46.	BBB	N	N	N	N	N	N	N	N	Cenšas,bet neanāk
47.	CCC	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
48.	DDD	N	N	N	N	N	N	N	N	N

49.	EEE	N	N	-	-	-	-	-	-	-
50.	FFF	N	N	N	N	N	N	N	N	neatkārto
51.	GGG	N	N	N	N	N	N	N	N	N
52.	HHH	biezas	plata	N	N	N	N	tur mēli ārā, starpzobu izruna	N	N
53.	III	šauras	N	N	N	N	N	N	N	N
54.	JJJ	N	N	N	N	N	N	neceļ uz augšu	N	N
55.	KKK	N	N	N	N	N	N	N	N	N
56.	LLL	N	N	N	N	N	N	N	N	N
57.	MMM	N	N	N	N	N	N	N	N	N
58.	NNN	N	N	N	N	N	N	N	N	N
59.	OOO	Biezas, nesakļū jas	N	Slīpi uz iekšu vērsti	nekorekts	N	N	N starpzobu izruna	N	N
60.	PPP	N	N	N	N	N	N	N	N	
61.	RRR	N	N	N	N	N	N	N	N	N
62.	SSS	N	N	-	-	-	-	-	-	
63.	TTT	N	N	N	N	N	N	N	N	N
64.	UUU	N	N	trūkst priekš- zobi	nekorekts	N	N	N	N	N
65.	VVV	N	N	N	N	N	N	N	N	N
66.	ZZZ	N	N	N	N	N	N	N	N	

Lietotie apzīmējumi:

N- atbilstība normai ;

Ja, konstatēta kāda neatbilstība normai, to ieraksta ailītē ar vārdiem

12.pielikums. Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude

Mērķis: izolētu skaņu pārbaude katram bērnam

Uzdevumi: bērns atkārto logopēda teikto skaņu

Vieta: PII X

Datums: 2016.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

12.1.tabula

N.p . k.	Bērna vārds, uz- vārds	Priekšējie mēleņi											Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi			
		S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	L	N	R	D	T	Ķ	Ģ	Ļ	Ņ	J	H	K	G
1.	A							⇒	□		□			⇒	⇒						
2.	B	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.	C					⇒	⇒	⇒			□			□	□						
4.	D																				
5.	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6.	F	▲	▲		□			▲		□			▲	□	□	□			□		
7.	G	▲				▲	▲		▲								□		⇒		
8.	H	▲	▲		□	⇒	⇒	⇒	□		□	⇒		⇒		□			□		⇒
9.	I	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10.	J										□										
11.	K										□								□		
12.	L	▲	⇒	⇒	□	▲	⇒	▲			□			▲	▲	▲	▲				
13.	M										▲										
14.	N										□								▲		
15.	O	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16.	P								□		□				⇒						
17.	R										□								□		
18.	S																				
19.	T					⇒	⇒	▲							⇒						
20.	U	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21.	V								⇒		□					⇒					
22.	Z	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

N.p k.	Bērna vārds, uz-vārds	Lūpeņi					Patskaņi					Divskaņi					
		B	P	M	V	F	A Ā	I Ī	E Ē	U Ū	O	AI	EI	IE	UI	AU	O
1.	A				⇒												
2.	B	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.	C							⇒ ^a									
4.	D																
5.	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6.	F							□			□				□		□
7.	G																
8.	H					□											
9.	I	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10.	J																
11.	K																
12.	L					▲											
13.	M																
14.	N																
15.	O	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16.	P				⇒												
17.	R																
18.	S																
19.	T																
20.	U	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21.	V																⇒
22.	Z	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude

Mērķis: izolētu skaņu pārbaude katram bērnam

Uzdevumi: bērns atkārto logopēda teikto skaņu

Vieta: PII X

Datums: 2017.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

12.2. tabula

N.p . k.	Bērna vārds, uz- vārds	Priekšējie mēleņi											Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi		
		S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	L	N	R	D	T	Ķ	Ģ	Ļ	Ņ	J	H	K
23.	AA		⇒	⇒	□		⇒	⇒	□		□	⇒	⇒	□	▲			□		⇒
24.	BB		⇒	⇒		⇒	⇒	⇒	□		□		⇒	⇒	□	⇒				
25.	CC						▲		⇒		□		⇒	□	□			▲		
26.	DD		⇒	⇒	□	⇒	⇒		□		□	⇒		□	□		□	⇒		⇒
27.	EE		□			⇒	□	□	□		□	⇒	▲	▲	□		⇒			⇒
28.	FF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29.	GG						⇒		⇒		□				▲		⇒	□		
30.	HH										□									
31.	II								⇒		□									
32.	JJ								▲		□						□	□		
33.	KK								□		□							□		
34.	LL			⇒				⇒	▲		□				▲					
35.	MM			⇒							□				▲					
36.	NN																			
37.	OO																			
38.	PP										⇒									
39.	RR										⇒									
40.	SS								□											
41.	TT																			
42.	UU					⇒	⇒	⇒			⇒									
43.	VV										□									
44.	ZZ										□									

N.p . k.	Bērna vārds, uz-vārds	Lūpeņi					Patskaņi					Divskaņi					
		B	P	M	V	F	A Ā	I Ī	E Ē	U Ū	O	AI	EI	IE	UI	AU	O
23.	AA				⇒												
24.	BB																
25.	CC																
26.	DD	⇒															
27.	EE																
28.	FF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29.	GG																
30.	HH																
31.	II																
32.	JJ																
33.	KK																
34.	LL																
35.	MM																
36.	NN																
37.	OO																
38.	PP																
39.	RR																
40.	SS																
41.	TT																
42.	UU																
43.	VV																
44.	ZZ																

Bērnu izolētu skaņu izrunas pārbaude

Mērķis: izolētu skaņu pārbaude katram bērnam

Uzdevumi: bērns atkārto logopēda teikto skaņu

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

12.3. tabula

N.p k.	Bērna vārds, uz- vārds	Priekšējie mēleņi												Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi		
		S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	L	N	R	D	T	Ķ	Ģ	Ļ	Ņ	J	H	K	G
45.	AAA	⇒	▲		▲		▲		▲		□			▲	▲	▲			□		
46.	BBB									□											
47.	CCC		▲				▲			□			□	□	□	□			□		
48.	DDD	□	▲	▲	□	□	▲	□	▲		□			□	▲			▲	□		
49.	EEE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50.	FFF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51.	GGG									▲			⇒					▲	⇒		
52.	HHH	▲	▲	▲	▲					□									⇒		
53.	III		▲	▲					▲		□		⇒		▲	▲			⇒		
54.	JJJ	▲		▲					▲		□				▲				⇒		
55.	KKK		⇒							□											
56.	LLL				▲		▲			□											
57.	MMM			⇒	▲	⇒	⇒			□				▲					▲		
58.	NNN	⇒	⇒		▲					□				▲	▲						
59.	OOO									▲			⇒								
60.	PPP									□				▲	▲						
61.	RRR									□											
62.	SSS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63.	TTT									□											
64.	UUU	▲	⇒			▲	⇒			□	⇒										⇒
65.	VVV									□											
66.	ZZZ									⇒											

N.p k.	Bērna vārds, uz-vārds	Lūpeņi					Patskaņi					Divskaņi					
		B	P	M	V	F	A Ā	I Ī	E Ē	U Ū	O	AI	EI	IE	UI	AU	O
45.	AAA				▲	▲											
46.	BBB																
47.	CCC		□														
48.	DDD					⇒											⇒
49.	EEE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50.	FFF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51.	GGG																
52.	HHH					▲								▲			
53.	III					▲											
54.	JJJ																
55.	KKK																
56.	LLL																
57.	MMM																
58.	NNN																
59.	OOO																
60.	PPP																
61.	RRR																
62.	SSS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63.	TTT																
64.	UUU																
65.	VVV																
66.	ZZZ																

Lietotie apzīmējumi:

▲ - skaņu izrunā kropļo, neskaidri

□ - skaņu neizrunā, neatkārto

⇒ - skaņu jauc un aizstāj ar citu

0 – nesadarbojas

13.pielikums. Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests

Mērķis: fonemātiskās uztveres iemaņu attīstības līmenis

Uzdevumi: zilbju rindu atkārtošana, čukstus runas atkārtošana, ritma atkārtošana, atdarināt dzīvnieku balsis, īso un garo patskaņu diferencēšana.

Vieta: PII X

Datums: 2016.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

13.1. tabula

N.p.k	Bērna vārds, uzvārds	Zilbju rindas atkārtošana	Čukstus runa	Ritms	Atdarināt dzīvnieku balsis	Īsie un garie patskaņi	Kopā
1.	A	2	2	K	3	K	7
2.	B	neatkārto	neatkārto	neatkārto	2	neatkārto	2
3.	C	4	4	2	2	3	15
4.	D	5	4	2	3	2	17
5.	E	3	4	1	3	K	11
6.	F divval.	Neatkārto	neatkārto	K	2	K	2
7.	G	5	4	K	2	2	13
8.	H	neatkārto	neatkārto	neatkārto	2	neatkārto	2
9.	I	neatkārto	neatkārto	K	neatkārto	neatkārto	0
10.	J	4	4	K	2	2	12
11.	K	3	3	1	3	2	12
12.	L	K	4	2	3	1	10
13.	M	2	4	1	3	3	13
14.	N	2	4	1	2	3	12
15.	O	neatkārto	neatkārto	neatkārto	neatkārto	neatkārto	0
16.	P	3	4	neatkārto	3	3	13
17.	R	1	4	K	2	K	6
18.	S	3	4	3	3	3	16
19.	T	2	4	1	3	3	13
20.	U	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	0
21.	V	2	3	K	3	K	8
22.	Z	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	neiesaistās	0

Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests

Mērķis: fonemātiskās uztveres iemaņu attīstības līmenis

Uzdevumi: zilbju rindu atkārtošana, čukstus runas atkārtošana, ritma atkārtošana, atdarināt dzīvnieku balsis, īso un garo patskaņu diferencēšana.

Vieta: PII X

Datums: 2017.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

13.2. tabula

N.p.k	Bērna vārds, uzvārds	Zilbju rindas atkārtošana	Čukstus runa	Ritms	Atdarināt dzīvnieku balsis	Īsie un garie patskaņi	Kopā
23.	AA	1	4	1	2	K	8
24.	BB	2	4	1	3	2	12
25.	CC	2	4	K	1	2	9
26.	DD	2	4	2	3	1	12
27.	EE	neatkārto	neatkārto	1	neatkārto	2	3
28.	FF	4	4	2	3	2	15
29.	GG	neatkārto	4	neatkārto	3	neatkārto	7
30.	HH	3	3	1	3	K	10
31.	II	4	4	1	3	3	15
32.	JJ	1	4	1	3	2	11
33.	KK	3	4	K	3	K	10
34.	LL	2	4	K	3	2	11
35.	MM	1	4	1	1	neatkārto	7
36.	NN	5	4	2	3	3	17
3.	OO	neatkārto	neatkārto	neatkārto	neatkārto	neatkārto	0
38.	PP	4	4	1	3	3	15
39.	RR	1	4	K	3	3	11
40.	SS	2	4	1	3	3	13
41.	TT	2	4	1	3	3	13
42.	UU	5	4	2	3	3	17
43.	VV	5	4	2	3	3	17
44.	ZZ	3	4	K	3	3	13

Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes tests

Mērķis: fonemātiskās uztveres iemaņu attīstības līmenis

Uzdevumi: zilbju rindu atkārtošana, čukstus runas atkārtošana, ritma atkārtošana, atdarināt dzīvnieku balsis, īso un garo patskaņu diferencēšana.

Vieta: PII X

Datums: 2018.gada oktobris

Logopēds: Kristīne Lokste

13.3. tabula

N.p.k	Bērna vārds, uzvārds	Zilbju rindas atkārtošana	Čukstus runa	Ritms	Atdarināt dzīvnieku balsis	Īsie un garie patskaņi	Kopā
45.	AAA	1			2		3
46.	BBB	2	4	1	3	3	13
47.	CCC	neatkārto	4	K	3	neatkārto	7
48.	DDD	2	4	K	2	2	10
49.	EEE	-	-	-	-	-	-
50.	FFF	3	4	K	neatkārto	neatkārto	7
51.	GGG	4	3	2	3	3	15
52.	HHH	1	4	K	3	2	10
53.	III	2	4	K	3	3	12
54.	JJJ	3	4	K	3	3	13
55.	KKK	4	4	1	3	2	14
56.	LLL	1	4	K	2	3	10
57.	MMM	4	4	1	3	3	15
58.	NNN	2	4	1	3	2	12
58.	OOO	3	4	2	3	3	15
60.	PPP	2	4	K	3	3	12
61.	RRR	3	4	2	3	3	15
62.	SSS	-	-	-	-	-	-
63.	TTT	3	4	1	3	2	13
64.	UUU	2	3	K	3	2	10
65.	VVV	3	4	1	3	2	13
66.	ZZZ	3	4	K	3	2	12

Katrā fonēmu uztveršanas un atšķiršanas kritērijā ietilpst trīs līdz pieci vārdi/ uzdevumi, par katru pareizu atbildi tiek piešķirts punkts.

Izmantotie apzīmējumi: K –kļūdaini,
neiesaistās ,
neatkārto.

Augsts līmenis 15 – 17

Vidējs līmenis 10-14

Zems līmenis 9 un mazāk.

14.pielikums. Plaukstu un pirkstu masāža ar masāžas bumbiņu

1. Bumbiņa atrodas starp plaukstā, pirksti saspiesti kopā. Jāpilda masāžas kustības, ripinot bumbiņu uz priekšu un atpakaļ,
2. Bumbiņa atrodas starp plaukstām, pirksti saspiesti kopā. Jāizpilda masāžas kustības, ripinot bumbiņu ar apļveida kustībām starp plaukstām,
3. Bumbiņa atrodas starp pirkstu galiem. Jāveic griešanas kustības uz priekšu (it kā skrūvētu ciet vāciņu),
4. Bumbiņa atrodas starp pirkstu galiem. Jāsaspiež ar pirkstiem bumbiņa. Darbība jāatkārto 4 – 6 reizes,
5. Bumbiņa atrodas starp pirkstu galiem. Jāveic griešanas kustība atpakaļ (it kā skrūvētu vaļā vāciņu),
6. Bumbiņa jāpamet gaisā ar abām rokām (20 – 30cm) un jānoķer tā. Darbība jāatkārto 4 – 6 reizes,
7. Bumbiņa jāspiež starp plaukstām. Pirksti saāķēti kopā, elkoņi novirzīti uz sāniem. Darbība jāatkārto 4 – 6 reizes,
8. Jāpārliet bumbiņa no vienas plauksts otrā, pakāpeniski jāpalielina temps (Šternfelde, 2017).

14.1.att.

15.pielikums. Spēles ar dabas materiāliem

Priežu skujuas:

- skujuas rullē izstieptās plaukstās,
- virpina ar īkšķi un pārējiem pirkstiem pēc kārtas,
- soļo ar otro un trešo pirkstu pa skujiņām, u.c.

Čiekuri:

- noķer mestos čiekurus,
- met čiekurus no vienas rokas otrā,
- tur čiekuru katrā plaukstā; reizē atver, saspiež plaukstu; pārmaiņus atver un aizver plaukstu, u.c.

Kastaņi:

- satver un saspiež kastaņi ar īkšķi un pārējiem pirkstiem pēc kārtas,
- traukā saber smiltis un ieliek iekšā kastaņus, bērnam izmantojot “pincetes satvērienu” jāizlasa kastaņi, u. c.(Šternfelde, 2017).

Zīļu cepurītes:

- 1. Variants. Bērnam jāpaceļ un jānosauc, kādā krāsā iekrāsota cepurīte, jāieliek atbilstošā krāsas trauciņā.
- 2. Variants. (atmiņas veicināšanai) Var spēlēt vairāki bērni. Bērniem jāatrod divas vienādas cepurītes, un tikai tad tās ieliek atbilstošās krāsas trauciņā.

15.1.att.

15.2.att.

15.3.att.

16.pielikums. Rotaļas

1. “Kas dārzā?”

Bērni nostājas aplī. Apļa vidū viena vai vairākas bitītes. Visi dziedādami iet apvidu stāvošajiem. Piedziedājuma laikā bērni apstājas un paceļ augša sadotās rokas, bites ložņā starp rotaļu biedriem un kādu no bērniem iestum vidū, pats iestājas viņa vietā. Atkārtojot dziesmu, maina virzienu.

Vārdi: Kas dārzā, kas dārzā? Bitīt' rožu dārziņā. Kas dārzā, kas dārzā? Bitīt' rožu dārziņā.

Piedziedājums: Ložņā, bitīt, cauri zaru zariem, Caur zaru zariem, caur lapu lapām, Ja kādu atrod, liec to savā vietā.

2. Ādamam bij' septiņ' dēl'..

Bērni sadevušies rokās iet pa apli un dzied: Ādamam bij' septiņdēli, septiņdēli. Ne tie ēda, ne tie dzēra, ne tie zin, kas jādara. Visi dara tā! Vidū stāvošais izpilda kādu kustību vai darbību, kas visiem jāatkārto. Kas kustību neatkārto, iet vidū, rāda nākamo kustību;

3. Tūdaliņ, tāgadiņ

Dalībnieki pa pāriem nostājas aplī, pagriežas viens pret otru un sadod rokas. Uz: Tūdaliņ, tagadiņ! Lēnām krusto labo kāju pāri kreisajai un pieliek atpakaļ, tad kreiso kāju pāri labajai un atpakaļ. Uz: Pastalnieki danco! –sasit plaukstas un apgriežas par 360 grādiem, visu atkārti vēlreiz. Uz: Cits ar vīzēm –sadodas elkoņos un griežas uz vienu pusi, atkārtojot rindiņu – uz otru pusi. Tad turpina tāpat, dziedot 2.pantiņu.

Vārdi: 1.Tūdaliņ, tagadiņ! Pastalnieki danco! –2x

Cits ar vīzēm, cits ar kurpēm, cits ar basām kājām! – 2x

2.Es ar būt'līdzī lec's, Man tā kurpe pušu – 2x

Ņem to siksnu, sien to kurpi, lec tiem citiem līdzī! – 2x

3.Nu ir man, nu ir man, kurpe salāpīta –2x

Nu es varu, nu es varu lēkt tiem citiem līdzī!” – 2x

17.pielikums. Runas un ritma rotaļas

Zirdziņš (no 3 – 4 g. v.)

Rotaļa artikulācijas, kustību koordinācijas un ritma izjūtas vingrināšanai.

Nepieciešams: ritma kociņi katram bērnam

Rotaļas norise: bērni skandējot runas ritmā spēlē ritma kociņus. Sākumā skandē un ritmizē lēnām, tad arvien ātrākā tempā. Beigās sauc: Trrrrr!

Sirmīt, teci, teci žigli,

Tteci, kājas cilādams:

Mazi bērni ceļmalā

Zirgos vien skatījās. (Latviešu tautasdziesma)

(Brice, 2013,94).

Zaķīša burkāni (no 3 g. v.)

Rotaļa runas un kustību koordinācijas vingrināšanai.

Rotaļas norise: bērni sēž aplī uz grīdas, rokas uzlikuši uz ceļgaliem. Rotaļas vadītājs skandē:

Zaķis nesa zaķēnam (ritmiski piesitieni pa ceļgaliem)

Maisā gardus burkānus;

Paklūp zaķis, saplīst maiss, (piesit abas plaukstas pa grīdu, tad sasiit plaukstas)

Ripo projām nesamais (“kamoliņa” tīšanas kustības)

Ai, ai, ai, kā tad tā? (pie “ai, ai, ai” paliek plaukstas pie vaigiem, šūpo galvu)

Kad bērni apguvuši skaitāmo pantu un kustības, rotaļu var veikt dažādos tempos (lēni, ātri), ” balsīs” (peļu, lāču, putniņu u.c.) izteiksmē (priecīgi, bēdīgi, dusmīgi) vai dinamikā (Brice, 2013, 87).

Mazās kājiņas (no 2 – 3 g. v.)

Rotaļa uzmanības un ritma izjūtas attīstīšanai.

Nepieciešams: ritma kociņi katram rotaļu dalībniekam.

Rotaļas norise: bērni sēž uz grīdas puslokā iepretim skolotājam. Skandējot skaitāmo pantu, bērni izpilda aprakstā minētās darbības ar ritma kociņiem.

Kājiņas, kājiņas, kā jūs nācāt mājās? (šūpo paceltus ritma kociņus)

Tap – tap, tap – tap, (ar ritma kociņiem runas ritmā)

Tap – tap, tap – tap! “iet”pa grīdu, mazliet piesitot)

Kājiņas, kājiņas, kā jūs paskrējāt? (šūpo nedaudz paceltus ritma kociņus)

Tip – tip – tip, tip – tip – tip, (ar ritma kociņiem atdarina runas)

Tip – tip – tip, tip – tip – tip ritmu, “paskrien” pa grīdu)

Kājiņas, kājiņas, kā jūs dejojāt? (šūpo paceltus ritma kociņus)

Trallā – hop! Trallā – hop! (ar kociņiem atdarina dejošanu)

Trallā – hop! Trallā – hop! (piesit abus kociņus reizē pa grīdu, tad pamīšus ieslīpi paceļ vienu, tad otru kociņu, kā izliekot kāju)

Kājiņas, kājiņas, vai jūs nogurāt? (šūpo paceltus ritma kociņus)

Jā! Jā! Jā! Jā! (kociņus horizontāli rullē pa grīdu)

(Brice, 2013,93).

Putra brauca pār Daugavu (3 – 4 g. v.)

Rotaļa kustību koordinācijas, artikulācijas un ritma izjūtas vingrināšanai

Nepieciešams: mazas koka karotītes – katram bērnam pa divām.

Rotaļas gaita: bērni nostājas aplī, katram rokās karotītes. Skandējot latviešu tautasdziesmu, izpilda aprakstā minētās kustības.

Putra brauca pār Daugavu (virzās tecinus solī pa aplī, ar karotītēm veicot

Rakstītās kamanās; “kamoliņa” tīšanas kustības)

Mazi bērni pakaļ tek (runas ritmā sit karotītes vienu pret otru)

Rakstītām karotēm. (skandējot pēdējo vārdu, paceļ karotes virs galvas)

(Brice, 2013, 99).

Vilcieniņš (no 3 – 4 g. v.)

Rotaļa ritma izjūtas un artikulācijas vingrināšanai.

Nepieciešams: smilšu bloki un šeikeri – atbilstīgi rotaļas daļībnieku skaitam.

Rotaļas gaita: bērni skandē skaņu rīkus atbilstīgi tekstam – ātrā vai lēnā tempā; beigās tempu arvien palielina, kamēr vilciens ”apstājas”.

Vilcieniņš pa sliedēm trauc: čuku – čuku –čuku – tū! (2x)

Vilciens lēni kalnā brauc: čuku – čuku –čuku – tū! (2x)

Vilciens ātri lejup trauc: čuku – čuku –čuku – tū! (2x)

Vilciens iebrauc stacijā: čuku – čuku –čuku – tū! (2x)

(Brice, 2013,129).

18.pielikums. Roku un pirkstu lelles izmantošana runas attīstīšanā

Roku lelles un pirkstu lelles izveidē pārsvarā izmanto dzīvnieku motīvus. Tie dod iespēju vecākiem, pedagogiem, logopēdiem izmantot lellītes dažādās sižetiskās un rotaļu tēmās. Runas attīstošo darbību veidošanā roku un pirkstu lelles var izmantot vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai, piemēram:

- nosaukt dzīvniekus,
- nosaukt pasaku varoņus,
- raksturot lielumu, formu,
- nosaukt krāsas
- raksturot izskatu,
- raksturot emocionālo stāvokli.

18.1.att.

18.2.att.

19.pielikums. Artikulācijas vingrinājumi "Jautrie dinozauriņi" 19.1. att.

Viens- ātri pasmaidī

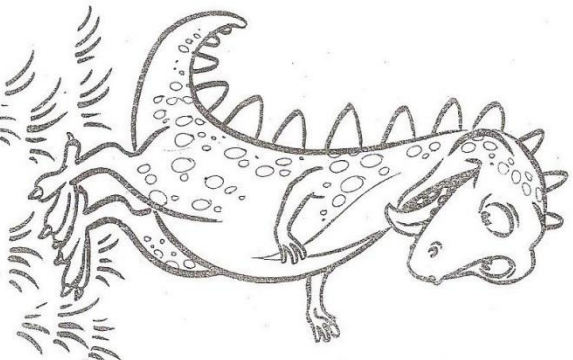

Plati smaidī, iztiepjot lūpas.
Smaidam 3-5 sekundes.

1

Detailed description: This is a rectangular card with rounded corners and a decorative border of small leaf-like motifs. In the center is a line drawing of a dinosaur standing on its hind legs, facing forward with a wide, open-mouthed smile. The dinosaur has a long tail with a row of small spikes along its back. The card contains text in Latvian: 'Viens- ātri pasmaidī' at the top, 'Plati smaidī, iztiepjot lūpas. Smaidam 3-5 sekundes.' in the middle, and the number '1' at the bottom.

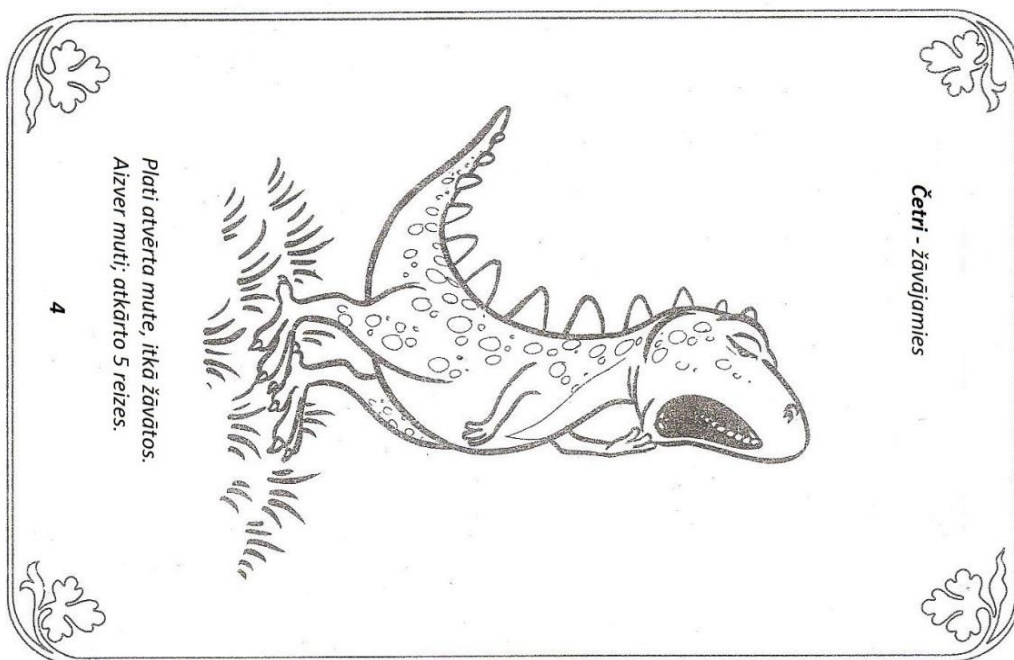
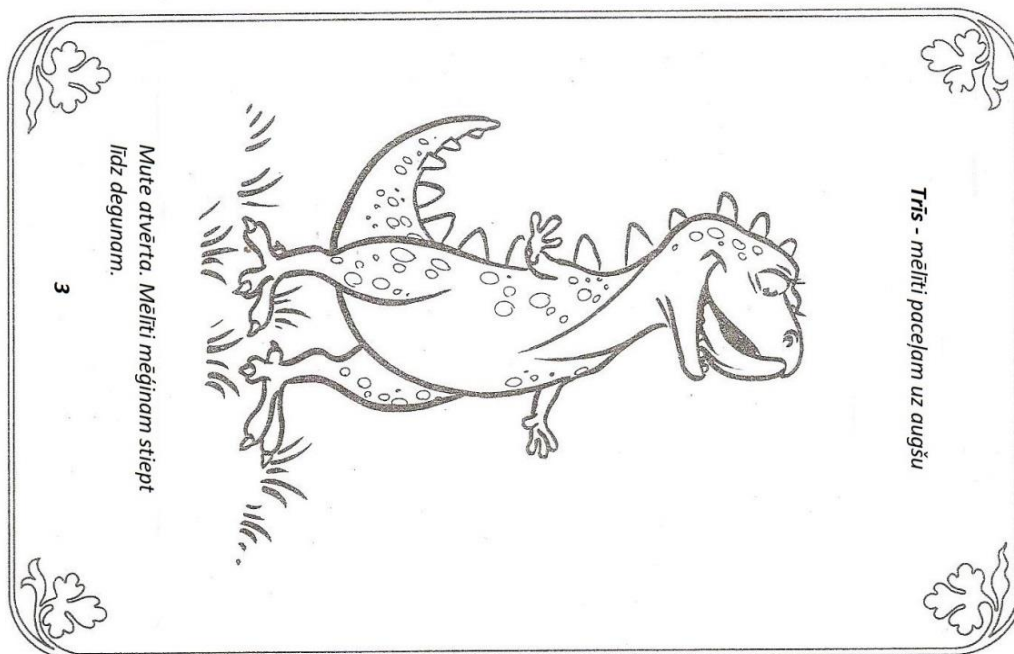
Divi- mēlīti noliecam uz leju

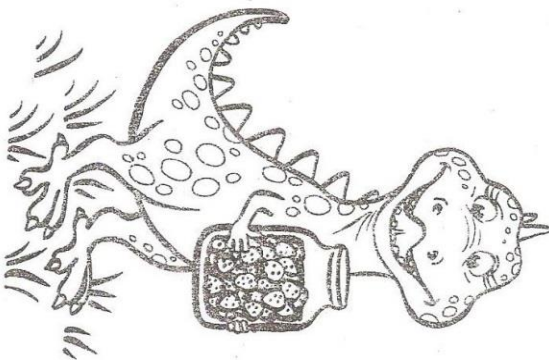
Atvērt muti. Mēlīti stiept līdz zodam.

2

Detailed description: This is a rectangular card with rounded corners and a decorative border of small leaf-like motifs. In the center is a line drawing of a dinosaur standing on its hind legs, facing forward with its mouth open and its tongue sticking out. The dinosaur has a long tail with a row of small spikes along its back. The card contains text in Latvian: 'Divi- mēlīti noliecam uz leju' at the top, 'Atvērt muti. Mēlīti stiept līdz zodam.' in the middle, and the number '2' at the bottom.

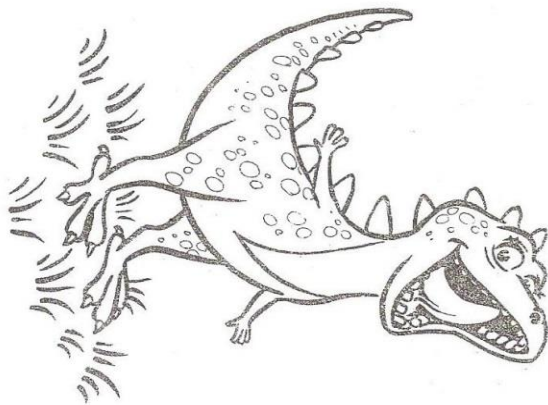
Pieci - nolaižām levrītiņumu

Atveram mutīti. Pasmaidām. 1)Ar platu mēli nolaiža augšējo lūpu no augšas uz leju, 2) Ar mēles galiņu nolaiža augšējo lūpu. Darbojas tikai mēle, apakšžoklis nekustīgs.

5

Seši - pa debesīm paklauvējam

Mute plati atvērta. Ar mēles galu tīrām griestus pa labi, pa kreisi, uz priekšu, atpakaļ. Klauvējam ar mēlīti pie debesīm sākot -D-D-D.

6

Septiņi - pakaviņi kaudz

Pasmaidi, parādi zobus, pavērt muti, mēlīti piespiež pie "debesīm" un paklākšķina ar mēles galu. Vingrinājumu izpilda lēnām, pēc tam ātrāka tempā.

7

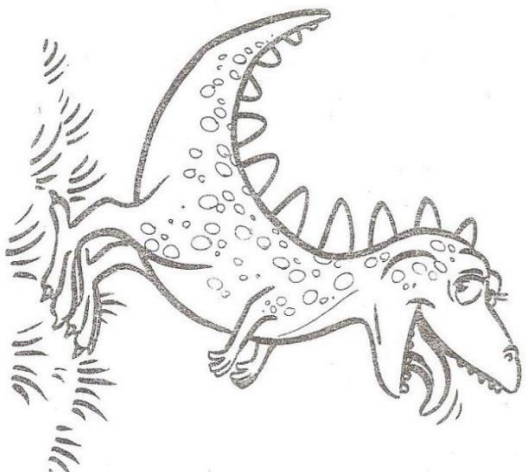
Astoņi - senīte

Pasmaidi, plati atvērt muti. Platu mēli piespiest (piesūcināt) pie "debesīm" un turēt to, jāizvēr un jāatver mute. Līdzīgi, kā noturēt konfekti pie "debesīm".

8

Devīni - tīrars

Pavērt muti, nolikt mēli uz augšlūpas un platu mēles galu kustināt gar augšlūpu uz āru, uz iekšu. Mēle augšlūpu "glāsta". Kustības sākumā lēnā tempā, vēlāk temps padrīnās un pievienojas skaņu kopa -bl -bl -bl.

9

Desmit - vajag atpūsties

Aizveram mutīti un mēlīte atpušas.

10

20. pielikums Fonemātiskās dzirdes attīstīšana

Ikdienā noder pavisam vienkārši paņēmieni:

- pastaigas laikā aicināt bērnu klausīties un pateikt, ko viņš dzird (mašīnu rūcienu, vilciena tuvošanās skaņa, lapu čabēšana, lietus līšana, vēja šņākoņu, putnu čivināšanu, suņa riešanu);
- mājās jautāt, kur iezvanījās telefons (istabā, virtuvē, somā);
- runājot un dziedot mainīt balss skanējumu (augstu – smalki, zemu – rupji), lai bērns arī tā pamēģina;
- dziedāt kopā ar bērnu un ritmiski soļo vai plaukšķināt, tā bērns saklausīs ritmu;
- spēlēt "klusos telefonus": iečuksti bērnam kādu vārdiņu vai īsu teikumu, lai viņš atkārtotu;
- paklaudzināt un liekt bērnam noteikt, kas šo skaņu taisa, kur skaņa rodas.

Fonemātiskās dzirdes attīstīšanai I.Miltiņa (2005) iesaka, šādus vingrinājumus:

- mēģināt atdarināt skaņas: ap – čī! ap – čā! ap – čū! ap – čo! čih!
- izgudro pats savu lietus dziesmiņu: pik – pak, pilītes pil, piku – paku, piku – paku, pilītes pil. Vienlaikus darbojas pirkstiņi.
- atdarini, izklausini ritmu: pik, pik – pik, pik –pik –pik. Darbojas labās rokas rādāmais un vidējais pirksts, akcentējot uzsvērto zilbi, klusinot neuzsvērto zilbi.
- pēc dzirdes salīdzini skaņas un atmini, kas tiek darīts! Nosauc darbību!
 - ✓ pieaugušais veic dažādas darbības, bet bērns ar aizvērtām acīm klausās: tiek burzīt, plēsts papīrs, grauzts ābols, lobīti lazdu rieksti,
 - ✓ pieaugušais darbojas aiz ekrāna. Tiek skandinātas plastmasas pudeles, kurās ir iebērtas pupas, akmentiņi, podziņas,

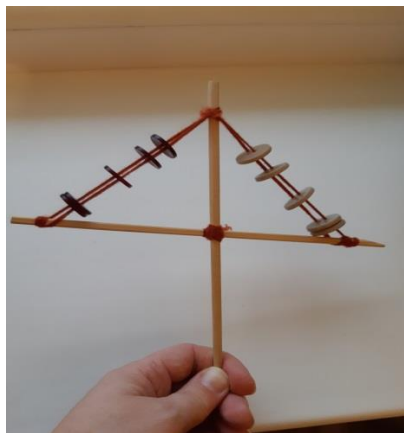
- ✓ ar karotīti piesit pie plastmasas, metāla, stikla, koka, māla krūzītes jānosaka kas skan,
- nosaki “Kas tevi sauc?” Saucējs maina balsis tembru, skaļumu, augstumu, intonāciju.

Skanošie ritma instrumenti

Tika izmantoti, skandējot, dziedot zilbju rindas, izsitot ritmu, dinamiskajās pauzēs, dažādu formu, lielumu, faktūru instrumenti. Atrast divus priekšmetus ar vienādu skaņu.

20.1.att.

20.2.att.